

Het Verhaal achter ons Gemeentehuis...

Onderzoek naar herbestemming van kastelen en buitenplaatsen als gemeentehuis

Vera van der Zwan

Wijk bij Duurstede, oktober 2014

Nederlandse kastelenstichting

Postbus 123
3960 BC Wijk bij Duurstede
T 0343 578 995
F 0343 591 403
E info@kastelen.nl
■ www.kastelen.nl
■ www.kastelenbeeldbank.nl

Serie NKS-rapporten, deel 12.
Onder redactie van F. Vogelzang.

In deze serie verschenen eerder:

- Deel 1 - Heden en verleden, *Religieuze herbestemming van kastelen en buitenplaatsen in Noord-Brabant*, Marloes Vrancken, juni 2009.
- Deel 2 - Beter beleven van erfgoed, *Een onderzoek naar de informatiebehoefte over kastelen*, Josephina Kuypers, Susanne Wiss, november 2009.
- Deel 3 - Een toekomst voor een verdwenen verleden, *Kasteelplaatsen in de Provincie Utrecht*, Ben Olde Meierink, Fred Vogelzang, april 2010.
- Deel 4 - Onbekend maakt onbemind, *Evaluatieonderzoek Meldpunt Bedreigde Kastelen*, Lisette Vos, april 2010.
- Deel 5 - 'Open de poort!', *De NKS als steunpunt voor provinciale kastelenstichtingen*, Joost Boomsma, Carmen Gierveld, Michiel Huisinga, Lienke Vendrik, april 2010.
- Deel 6 - Kastelen Herbestemd, *Kastelen en buitenplaatsen als instelling voor geestelijke gezondheidszorg*, Lisette Vos, oktober 2010.
- Deel 7 - Warning - Do (not) Enter, *De publieksontsluiting van kasteelruïnes in Nederland*, Vera Driessen, augustus 2010.
- Deel 8 - Vernietiging en wederopbouw, *Nederlandse kastelen en buitenplaatsen tijdens de tweede wereldoorlog*, Mariëlle Bakker, augustus 2011.
- Deel 9 - De beleving van kasteelruïnes in Nederland, *Hoe beleven bezoekers kasteelruïnes en wat zijn hun wensen voor de toekomst?*, Michiel van Ginkel, september 2011.
- Deel 10 - Een kasteelruïne om de hoek, *Wat betekenen kasteelruïnes voor omwonenden en hoe wensen zij de ruïne in de toekomst te beleven?*, Maaïke Feltmann, december 2011.
- Deel 11 - Een kastelen- en buitenplaatsencanon!?, *Adviesrapport over de mogelijke invulling van een canon over kastelen en buitenplaatsen*, Amra Sabhaz, 2012.

Voorpaginafoto: N.J.Kik - Kasteel Dommelrode

Omslag & rapportontwerp: Veronica Denis, Nika Grafische Vormgeving.
Vormgeving: Alphons te Beek.

© Nederlandse Kastelenstichting, Wijk bij Duurstede, oktober 2014.

Inhoudsopgave

1 Aanleiding	■	5
1.1 Probleemstelling	■	6
1.2 Relevantie van het onderzoek	■	7
1.3 Leeswijzer	■	7
2 Theoretisch kader	■	9
2.1 Kastelen en buitenplaatsen	■	10
2.2 Nederlandse staatsinrichting	■	11
2.3 Erfgoed	■	12
2.4 Herbestemming en hergebruik	■	13
2.5 Regionale identiteit	■	14
3 Methoden	■	17
3.1 Verantwoording fase 1 - inventarisatielijst	■	18
3.2 Verantwoording fase 2 - diepte interviews	■	18
3.3 Verantwoording fase 3 - analyse en verwerking	■	22
4 Resultaten van het inventarisatie-onderzoek	■	23
4.1 Algemene verspreiding van gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen	■	24
4.2 Geografische spreiding van gemeentehuizen en buitenplaatsen vanaf 1995	■	25
5 Casestudies	■	29
5.1 Voormalige gemeentehuizen en -buitenplaatsen	■	30
5.1.1 Kasteel Ammersoyen - Ammerzoden	■	30
5.1.2 Kasteel Cranendonck - Maarheeze	■	33
5.1.3 Kasteel Dussen - Dussen	■	35
5.1.4 Buitenplaats Beek en Hoff - Loenen	■	38
5.1.5 Havezate Laarwoud - Zuidlaren	■	40
5.1.6 Huize Scherpenzeel – Scherpenzeel	■	43
5.2 Gemeentehuizen en -buitenplaatsen	■	45
5.2.1 Kasteel Dommelrode - St. Oedenrode	■	45
5.2.2 Kasteel Neerijnen - Neerijnen	■	49
5.2.3 Buitenplaats Boom en Bosch - Breukelen	■	53
5.2.4 Buitenplaats Goudestein - Maarssen	■	55
5.2.5 Huize de Paauw - Wassenaar	■	58
6 Analyse	■	61
6.1 Inventarisatie-onderzoek	■	62
6.2 Ruimtelijk gebruik van het kasteel of buitenplaats als gemeentehuis	■	63
6.2.1 Voorgaande eigenaren	■	63
6.2.2 Herbestemming als gemeentehuiskasteel of -buitenplaats	■	64
6.2.3 De overname van het kasteel of buitenplaats door de gemeente	■	66
6.2.4 Ruimtelijke veranderingen	■	66
6.2.5 Inrichting van het gemeentehuiskasteel of -buitenplaats	■	68

6.3	Rol van kasteel of buitenplaats binnen de lokale gemeenschap	■	69
6.3.1	Waardering binnen de lokale gemeenschap	■	69
6.3.2	Reacties van bewoners op gebeurtenissen rondom het gemeentehuiskasteel of -buitenplaats	■	69
6.3.3	Parkbeleving door omwonenden	■	71
6.4	Huidig gebruik van kasteel of buitenplaats	■	72
6.4.1	Herbestemming van het gemeentehuiskasteel of -buitenplaats	■	72
6.4.2	Gemeentelijke fusies	■	76
7	Conclusie	■	79
	Bronnen & Bijlagen	■	83

1 ■ Aanleiding

Kasteel Ammersoyen (GE), gemeentehuis van Ammerzoden 1978-1999.
Foto V.C. van der Zwan, 2013.

Op 29 oktober 2012 zijn binnen het regeerakkoord van de VVD en PvdA fusieplannen voor verschillende gemeenten vastgesteld. Gemeenten met minder dan honderdduizend inwoners dienen op de korte termijn te fuseren. Begin 2013 voldeden slechts 27 van de 408 gemeenten aan deze eis (CBS Statline, 2013).

Deze fusieplannen hebben niet alleen gevolgen voor inwoners, de organisatie en het grondgebied, maar ook voor de gemeentehuizen van de betreffende gemeenten. In Nederland zijn verschillende kastelen en buitenplaatsen herbestemd als gemeentehuis, raadshuis of ambtswoning. Met de dreigende fusieplannen wordt deze functie onzeker. Een aantal van deze monumentale panden zullen een nieuwe functie moeten krijgen. De vraag is of die kan worden gevonden.

De Nederlandse Kastelenstichting (NKS) zet zich sinds 1945 in voor het behoud en de bescherming van Nederlandse kastelen en buitenplaatsen. Hierbij zijn ook inbegrepen ruïnes, ondergrondse resten, parken, tuinen en landgoederen. De NKS doet onderzoek naar en publiceert over actuele dilemma's, zoals de herbestemming van buitenplaatsen en kastelen of het conserveren van kastelenruïnes. De NKS fungeert als landelijk kenniscentrum kastelen en buitenplaatsen, organiseert lezingen, congressen en symposia maar ook excursies naar kastelen en landelijke evenementen zoals *Dag van het Kasteel*.

De zo verzamelde kennis dient tot advisering van publiek en overheden en het kweken van draagvlak voor behoud en goed beheer. Zo nodig wordt ondersteuning verleend als kastelen en buitenplaatsen bedreigd worden. Hierbij wordt nauw samengewerkt met andere organisaties zoals de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Bond Heemschut en lokale en regionale cultuurhistorische instellingen.

Onderhavig onderzoek is in opdracht van de NKS opgezet in het kader van de herbestemming van buitenplaatsen en kastelen, waarbij de focus ligt op buitenplaatsen en kastelen met als huidige functie gemeentehuis of panden die deze functie hebben verloren sinds 1995. Het onderzoek vond plaats in de eerste helft van 2013.

1.1 Probleemstelling

Het onderwerp van dit onderzoek is de herbestemming van kastelen en buitenplaatsen als gemeentehuis. De hoofdvragen die verbonden zijn aan het onderzoek zijn:

- ***Welke kastelen en buitenplaatsen in Nederland zijn herbestemd als gemeentehuis?***

Het antwoord op deze vraag geeft een totaalbeeld van welke buitenplaatsen en kastelen ooit in gebruik zijn genomen als gemeentehuis. In dit verband is allereerst naar de geografische spreiding van buitenplaatsen en kastelen over heel Nederland gekeken. Vervolgens zijn deze objecten op functie onderzocht. Dit heeft geleid tot een inventarisatielijst van buitenplaatsen en kastelen met een functie als gemeentehuis met hun spreiding.

- ***Welke invloed heeft de herbestemming tot gemeentehuis op gebouw en de omgeving gehad?***

Wanneer een buitenplaats of kasteel een herbestemming als gemeentehuis heeft gekregen, heeft deze toewijzing invloed op de omgeving van het object gehad. Zo kunnen bijbehorende parken ingericht zijn als openbare stadsparken of zelfs als parkeergelegenheid. Dit zijn fysieke veranderingen rondom de objecten. De sociale invloeden van een dergelijke herbestemming zijn zeer divers. De verandering kan leiden tot het versterken van de sociale cohesie binnen de gemeenschap of een versterkte binding van bewoners met hun omgeving. Bij deze vraag wordt zowel naar de ruimtelijke functie als de rol van de panden in de lokale samenleving en omgeving gekeken. Daarnaast wordt dit gerelateerd aan 'normale gemeentehuizen'.

- ***Welke kastelen en buitenplaatsen lijken hun functie als gemeentehuis te verliezen? Zijn voor deze monumentale panden plannen voor hergebruik?***

Hierboven is gesteld dat tijdens deze kabinetsperiode veel gemeentehuizen hun functie dreigen te verliezen door gemeentelijke herindelingen. Die trend is niet nieuw. Vanaf eind jaren negentig zijn steeds meer gemeenten van

bovenaf gedwongen te fuseren. Hierbij hebben de als gemeentehuis in gebruik zijnde kastelen en buitenplaatsen hun functie verloren en zijn vervolgens herbestemd.

- Welke nieuwe functies kunnen deze kastelen en buitenplaatsen krijgen?

Het antwoord op deze vraag schetst het beeld welke nieuwe functies kastelen en buitenplaatsen die hun gemeentehuisfunctie verloren hebben, uiteindelijk hebben gekregen. Dit kan richtinggevend zijn voor bedreigde kastelen en buitenplaatsen, terwijl ook de ervaringen met verschillende vormen van hergebruik de revue passeren.

1.2 Relevantie van het onderzoek

Maatschappelijke relevantie

Sinds eind jaren negentig verliezen buitenplaatsen en kastelen hun functie als gemeentehuis door gemeentelijke herindelingen. Ondanks dat dit proces al ruim twintig jaar aan de gang is, heeft dat tot weinig onderzoek geleid en is er weinig kennis over de gevolgen van deze herbestemmingen op de ruimtelijke en sociale omgeving van deze objecten.

Uit eerder onderzoek van de NKS is gebleken dat lokale bevolking een belangrijke rol speelt bij het voortbestaan van een kasteel (Kramer 2012). Door de gemeenschappelijke geschiedenis van kasteel en omwonenden wordt het kasteel als gemeengoed beschouwd. Tevens vertegenwoordigen deze gebouwen de ontwikkeling van lokale sociale verhoudingen, bestuur en economie. Met het verdwijnen van de publieke functie van een kasteel verdwijnt een onderdeel van de regionale geschiedenis en daarmee van de regionale identiteit. Daarom brengt dit onderzoek niet alleen de herbestemming van buitenplaatsen en kastelen in kaart, maar onderzoekt het ook de ruimtelijke functie en rol van deze panden in de samenleving. Hiermee dragen de bevindingen bij aan het actuele maatschappelijk debat over de rol van erfgoed.

Wetenschappelijke relevantie

De toegevoegde wetenschappelijk waarde van dit onderzoek is meer inzicht te verkrijgen in de relatie tussen buitenplaatsen en kastelen als gemeentehuizen en de ruimtelijke functie en rol die zij vervullen in de lokale samenleving. Zoals gezegd is er, ondanks dat sinds de jaren negentig door gemeentelijke herindelingen sommige buitenplaatsen en kastelen hun publieke functie hebben verloren, tot op heden weinig systematisch onderzoek gedaan. Daarnaast is het onduidelijk welke functie herbestemde gemeentehuizen hebben binnen de samenleving. Dit onderzoek probeert ook antwoord te geven op de vraag of deze monumentale panden alleen gebruiksfuncties of misschien ook sociale functies vervullen binnen de regio.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 neemt de wetenschappelijke literatuur in ogenschouw. Hierbij wordt aandacht besteed aan het verschijnsel van buitenplaatsen en kastelen, de invloed van de bestuurlijke inrichting in Nederland, buitenplaatsen en kastelen als erfgoed, de herbestemming door de jaren heen van monumentale panden. In hoofdstuk 3 wordt de onderzoeksmethode onderbouwd en verantwoord. Hoofdstuk 4 beslaat zowel het inventarisatie-onderzoek als de geografische spreiding van het onderzoek. In hoofdstuk 5 worden casestudies van elf onderzochte objecten gepresenteerd, waarbij onder andere de periode waarin zij als gemeentehuis fungeerden wordt geschetst en hun toekomst. Vervolgens komt hoofdstuk 6 waarbij de analyse van de resultaten wordt gegeven. In het laatste hoofdstuk worden de antwoorden op de hoofdvragen gegeven.

In de bijlagen zijn verschillende documenten te vinden. Als eerste de resultaten van het inventarisatie-onderzoek. Daarnaast zijn ook in de bijlagen de transcripten van de interviews en de analyses van de resultaten te vinden.

2 ■ Theoretisch kader

*Kasteel Dussen (NB), gemeentehuis van Dussen 1954-1999.
Foto Doriann Kransberg, 1979.*

Dit hoofdstuk gaat over de wetenschappelijke afbakening van het onderzoek. Het theoretisch kader start met het verschil tussen kastelen en buitenplaatsen. Vervolgens volgt een korte beschrijving van de bestuurlijke veranderingen sinds de negentiende eeuw in Nederland. Hierna volgt een beperkte uitleg wat onder erfgoed wordt verstaan, waarna wordt ingegaan op de herbestemming en hergebruik van monumentale panden. Afsluitend komt het begrip regionale identiteit aan de orde en waarom deze identiteit belangrijk is voor ons cultureel erfgoed.

2.1 Kastelen en buitenplaatsen

Een onderdeel van dit onderzoek is een inventarisatie van de kastelen en objecten die de functie van gemeentehuis hebben gehad. Allereerst geef ik hieronder definities van zowel kastelen als buitenplaatsen.

Kasteel

Door de jaren heen zijn er verschillende definities voor kastelen ontwikkeld. Bij veel mensen komt bij de term kasteel het beeld boven van een romantisch slot zoals dat van Doornroosje of de burcht van een roofridder inclusief ophaalbruggen en grachten. Een eenduidig beeld over wat wordt verstaan onder kastelen bestaat niet echt. Vaak heeft een kasteel inderdaad karakteristieke torens, een gracht en een ophaalbrug, maar er zijn veel varianten. Dit onderzoek hanteert de volgende definitie voor het kasteel (Janssen et al. 1996):

‘een kasteel is een middeleeuws gebouw dat de functies van verdedigbaarheid en bewoonbaarheid combineert, door het verschaffen van woonruimte en verdedigbaarheid aan een beperkte groep mensen variërend van een adellijke familie met een paar dienaren tot een kleine hofhouding en een militair garnizoen tot een maximum van ongeveer vijftig personen. Essentieel hierbij is dat deze groep mensen in een afhankelijkheidsrelatie staat tot één persoon of instelling.’

Samenvattend betekent dit dat een kasteel gebouwd is in de middeleeuwen, bewoond door een groep mensen met een maximaal aantal van vijftig personen, een verdedigende functie vervult en dat de groep mensen afhankelijk is van één persoon of instelling.

Onder deze definitie vallen verschillende categorieën kastelen zoals (Janssen et al 1996):

- versterkte residenties
- mottekastelen
- rond en veelhoekige kastelen
- woontorens, zaaltorens en compacte zaaltorenkastelen
- omgrachte adellijke huizen

Overigens zijn sommige kastelen in het verleden (gedeeltelijk) verwoest en herbouwd, zoals bijvoorbeeld het Gelderse kasteel Ammersoyen. Hierdoor bezitten kastelen variërende stijlen en bouwkundige aspecten stammend uit verschillende tijden. De vele aanpassingen maken het niet altijd makkelijk om vast te stellen met welk type kasteel wij van doen hebben.

Buitenplaats

Buitenplaatsen zijn de minder bekende broertjes en zusjes van kastelen. Vaak wordt een buitenplaats aangeduid als kasteel. Er zijn echter grote verschillen, die vooral te vinden zijn in de oorspronkelijke functie.

De huidige term buitenplaats kwam in de zeventiende en achttiende eeuw nauwelijks voor. Toentertijd werden buitenplaatsen meestal als hofstede aangeduid. De term die in dit onderzoek gebruikt wordt is buitenplaats waarbij de volgende definitie van toepassing is (Stöver 2000): *‘ieder verblijf, veelal met tuin, park en bijgebouwen, dat door eigenaar werd gesticht om voor kortere of langere tijd op het platteland te vertoeven. Hierdoor kon de bewoner genieten van de rust en de landelijke omgeving, om te dienen als status symbool en de mogelijkheid het beheer te voeren over aangesloten agrarische of industriële bedrijvigheid.’*

Samenvattend betekent dit dat een buitenplaats het vakantiehuis was voor rijke stedelingen en fungeerde daarnaast als centrum voor agrarische en industriële bedrijvigheid in de nabije omgeving. Het verschijnsel maakte

vooral in de zeventiende en achttiende eeuw een hoge vlucht. Een buitenplaats mist dus de verdedigende functie van het kasteel en werd voornamelijk bewoond in de zomer. Zo ontvluchtten haar bewoners de stank en de overlast van de steden. Vanaf eind achttiende eeuw werden buitenplaatsen steeds vaker ook in de winter door de families bewoond.

De buitenplaatsen zijn in drie verschillende groepen te verdelen (Stöver 2000):

- ontstaan uit een middeleeuws versterkt huis of een adellijke woning
- ontstaan uit een agrarisch bedrijf of een vorm van nijverheid, zoals steenfabrieken (Janssen et al 1996)
- oorspronkelijk gesticht als buitenplaats

De oudere buitenplaatsen zijn beïnvloed door Franse tuinarchitectuur zoals geometrische tuinen, rechte lanen of sterrenbossen. Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw komt de Engelse tuinarchitectuur op, waarbij men afstapt van het idee dat de natuur beheerst moet worden zoals het geval is bij de Franse stijl. De Engelse gedachte is op een natuurlijke wijze gestalte gegeven door de aanleg van parkachtige landschappen met – heuvelachtige – grasvelden en boomgroepen. Uiteraard is dit ook aangelegde natuur, maar wel zoals de mens denkt dat natuur ‘hoort’ te zijn (Oldenburger-Ebbers 1992).

2.2 Nederlandse staatsinrichting

Het onderzoek komt voort uit de actuele bestuurlijke veranderingen binnen Nederland. Zoals in de aanleiding is aangegeven zijn in de regeringsplannen het fuseren van gemeenten vanaf het najaar van 2012 vastgelegd. In de volgende paragraaf worden de regionale bestuurlijke veranderingen binnen Nederland vanaf begin negentiende eeuw beschreven.

Gemeenten en gemeentelijke herindelingen

Tot 1798 kende Nederland een tweedeling binnen lokale en regionale besturen. Deze tweedeling was gebaseerd op het feit of een plaats wel of geen stadsrechten bezat. Zo kon een stad zelf haar lokale bestuurders kiezen en aanstellen. Daartegenover stonden dorpen en andere landelijke regio's die deel uitmaakten van een heerlijkheid, ambacht of andere lokale bestuursseenheid, waar een heer de scepter zwaaide. Door de *Staatsregeling des Bataafschen Volks* van 1 mei 1798 veranderde dit systeem. Zo werden naar Frans voorbeeld dorpen en steden gelijkgesteld onder de naam *gemeenten*, waarbij de taken vooral administratief – het registreren van geboorten, overlijden e.d. – van aard waren. Steden verloren hun bijzondere positie (Beekink 2003).

Na de Franse overheersing in 1813 werd de situatie van voor 1798 deels hersteld. Zo kregen de heerlijkheden hun oude rechten in zekere mate terug. Zo kon de heer van de heerlijkheid zelf schouten, secretarissen en andere bestuurders van gemeenten voordragen. Wat echter niet veranderde, waren de administratieve functies van de gemeenten.

Met de grondwetsherziening van Thorbecke (1848) werden steden, 'heerlijkheden' en dorpen door één uniforme categorie gemeenten vervangen. Drie jaren later werd in Thorbecke's gemeentewet van 29 juni 1851 de manier waarop gemeenten bestuurd dienden te worden vastgelegd. Zo moest een gemeente een minimaal kiezersaantal van 25 belastingbetalende mannen hebben. Het rijk kon een gemeente opheffen wanneer het territorium te gering was of een nadelige ligging had. De belangrijkste aanpassing was dat het gemeentelijke bestuur bestond uit wethouders en een burgemeester (Beekink 2003). Zo werd de vorm van besturen van gemeenten zoals we die nu kennen, vastgelegd in de wet.

Vervolgens hebben verschillende gemeentelijke herindelingen plaats gevonden. In 1811 waren er 1151 gemeenten in Nederland – zie tabel 2.1. In 2013 zijn dit nog maar 408 (CBS Statline 2013). De laatste twee decennia was een sterke daling van het aantal gemeenten waar te nemen. Zo vonden eind jaren negentig grootscheepse herindelingen plaats in Noord-Brabant en Drenthe. Daarna werd door minister Peper in november 1998 verdere gemeentelijke herindelingen doorgevoerd. Zo moesten gemeenten voldoende bestuurlijke kwaliteit kunnen leveren. Hiervoor was schaalvergroting vereist, waarbij kleinere gemeenten waren samengevoegd en centrumgemeenten werden versterkt (Ministerie van Binnenlandse Zaken 1998).

Op 29 oktober 2012 zijn in het regeerakkoord nieuwe gemeentelijke herindelingen opgenomen. Gemeenten met minder dan honderdduizend inwoners moeten fuseren. Hierdoor krijgen de gemeenten meer daadkracht, waardoor zij overheidstaken beter kunnen uitvoeren, aldus minister Plasterk (NRC 14 maart 2013).

Tabel 2.1 – Ontwikkeling van het aantal gemeenten in Nederland, 1811-2012

Provincie	1811	1850	1900	1950	1970	1980	1990	2000	2012
Groningen	63	57	57	56	51	50	25	25	23
Friesland	43	43	43	44	44	44	31	31	27
Drenthe	29	33	34	34	34	34	34	12	13
Overijssel	55	62	61	53	53	47	45	44	25
Gelderland	138	118	116	113	105	95	86	77	56
Utrecht	61	91	72	65	50	48	38	37	26
Noord-Holland	147	145	134	120	116	81	76	70	55
Zuid-Holland	158	234	188	173	153	144	101	94	72
Zeeland	145	116	109	101	58	30	30	17	13
Noord-Brabant	185	185	184	143	139	131	131	70	67
Limburg	127	125	123	112	109	104	69	54	33
Flevoland	-	-	-	1	1	1	6	6	6
het Rijk	1151	1209	1121	1015	913	809	672	537	416

Bron: Nederland in Verandering; Beekink et al (2003); Aangevuld met huidige cijfers van CBS Statline, 2013

De sterke daling van het aantal gemeenten hangt samen met de decentralisatie van overheidstaken, waarbij overheidstaken zowel in de verticale als horizontale richting worden verschoven. Decentralisatie is gerelateerd aan de verbetering van publieke services en het transparant maken van de overheid (Batterbury 2006), waardoor de burger dichter bij de overheid staat en zich daarbij betrokken voelt. De vraag is echter of deze overheidsinstanties – zoals gemeenten – de mogelijkheid krijgen om hun nieuwe overheidstaken goed uit te voeren (De Vries 2000). Hebben gemeenten voldoende financiële middelen om bijvoorbeeld milieuproblemen of transportproblemen op te lossen? Om zulk soort problemen daadkrachtig aan te kunnen pakken, kan worden overgegaan op de *rescaling* van de overheid, waarbij overheden – zoals gemeenten – worden samengevoegd.

Eind jaren negentig waren de gemeentelijke herindelingen van minister Peper gebaseerd op het verbeteren en versterken van de overheid. De plannen van de huidige minister Plasterk lijken meer ingegeven door financiële motieven. Zo krijgt een gemeente een basisbedrag van 400.000 euro van het Rijk per jaar. Als vier gemeenten samengaan, krijgen ze geen 1,6 miljoen, maar eveneens 400.000 euro (De Volkskrant 14 maart 2013). Dit is een besparing van 1,2 miljoen euro. Binnen Europa is deze trend ook waarneembaar, waarbij overheidstaken herverdeeld zijn op basis van economische redenen (Gualini 2006).

2.3 Erfgoed

Binnen Nederland is erfgoed als cultureel erfgoed aangeduid (website Rijksoverheid 2013): ‘een verzamelnaam voor – archeologische – monumenten, vondsten en opgravingen, nationaal beschermde cultuurvoorwerpen en verzamelingen, archieven en beschermde stads- en dorpsgezichten. Deze hebben een grote cultuurhistorische en wetenschappelijke betekenis. Het erfgoed maakt ons bewust van onze cultuur en geschiedenis.’

Onder erfgoed valt dus materieel en immaterieel erfgoed. Materieel erfgoed is onroerend goed zoals monumenten, cultuurhistorische landschappen maar ook roerend erfgoed. Het immaterieel erfgoed wordt gevormd door dialecten, verhalen, liederen etc.

Dit rapport gaat zowel over materieel en immaterieel erfgoed. Zo vallen de buitenplaatsen en kastelen onder het materieel erfgoed. Belevingen en de regionale identiteiten vallen onder het immaterieel erfgoed, hoewel veel categorieën erfgoed uit zowel materie als beleving bestaan.

Door de Monumentenwet van 1988 zijn de meeste buitenplaatsen en kastelen als rijksmonument beschermd. Deze objecten zijn van nationaal belang, bijvoorbeeld door hun schoonheid of door hun wetenschappelijk of cultuurhistorische betekenis (website RCE 2013). De status van rijksmonument biedt enige bescherming, omdat vergunningen voor restauratie, sloop of verbouwing nodig zijn (website RCE 2013). Van de 63.898 rijksmonumenten zijn 1023 in de categorie kastelen, buitenplaatsen, landhuizen opgenomen (website RCE 2013). Overigens zijn niet alle kastelen en buitenplaatsen erkend als rijksmonument, maar kunnen wel bescherming krijgen als provinciaal of gemeentelijk monument.

Uiteindelijk is de keuze welk gebouw een monumentale status krijgt, gebaseerd op de motivatie rond wat we willen bewaren voor onszelf en toekomstige generaties. Dit zegt iets over het beeld dat we hebben van onszelf en de samenleving. Het gaat over onze verbondenheid met en beleving van de omgeving. Zo zal een gebouw waarmee mensen in de omgeving of overheden zich niet verbonden voelen minder gauw een beschermde status krijgen. In de paragraaf regionale identiteit wordt hier verder op ingegaan.

2.4 Herbestemming en hergebruik

Herbestemming van kastelen en buitenplaats is geen nieuw fenomeen. Vanaf rond 1600 verloren kastelen hun verdedigingsfunctie en werd een aantal daarvan vervolgens als buitenhuis ingericht. In de moderne tijd is herbestemming van buitenplaatsen en kastelen op grote schaal vanaf het einde van de negentiende eeuw waarneembaar. Zij verliezen hun woonfunctie en worden als kloosterkasteel, verzorgingstehuis etc. herbestemd – zie voorgaande rapportages van het NKS (Vrancken 2008 en Vos 2010). Ook vinden in deze periode de eerste herbestemmingen van kasteel en buitenplaats als gemeentehuis plaats, zoals kasteel Rosendaal dat van 1852 tot 1934 het gemeentehuis is geweest van de gelijknamige gemeente in Gelderland.

Het herbestemmen van kastelen en buitenplaatsen is een doorgaand proces. Zo verloren kastelen en buitenplaatsen die als kloosterkasteel, verzorgingstehuis of gemeentehuis zijn herbestemd vaak later deze nieuwe functie. Voor deze panden is dan opnieuw herbestemming noodzakelijk. Wanneer leegstand van deze grote monumentale objecten realiteit wordt, leidt dit tot verval en verloedering. Dit gaat met het verlies van belangrijke cultuurhistorische waarden gepaard. De redenen van deze leegstand zijn technische veroudering, sociaal-culturele ontwikkelingen of regel- en wetgeving (Harmsen 2008). Bovendien spelen ook financiën een belangrijke rol bij sluiting of afstoting. Onderhoud en gebruik van monumenten is vaak duur.

Door de monumentenwet mogen monumentale objecten niet gesloopt worden. Een vergunning om door verbouwing te voldoen aan moderne functionele eisen wordt vaak slechts met grote moeite verkregen. Hierdoor moeten nieuwe gebruikers innovatief en creatief zijn met nieuwe herbestemmingen. Nieuwe functies worden niet altijd door de omgeving ondersteund. In een ideale situatie wordt na een goed en gedegen onderzoek en een goed overleg met alle belanghebbenden een nieuwe bestemming voor het kasteel of buitenplaats gevonden. Omwonenden, belanghebbenden en ondernemers moeten echter wel overeenstemming bereiken. Door gebrek aan bestuurlijke daadkracht wordt herbestemming soms zodanig belemmerd dat langdurig leegstand het gevolg is (Harmsen 2008). Leegstand betekent meestal achteruitgang van het monumentale pand.

Cultuurhistorie is niet alleen het behouden waard, maar biedt ook boeiende ontwikkelingsmogelijkheden wanneer een synthese tussen het behoud van het bestaande en het creëren van nieuwe ruimtelijke waarden wordt gevonden (Nota Belvedere 1999).

Herbestemming en transformatie

Sinds de jaren tachtig heeft herbestemming haar intrede in het beleid van de overheid gedaan. Daarvóór werd op grote schaal de sloophamer gehanteerd ten gunste van nieuwbouwontwikkelingen. Tegenwoordig is het gebruikelijk om bijzondere gebouwen te behouden (Harmsen 2008). Bij het beleid is er sprake van twee begrippen: herbestemming en transformatie.

Herbestemming is het pand zo te veranderen dat dit voldoet aan de eisen van de nieuwe gebruiker. Daarnaast is er het fenomeen transformatie, waarbij het pand zo wordt veranderd dat dit voldoet aan de eisen van haar nieuwe functie (Hek 2004). Kortom bij beide begrippen is sprake van functieverandering van het pand. Bij transformatie is naast functieverandering ook sprake van visuele veranderingen. Dat wil zeggen fysieke veranderingen

aan het gebouw. In dit onderzoek staat herbestemming centraal, doch is ook aandacht besteed aan visuele veranderingen rondom de panden zoals bebouwing in de kasteelparken.

Herbestemming een succes story?

Bij het herontwikkelen en herbestemmen van monumentale panden liggen er gevaren op de loer. Uit een onderzoek van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed naar het hergebruik van gevangenissen komen aspecten naar voren die ook voor kastelen en buitenplaatsen van belang zijn. Zo moet bij de herbestemming van objecten worden nagedacht over wat de monumentale waarden van het pand zijn. Waarbij de potentiële projectontwikkelaar keuze heeft uit twee mogelijkheden met betrekking tot de omgang met het monumentale gebouw:

- de bestaande gebouwen aanpassen aan de nieuwe ontwikkelingen
- de bestaande gebouwen en architectuur laten dienen als basis en inspiratiebron voor de nieuwe ontwikkelingen

Bij deze keuzes is het van belang dat vanuit de omgeving ideeën naar voren worden gedragen. Deze positieve benadering leidt tot meer burgerparticipatie waarbij een groter draagvlak en betrokkenheid van omwonenden voor het monumentale object wordt ontwikkeld.

Een eventueel struikelblok bij herbestemming is de kwestie van tijd (RCE 2013). Zo is het snel realiseren van een nieuwe bestemming van een pand niet altijd de succesformule. Overigens willen investeerders juist wel deze snelheid generen. Geschillen over waardering, milieukosten en onderhoud tussen het Rijk en de potentiële gebruikers zorgen voor vertragingen die overigens niet hoeven te leiden tot leegstand van panden. Het kan juist de kans bieden voor nieuwe ontwikkelaars. Daarnaast kan een tussenliggende gebruikperiode kansen bieden, waarin deze periode een experiment vormt waarin onderzoek naar een toekomstige functie wordt uitgevoerd.

Als laatste kleven er altijd financiële risico's aan herontwikkelingsprojecten. Zeker in de huidige tijd van crisis moeten deze goed in de gaten gehouden worden. Zo zijn er minder reserves bij overheden en ontwikkelaars om eventuele tegenvallers op te vangen.

In dit onderzoek staat centraal de mogelijke nieuwe functies van kastelen en buitenplaatsen. Voor eventuele herbestemming van deze monumenten lenen sommige functies zich beter dan anderen. Door hun opvallende verschijning en belang voor de samenleving is juist deze categorie monumenten bewaard gebleven en herbestemd tot trouwlocatie, museum of restaurant (Hek 2004).

Naast de bovengenoemde fysieke aspecten spelen ook de omgeving en locatie een rol bij de bepaling van hergebruik van kastelen en buitenplaatsen. Zo kan men kiezen om het omringende kasteelpark te gebruiken als stadspark of dit juist vol te bouwen met nieuwbouwwoningen. Van beide zijn er voorbeelden: het kasteelpark als stadspark bij Huis Doorn in de provincie Utrecht en de nieuwbouwwijk op het landgoed Dennenkamp in Gelderland.

Wanneer een buitenplaats of kasteel als gemeentehuis is herbestemd, worden zowel het monument als de omgeving beïnvloed. Het is dus belangrijk om tijdens het onderzoek zowel naar de ruimtelijke functie als de rol van de panden in de lokale samenleving en omgeving te kijken. Deze twee aspecten spelen een belangrijke rol bij een eventuele herbestemming van het kasteel of buitenplaats. Vooral de rol van het gebouw binnen de lokale gemeenschap heeft invloed op herbestemmingen. Kastelen als gemeentehuis krijgen een publieke functie en worden daardoor letterlijk gemeengoed van de bevolking. Een eventuele herbestemming zal zowel door de gemeente als haar inwoners kritisch worden gevolgd. Een ondoordachte herbestemming kan voor ontevredenheid onder de bevolking zorgen, waarna acties vanuit de gemeenschap onvermijdelijk zullen zijn.

2.5 Regionale identiteit

De regionale identiteit is het concept waarbij mensen zichzelf identificeren met het sociale systeem van een bepaalde regio (Raagma 2001). Mensen voelen een bepaalde trots of juist minderwaardigheid bij hun regio. De sterkste regionale identiteit is dat mensen het gevoel hebben bij hun regio te horen (Raagma 2001). Een regionale identiteit kan op een kasteel of buitenplaats gebaseerd zijn. In zo'n geval zijn inwoners nauw betrokken bij kastelen en buitenplaatsen in hun regio. In het verleden straalden deze objecten macht uit. Zo bepaalden zij mede

de regionale identiteit. Pas sinds de jaren negentig heeft het concept regionale identiteit zowel binnen de wetenschap als in het dagelijks leven aan belang gewonnen. Door de decentralisatie – de verschuiving van nationale overheidstaken naar lokaal niveau – is het regionale schaalniveau belangrijker geworden.

Er zijn veel verschillende theorieën over ‘regionale identiteit’. In dit onderzoek zal worden gewerkt aan de hand van de tweedeling van regionale identiteit (Paasi 2011). Daarna wordt ingegaan op waarom regionale identiteit belangrijk is voor erfgoed. Tot slot is naar de verbondenheid van mensen met hun omgeving gekeken.

‘Identiteit van de regio’ & ‘regionaal bewustzijn’

Regionale identiteit bestaat uit twee onderdelen (Paasi 2011):

- identiteit van de regio
- regionaal bewustzijn

Het eerste concept – de identiteit van de regio – heeft als doel de regio te onderscheiden van andere regio’s. Deze identiteit wordt geformuleerd door de ‘machthebbers’ – zoals lokale overheden – die bepalen welk ‘verhaal’ bij de regio past en wat geen rol speelt. Vervolgens wordt dit ‘verhaal’ aangeboden aan de gemeenschap door middel van media en educatie. Deze identiteit wordt gezien als de ‘ideale’ identiteit van de regio.

Het tweede concept – regionaal bewustzijn – heeft niet als doel tot onderscheiding, maar gaat simpelweg over identificatie en het gevoel van verbondenheid van mensen met hun regio. Regionaal bewustzijn speelt zowel bij bewoners van de regio als mensen die buiten die regio wonen.

Overigens komt het ‘regioverhaal’ van de machthebbers niet altijd overeen met de ruimtelijke denkbeelden of het regionaal bewustzijn van haar bewoners. Deze ruimtelijke denkbeelden zijn rondom persoonlijke ervaringen met de regio gestructureerd en dus niet op de identiteiten die door overheden worden gepromoot (Vainikka 2012). Mensen voelen zich immers verbonden met nabije locaties binnen hun buurt, dorp of gemeente en creëren daarbij hun eigen ‘verhaal’.

Een voorbeeld van deze gedachtegang is te vinden in het begin van de negentiende eeuw met de opkomst van het nationalisme in Nederland. Ideologisch wilde de natie een sociaal-culturele eenheid vormen, een ‘Gemeinschaft’. Hierbij werd een identiteit ontworpen, gebaseerd op een selectieve keuze uit de geschiedenis. Deze nationale identiteit komt lang niet altijd overeen met de beleavingswereld van de inwoners. Binnen het nationalisme speelt het onderwijs een belangrijke rol door het benadrukken van (een bepaalde interpretatie van) de vaderlandse geschiedenis. Overigens is dit niet sterk aangeslagen binnen Nederland, mede door het verschil tussen het nationale verhaal van de machthebbers en het regionaal bewustzijn van de bewoners. De nationale leiders kozen de strijd tegen Spanje als kristallisatiepunt van de natie, maar verkeerden zich op de religieuze component. Dit zorgde voor polarisatie tussen protestanten en katholieken (Historisch Nieuwsblad 2002). Een latere poging was de constructie van identiteit rond het koningshuis. Een derde fout was de sterke nadruk op Holland, waardoor de geschiedenissen van de andere provincies onderbelicht bleef. De Tweede Wereldoorlog is ook een belangrijk moment geweest in de vorming van een nationaal bewustzijn, waarbij het misschien belangrijke was wat men niet was dan dat duidelijk werd wat een Nederlander wel was. Een probleem dat enkele jaren geleden werd aangekaart door toen nog prinses Maxima. De sterke reacties die dat opriep, maken duidelijk dat deze discussie nog steeds woedt.

Regionale identiteit, erfgoed en verbondenheid

Regionale identiteit is sterk verbonden met erfgoed. Ruimtes zoals straten, buitenplaatsen en parken zijn belangrijk voor sociale interacties waarbij cultureel erfgoed wordt geproduceerd. Zowel deze ruimtes als de interacties zijn bronnen van regionale identiteit en regionaal bewustzijn (Zukin 2012). Zo kan een regionale identiteit gebaseerd zijn op historische waarden van een regio en kastelen zijn vaak focuspunten van zulke waarden.

Verschillende gemeenten zijn vernoemd naar kastelen of buitenplaatsen in de regio. Een voorbeeld hiervan is de gemeente Scherpenzeel, die dezelfde naam draagt als het omliggende landgoed Scherpenzeel. Daarnaast voelen bewoners zich verbonden met het landgoed en huize Scherpenzeel, omdat persoonlijke ervaringen verbonden zijn met het object.

Bij regionale identiteit behoort de verbondenheid van bewoners, omdat dit een onderdeel is van het regionaal bewustzijn van bewoners. In het onderzoek naar de functie van buitenplaatsen en kastelen als gemeentehuis is dit

een belangrijk concept, omdat de panden zowel in hun voorgaande functie – bijvoorbeeld als woonhuis van een adellijke familie – als in hun huidige functie als gemeentehuis met de omgeving een zekere verbondenheid representeren. Deze verbondenheid kan vanuit twee verschillende niveaus belicht worden. Zo kan verbondenheid voor een omgeving vanuit persoonlijke of vanuit gemeenschappelijke context worden bekeken.

Bij persoonlijke bindingen met de regio behoren zowel plaatsafhankelijkheid als -identiteit (Raymond e.a. 2010):

- Plaatsafhankelijkheid gaat over de setting van de ruimte die een voorwaarde is voor het functioneren ervan;
- Plaatsidentiteit refereert aan de gevoelens over ruimtelijke inrichting en de symbolische waarden die hieraan verbonden zijn.

Bij gemeenschappelijke verbondenheid met de plek behoort sociale binding die gebaseerd is op emotionele binding van bewoners met de omgeving. Deze emotionele binding is gevormd door ervaringen, overeenkomstige geschiedenis, interesse en zorgen (Raymond e.a. 2010).

Een voorgaand onderzoek van de NKS toonde aan dat de lokale bevolking een belangrijke rol speelt bij het voortbestaan van een kasteel (Kramer 2012). Dit wordt onderbouwd met de overeenkomstige geschiedenis – een onderdeel van sociale binding – waardoor het kasteel als gemeengoed wordt beschouwd. Het gebouw vertegenwoordigt tevens de gegroeide sociale verhoudingen, bestuur en economie. Door deze vertegenwoordiging wordt een regionale identiteit in samenhang met de verbondenheid van kasteel en bewoners gecreëerd.

3 ■ Methoden

*Huize Scherpenzeel (GE), gemeentehuis van Scherpenzeel 1979-2007.
Foto bron: internet.*

Het onderzoek bestaat uit drie fases. De eerste is een inventarisatie van alle buitenplaatsen en kastelen met als – oude – functie gemeentehuis of raadhuis. Vervolgens zijn uit deze lijst de objecten verdeeld over een tweetal groepen.

De tweede fase begint met de keuze van twaalf kastelen of buitenplaatsen uit de twee gemaakte groepen. Deze kastelen en buitenplaatsen zijn verder onderzocht. Dit is gedaan door een kwalitatief onderzoek. Het kwalitatief onderzoek bestond uit het afnemen van interviews en het doen van archief onderzoek.

Voor het afsluiten van het onderzoek zijn de diepte-interviews en de andere verworven informatie van de objecten geanalyseerd en in een rapport verwerkt.

3.1 Verantwoording fase 1 - inventarisatielijst

De inventarisatielijst is gemaakt op basis van de definities voor kastelen en buitenplaatsen die in het theoretisch kader is gegeven. Bij de kastelen is gekeken of het kasteel daadwerkelijk een woon- en verdedigingsfunctie heeft gehad en voor de buitenplaatsen is door de RCE een lijst van 551 objecten beschikbaar gesteld. Daarnaast is via het internet (websites zoals rijksmonumenten.nl, buitenplaatsennederland.nl etc.) en via literatuur (bijv. 'Gemeentehuizen in Drenthe', 'Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland etc.) de inventarisatielijst samengesteld.

Vanuit deze inventarisatielijst zijn twee groepen gekozen:

1. buitenplaatsen en kastelen die vanaf 1995 hun functie als gemeentehuis hebben verloren
2. buitenplaatsen en kastelen die een gemeentehuisfunctie hebben en die mogelijk zullen verliezen

Deze keuze is gemaakt aan de hand van politieke ontwikkelingen op het gemeentegebied. Zoals in de aanleiding is gesteld, hangt veel kleine gemeenten een gemeentelijke fusie boven het hoofd door het Plasterk-voorstel. Deze dreiging heeft voor veel gemeenten in Nederland gevolgen. De aanname is dat deze dreiging ook geldt voor de gemeenten die een buitenplaats of kasteel als gemeentehuis hebben. Vandaar dat gezocht is naar eenzelfde soort politieke situatie in het verleden, waarbij kleinere gemeenten van hogerhand gedwongen zijn te fuseren. Hierbij is in het achterhoofd gehouden dat deze politieke periode niet te ver terug in de tijd ligt, zodat binnen huidige gemeenten met ambtenaren uit die politieke periode gesproken kan worden.

Dat resulteerde met name in de periode dat door minister Peper eind jaren negentig veel kleinere gemeenten zijn gefuseerd. De verwachting is dat de ervaringen van toen relevantie hebben voor de nieuwe golf van herindelingen en hergebruik van gemeentehuis kastelen en buitenplaatsen.

De basis van de bovenstaande groepen is mede bepaald op de dreiging van gemeentelijke fusies. Desondanks betekent het niet dat door gemeentelijke herindelingen – de invoering van het Plasterk-voorstel – de kastelen en buitenplaatsen hun gemeentehuisfunctie zullen verliezen. Naast gemeentelijke fusies zijn er andere bedreigingen voor gemeentehuis kastelen en buitenplaatsen, waardoor zij hun functie verliezen. Deze zullen in het onderzoek verder naar voren komen.

3.2 Verantwoording fase 2 – diepte-interviews

Vervolgens is uit de inventarisatielijst een keuze van twaalf buitenplaatsen en kastelen gemaakt. Criterium was een goede spreiding over Nederland. De grootste concentraties van deze kastelen en buitenplaatsen blijken in de provincies Noord-Brabant, Gelderland, Zuid-Holland en Utrecht te zijn. Vandaar dat in deze vier provincies voor twee à drie objecten is gekozen. Daarnaast is voor één object in het noorden van het land gekozen, zodat niet alle onderzochte objecten in het centrale deel van Nederland zijn gesitueerd.

Tabel 3.1 geeft de twaalf gekozen objecten weer. Het aantal van twaalf is gekozen zodat er voldoende tijd is voor de interviews met de gemeenten en deze goed uit te werken zijn in de daaropvolgende weken.

De eerste zes objecten – van Kasteel Ammersoyen tot Huize Scherpenzeel – behoren tot de eerste groep. De laatste zes objecten – van Kasteel Dommelrode tot Hof van Hillegom – behoren tot de tweede groep. Bij de volgorde

Tabel 3.1 – twaalf objecten, die voor diepte-interviews zijn gekozen

Naam object	Gemeente	Oorspronkelijke functie
Kasteel Ammersoyen	Kerkdriel	Kasteel
Kasteel Cranendonck	Cranendonck	Kasteel
Kasteel Dussen	Dussen	Kasteel
Beek en Hoff	Stichtse Vecht	Buitenplaats
Havezathe Laarwoud	Tynaarlo	Havezathe
Huize Scherpenzeel	Scherpenzeel	Buitenplaats
Kasteel Dommelrode	St. Oedenrode	Kasteel
Kasteel Neerijnen	Neerijnen	Kasteel
Boom en Bosch	Stichtse Vecht	Buitenplaats
Goudestein	Stichtse Vecht	Buitenplaats
Hof van Hillegom	Hillegom	Buitenplaats
Huize De Paauw	Wassenaar	Buitenplaats

zijn eerst de kastelen genoemd en vervolgens de buitenplaatsen/havezaten, waarbij deze op alfabetische volgorde zijn geplaatst.

Één object heeft de definitie havezate gekregen – Laarwoud. Een havezate is een historisch landgoed waarvan de oorspronkelijke eigenaar lid was van de ridderschap in de provincies Overijssel of Drenthe.

Bij de eerste groep zijn medewerkers van gemeenten geïnterviewd die in het gemeentehuiskasteel of buitenplaats hebben gewerkt. Zij kunnen vertellen over waarom het kasteel of de buitenplaats zijn/haar functie heeft verloren. Wanneer dit niet mogelijk was, is met een medewerker van de communicatieafdeling gesproken.

Bij de tweede groep zijn medewerkers van gemeenten geïnterviewd die er het langste werken en veel weten over de geschiedenis van het gemeentehuiskasteel of buitenplaats. Zij waren tevens betrokken bij belangrijke beslissingen rondom het gemeentehuis. Daarnaast kunnen zij vertellen waarom het kasteel of buitenplaats nog steeds zijn functie heeft. Wanneer dit niet mogelijk was, is gesproken met een medewerker van de communicatieafdeling.

Bij de gemeente Tynaarlo is archiefonderzoek verricht en geen interview. Overigens is er wel een informeel gesprek gevoerd met de archivaris over onduidelijkheden die tijdens het archiefonderzoek naar voren kwamen.

Bij de gemeente Stichtse Vecht is met twee personen contact geweest. Allereerst is contact met dhr. Bos geweest, die ons doorverwees naar dhr. Leunenberg. Dhr. Leunenberg is op alle drie de gemeentehuiskastelen werkzaam geweest. Hierdoor heeft hij een goed beeld kunnen schetsen over het huidige gebruik van de gemeentehuizen en over de geschiedenis van Hoff en Beek. De geschiedenis over de buitenplaatsen Boom en Bosch en Goudestein is via dhr. Bos verkregen en ook de plattegronden van de buitenplaatsen.

Bij Huize De Paauw was eerst sprake dat er geen interview afgenomen mocht worden, omdat intern een onderzoek gaande was naar het optimaal gebruik van Huize de Paauw. Uiteindelijk heeft een informeel gesprek plaatsgevonden, aangevuld met archiefonderzoek naar verbouwingen in het verleden en naar plattegronden van Huize de Paauw.

Gedurende drie weken zijn verschillende interviews met de betrokken gemeenten afgenomen. Tabel 3.2 geeft de datum, locatie en de contactpersonen van de gemeenten weer. De interviews zijn door één persoon afgenomen. Daarnaast zijn deze interviews opgenomen. Deze records zijn gebruikt om tijdens het uitwerken de interviews te transcriberen en ook als back-up van de interviews. Het verwerken van de interviews vond op dezelfde dag plaats.

Met de gemeente Hillegom is contact geweest voor een interview. Uiteindelijk heeft dit interview door tijdgebrek niet plaatsgevonden.

Tabel 3.2 – datum, contactpersoon en locatie van interviews.

Object	Datum	Contactpersoon	Locatie
Huize Scherpenzeel	Woensdag 22 mei	Dhr. van Engelenhoven Beleidsmedewerker bouw en milieu	Gemeentehuis Scherpenzeel Stationsweg 398a Scherpenzeel
Kasteel Dommelrode	Donderdag 30 mei	Dhr. Kerstholt Senior beleidsmedewerker beleid en ontwikkeling	Gemeentehuis St. Oedenrode Burgemeester Wernerplein 1 St. Oedenrode
Kasteel Neerijnen	Dinsdag 4 juni	Dhr. de Bont Communicatie adviseur; pers- en rijks-voorlichter gemeente	Gemeentehuis Neerijnen Van Pallandtlaan 11 Neerijnen
Havezathe Laarwoud	Woensdag 5 juni	Dhr. Nienhuis Archivaris gemeente Tynaarlo	Gemeentehuis Tynaarlo Kornoeljeplein 1 Vries
Kasteel Ammersoyen	Donderdag 6 juni	Mevr. Penders Beleidsadviseur wonen	Gemeentehuis Kerkdriel Kerkstraat 45 Kerkdriel
Buitenplaatsen Beek en Hoff, Boom en Bosch & Goudestein	Vrijdag 7 juni	Dhr. Leunenberg Afdelingshoofd wijk en kernen Dhr. Bos Beleidsadviseur Monumenten, Archeologie en Cultuurhistorie	Buitenplaats Beek en Hoff Molendijk 34 Loenen
Huize De Paauw	Dinsdag 11 juni	Mevr. De Haan Strategisch adviseur werkorganisatie Duivenvoorde	Huize de Paauw Raadhuislaan 22 Wassenaar

Tijdens het onderzoek bleek dat twee gemeenten liever via de mail geïnterviewd wilden worden. Deze gemeenten zijn in tabel 3.3 weergegeven. De datum waarop zij hun informatie hebben verstuurd en de contactpersoon is aangegeven in de tabel.

Tabel 3.3 – datum en contactpersonen

Object	Datum	Contactpersoon
Kasteel Dussen	Maandag 27 mei	Medewerker x
Kasteel Cranendonck	Donderdag 23 mei	Dhr. Kusters Communicatiemedewerker gemeente Cranendonck

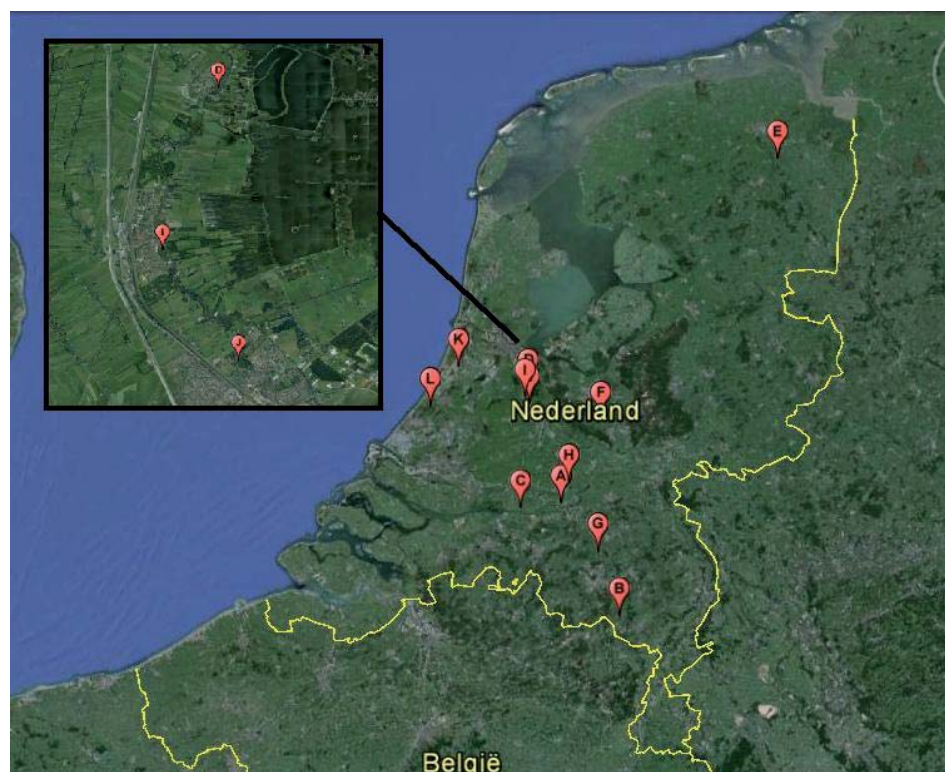
In tabel 3.3 staat ‘medewerker x’ vermeld. De contactpersoon van kasteel Dussen heeft telefonisch aangegeven niet vermeld te willen worden in het onderzoek.

Op de volgende pagina de kaart de kaart van Nederland met daarin aangegeven de interviewlocaties.

Daarna staan in tabel 3.4 de kastelen en buitenplaatsen met daarin de corresponderende letter van de interviewlocaties. Bij de interviewlocaties staat Hof van Hillegom ook vermeld, ondanks dat deze hier geen interview heeft plaats gevonden. Deze buitenplaats is ook meegenomen in de Kaart van Nederland en in tabel 3.4, omdat dit laat zien dat de intentie van het onderzoek is geweest een goede representatie te geven van de gemeentehuis kastelen en buitenplaatsen binnen Nederland.

De laatste tabel in dit hoofdstuk gaan in op de vragen die gesteld zijn tijdens de interviews.

Interviewlocaties.
Bron: Google Earth
(2013)

Tabel 3.4 – Kasteel of buitenplaats met corresponderende letter van de interviewlocatie

Groep 1	Letter	Groep 2	Letter
Kasteel Ammersoyen	A	Kasteel Dommelrode	G
Kasteel Cranendonck	B	Kasteel Neerijnen	H
Kasteel Dussen	C	Buitenplaats Boom en Bosch	I
Buitenplaats Beek en Hoff	D	Buitenplaats Goudestein	J
Havezathe Laarwoud	E	Hof van Hillegom	K
Huize Scherpenzeel	F	Huize de Paauw	L

Deze vragen zijn verdeeld in drie thema's:

- het ruimtelijk gebruik van het kasteel of buitenplaats als gemeentehuis
- de rol van kasteel of buitenplaats binnen de lokale gemeenschap
- het huidig gebruik van kasteel of buitenplaats

Deze thema's zijn aan de vier hoofdvragen verbonden. De eerste hoofdvraag: 'Welke kastelen en buitenplaatsen in Nederland zijn herbestemd als gemeentehuis' is gerelateerd aan het inventarisatie-onderzoek.

De tweede hoofdvraag 'Welke invloed heeft de herbestemming tot gemeentehuis op gebouw en de omgeving gehad?' is aan het thema 'ruimtelijk gebruik' en 'rol van kasteel en buitenplaats' gerelateerd, omdat deze onderwerpen zowel de fysieke als de sociale veranderingen rondom kastelen en buitenplaatsen onderzoeken.

De derde hoofdvraag 'Welke kastelen en buitenplaatsen lijken hun functie als gemeentehuis te verliezen en zijn voor deze monumentale plannen voor hergebruik' is aan het thema 'huidig gebruik' verbonden, omdat deze antwoord geeft op herbestemmingen van de gemeentehuiskastelen, eventuele gemeentefusies en andere bedreigingen.

De vierde hoofdvraag 'Welke nieuwe functies kunnen deze kastelen en buitenplaatsen krijgen' zijn aan de thema's 'huidig gebruik' en 'ruimtelijke gebruik' gelinkt. Hierbij worden de twee thema's aan elkaar verbonden.

De bovengenoemde categorisatie van onderwerpen is ook bij de analyse gebruikt.

Tabel 3.5 – Interviewvragen per thema

Thema 1: Ruimtelijk gebruik van kasteel of buitenplaats
Waarom is het object herbestemd als gemeentehuis? Heeft het gefungeerd als machtsymbool, een geschenk etc.?
Wie heeft de beslissing genomen om het als een gemeentehuis te gebruiken?
Wat is de voorgaande functie van het object geweest?
Welke onderdelen heeft de gemeente overgenomen? Bijvoorbeeld alleen het hoofdgebouw, het park of het koetshuis?
Welke functies krijgen de overgenomen objecten?
Zijn er veranderingen of verbouwingen aan het huis gebracht? Is de inrichting van het park veranderd?
Wie zijn de architecten van de renovatie van het huis en het park?
Wat is de indeling van de buitenplaatsen? Bijvoorbeeld op de begane grond zijn de kamers van de burgemeester en wethouder en de trouwzaal.
Thema 2: Rol van kasteel en buitenplaats binnen de lokale gemeenschap
Wat voor soort gemeenschap was de gemeente toen de buitenplaats in gebruik werd genomen?
Is de gemeenschap veranderd door de jaren heen?
Wat voor imago heeft het huis onder de bevolking?
Waren zij blij met de herbestemming van het object als gemeentehuis?
In hoeverre voelt de bevolking zich met het object verbonden? En waarom?
Is het park openbaar? Is het park ook bestemd voor andere publieke activiteiten zoals festivals of sportevenementen?
Thema 3: Huidig gebruik van kasteel of buitenplaats
Waarom heeft het object haar functie als gemeentehuis verloren?
Wat zijn de huidige plannen met het object; eventuele geplande verbouwingen?
Zijn er op korte termijn plannen om het park herin te richten?
Hoe heeft de lokale bevolking op de huidige bestemming van het object gereageerd?
Waarom heeft het object haar functie als gemeentehuis behouden?
Staan eventuele gemeentefusies op de agenda?

3.3 Verantwoording fase 3 – Analyse en verwerking

Zodra een interview was afgenomen werden de opnames dezelfde dag getranscribeerd. Vervolgens werden aan de hand van de interviews en de literatuur de resultaten per bezocht object beschreven. Dit geheel wordt in hoofdstuk 5 gepresenteerd. Vervolgens werden aan de hand van de interviewvragen de resultaten geanalyseerd. Dit was gedaan door handmatig te coderen van de teksten.

Vervolgens is aan de hand van de codering de analyse per thema uitgevoerd. De thema's van de analyse waren 'ruimtelijk gebruik van het kasteel of buitenplaats als gemeentehuis', 'rol van kasteel of buitenplaats binnen lokale gemeenschap' en 'huidig gebruik van kasteel of buitenplaats'. In het eerste thema 'ruimtelijk gebruik' waren onderwerpen zoals voorgaande eigenaren, waarom kastelen zijn herbestemd als gemeentehuis, welke objecten zijn overgenomen en ruimtelijke veranderingen onder de loep genomen.

In het tweede onderwerp 'rol van kasteel en buitenplaats' waren de onderwerpen soort gemeenten en lokale beleving van omwonenden behandeld.

Het laatste onderwerp 'huidig gebruik' nam herbestemmingen van gemeentelijke kastelen en buitenplaatsen en gemeentefusies onder de loep.

4 ■ Resultaten van het inventarisatie - onderzoek

*Kasteel Neerijnen (GE), gemeentehuis van Neerijnen 1979-heden.
Foto V.C. van der Zwan, 2013.*

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het inventarisatie-onderzoek gepresenteerd. Allereerst is gekeken naar de geografische spreiding van alle objecten die vanaf 1795 een gemeentehuisfunctie hebben bekleed. Daarbij is een vergelijking gemaakt tussen de landelijke concentratie van buitenplaatsen en kastelen en de concentratie van gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen.

Vervolgens zijn de objecten uit het inventarisatie-onderzoek in twee groepen verdeeld:

- kastelen en buitenplaatsen die gemeentehuisfunctie hebben verloren vanaf 1995
- kastelen en buitenplaatsen die nog steeds een gemeentehuisfunctie hebben

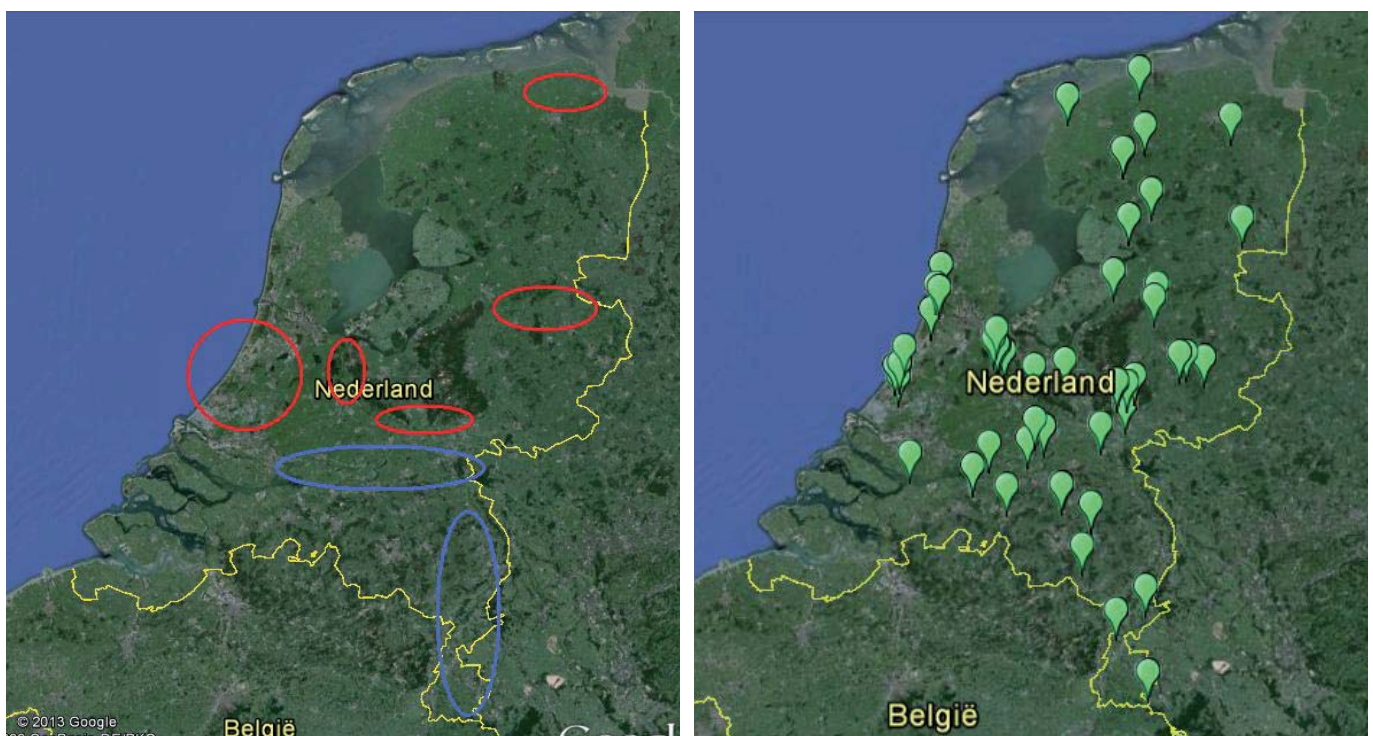
Deze gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen zijn verder onderzocht naar welke gemeenten, eventuele gemeentelijke fusies, aantal inwoners in 1995 of/ en aantal inwoners in 2013.

4.1 Algemene verspreiding van gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen

Aan de hand van het inventarisatie-onderzoek is een geografische spreiding van de objecten gemaakt. Dit inventarisatie-onderzoek geeft objecten die vanaf 1795 als gemeentehuis in gebruik zijn geweest. Uiteindelijk zijn 54 kastelen en buitenplaatsen gevonden, die tussen 1795 en 2013 een gemeentehuisfunctie hebben gehad. (Noot: het kan zijn dat objecten niet zijn meegenomen omdat ze bij het vooronderzoek niet naar voren kwamen).

In de linker afbeelding hieronder zijn de verscheidene concentratiegebieden van kastelen en buitenplaatsen in Nederland weergegeven. Kastelen zijn voornamelijk langs oudere grensgebieden van Brabant, Gelre, bisdom Utrecht, Limburg en Holland te vinden. De buitenplaatsen zijn te vinden in het duingebied langs de Zuid- en Noord-Hollandse kust, langs de Utrechtse Vecht, van de Utrechtse Heuvelrug tot Arnhem, rondom de stad Groningen en in Overijssel (Janssen et al, 1996).

Deze verspreiding komt doorgaans overeen met de locaties van de gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen in Nederland (de rechter afbeelding). De grootste concentratie van deze groep kastelen is voornamelijk te vinden

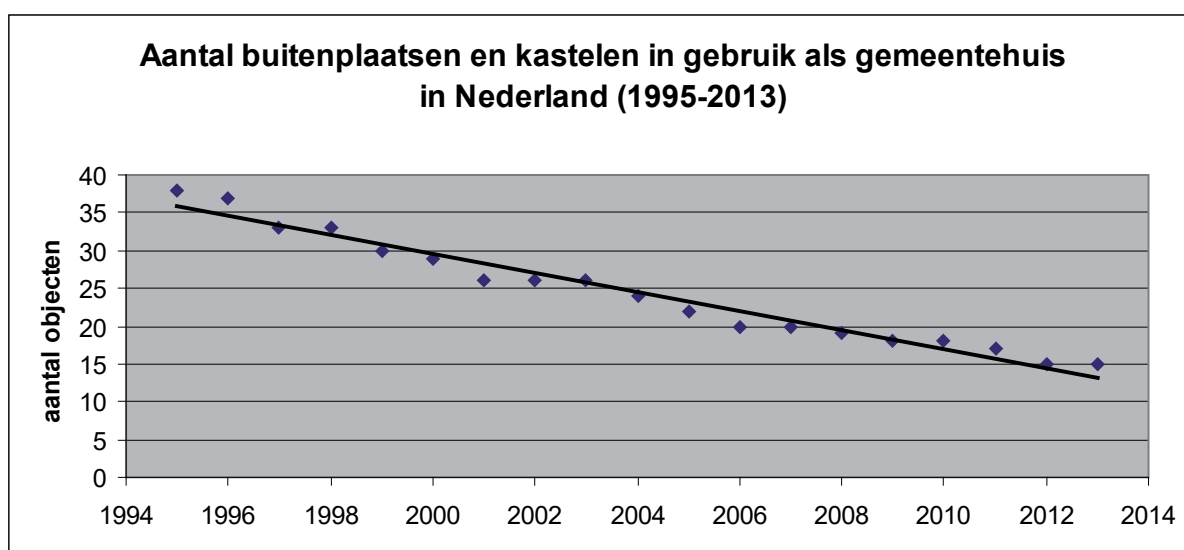
Llinks de spreiding van kastelen en buitenplaatsen door Nederland. Rood accentueert de regio's met veel buitenplaatsen en blauw de regio's met veel kastelen. Rechts de spreiding van gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen vanaf 1795.

Bron: Google Earth, 2013.

in het grensgebied van Brabant, Gelderland, Utrecht, Limburg en Holland. De buitenplaatsgemeentehuizen zijn vooral langs de Utrechtse Vecht, het Hollandse duingebied en het gebied tussen de Utrechtse Heuvelrug tot Arnhem te vinden. Sporadisch zijn gemeentehuis kastelen en -buitenplaatsen in Limburg en in het westen van Overijssel gevonden. Rondom de stad Groningen zijn geen gemeentehuisbuitenplaatsen gevonden. Buiten deze concentratiegebieden zijn gemeentehuis kastelen en -buitenplaatsen in Friesland en Drenthe gevonden.

4.2 Geografische spreiding van gemeentehuis kastelen en buitenplaatsen vanaf 1995

Het inventarisatie-onderzoek leverde 38 gemeentehuis kastelen en buitenplaatsen in 1995 op. Dit aantal is over 37 gemeenten verdeeld – St. Oedenrode heeft in die periode twee gemeentehuis kastelen in haar gemeente staan. In een periode van twintig jaar hebben 23 kastelen en buitenplaatsen hun functie van gemeentehuis verloren. Op dit moment zijn er vijftien gemeentehuis kastelen en -buitenplaatsen in Nederland. De grafiek hieronder laat een geleidelijke dalende trend zien van het aantal gemeentehuis kastelen en buitenplaatsen in Nederland.

De afbeelding op de volgende bladzijde toont de geografische spreiding van de twee groepen. De eerste groep – de blauwe pionnen – zijn kastelen en buitenplaatsen die hun gemeentehuisfunctie hebben verloren vanaf 1995. De tweede groep – de gele pionnen – zijn kastelen en buitenplaatsen met een gemeentehuisfunctie.

In Noord-Brabant hebben van de zeven objecten – die in 1995 een gemeentehuisfunctie hebben – vijf hun gemeentehuisfunctie verloren. In Gelderland hebben van de tien objecten zes hun gemeentehuisfunctie verloren. In Zuid-Holland heeft één pand haar gemeentehuisfunctie verloren. In Utrecht hebben twee van de vier objecten haar gemeentehuisfunctie verloren. In Friesland en Limburg heeft één van de twee objecten de gemeentelijke functie verloren. In zowel Overijssel als Drenthe hebben alle objecten haar gemeentehuisfunctie verloren. Alleen in Noord-Holland zijn in de periode vanaf 1995 geen objecten die hun gemeentehuisfunctie verloren.

De eerste groep ligt voornamelijk in de provincies Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Friesland, Limburg en Utrecht. Bij al deze provincies is er sprake van de helft die zijn functie verliest. De tweede groep ligt binnen de provincies Zuid-Holland en Noord-Holland.

Tabel 4.1 op de volgende pagina geeft de gemeenten weer, die vanaf 1995 hun gemeentehuis kasteel of -buitenplaats verloren. Van de 23 gemeentehuis kastelen en -buitenplaatsen hebben zestien hun functie verloren na een gemeentelijke fusie. De overige zeven gemeentehuis kastelen en -buitenplaatsen verloren hun functie vanwege andere redenen zoals centralisatie van de gemeentelijke organisatie etc.

Geografische spreiding van de twee groepen. De blauwe groep zijn buitenplaatsen en kastelen die hun functie als gemeentehuis vanaf 1995 hebben verloren – eerste groep. De gele groep zijn buitenplaatsen en kastelen die een gemeentehuis zijn – tweede groep. Bron: Google Earth, 2013.

Tabel 4.1 – Gemeenten die hun gemeentehuis kasteel of buitenplaats verloren vanaf 1995 – groep 1.

Gemeente	Naam kasteel/buitenplaats	1995 inwonersaantal	Jaar verlies van functie	Evt. nieuwe gemeente
Ammerzoden (GL)	Kasteel Ammersoyen	4.395	1999	Kerkdriel (GL)
Bemmel (GL)	De Kinkelenburg	16.391	2009	Lingewaard (GL)
Born (L)	Kasteel Born	21.700	2001	Sittard-Geleen (L)
Brederwiede (OV)	Oldruitenborgh	12.023	2001	Steenwijkerland (OV)
Coevorden (DR)	Kasteel Coevorden	14.964	2008	
Dantumadeel (FR)	Rinsma State	19.641	1999	
Driebergen-Rijsenburg (UT)	Sparrendaal	18.554	2006	Utrechtse Heuvelrug (UT)
Dussen (NB)	Kasteel Dussen	6.217	1997	Werkendam (NB)
Franekeradeel (FR)	Martenahuis	20.490	2006	
Helmond (NB)	Kasteel Helmond	73.607	2001	
Maarheeze (NB)	Cranendonck	9.104	1997	Cranendonck (NB)
Montfort (L)	Aerwinkel	11.136	1996	Roerdalen (L)
Loenen aan de Vecht (UT)	Beek en Hoff	8.381	2011	Stichtse Vecht (UT)
Olst (OV)	Westervoorde	9.436	2012	Wijhe-Olst (OV)
Rossum (GL)	Slot Rossum	3.167	1999	Maasdriel (GL)
Ruurlo (GL)	Huize Ruurlo	7.891	2005	Berkelland (GL)
Scherpenzeel (GL)	Huize Scherpenzeel	9.111	2005	
St. Oedenrode (NB)	kasteel Henkenshage	17.001	1997	
Vorden (GL)	Kasteel Vorden	8.364	2004	Bronckhorst (GL)
Voorburg (ZH)	Sionslust	39.671	2000	
Wijhe (OV)	Wijhezicht	7.518	2012	Wijhe-Olst (OV)
Willemstad (NB)	Mauritshuis	3.438	1997	Moerdijk (NB)
Zuidlaren (DR)	Havezathe Laarwoud	11.177	2004	Tynaarlo (DR)

Inwonersaantallen bron: CBS Statline, 2013.

Onder de zestien objecten die hun gemeentehuisfunctie na een gemeentelijke fusie verloren, zijn er vijftien met minder dan twintigduizend inwoners. Alleen de gemeente Born telt er meer.

Tabel 4.2 - Gemeenten met een gemeentehuiskasteel en buitenplaats – groep 2

Gemeente	Naam kasteel/buitenplaats	1995 inwonersaantal	2013 inwonersaantal
Arnhem (GL)	Duivelshuis	134.572	149.827
Bloemendaal (NH)	Bloemenheuvel	16.735	22.195
Breukelen (UT) nu Stichtse Vecht (UT)	Boom & Bosch	13.734	63.491
Delft (ZH)	Het Nieuwe Steen	92.457	99.097
Haarlem (NH)	Stadhuis Haarlem	148.908	152.093
Hillegom (ZH)	Hof van Hillegom	20.059	20.868
Maarssen (UT) nu Stichtse Vecht (UT)	Goudestein	41.055	63.491
Neerijnen (GL)	Kasteel Neerijnen	10.855	12.022
Opsterland (FR)	Lycklamahuis	27.955	29.903
Renkum (GL)	de Dennenkamp	32.536	31.630
St. Oedenrode (NB)	Kasteel Dommelrode	17.001	17.921
Tilburg (NB)	Paleis-Raadhuis Tilburg	164.368	296.796
Vaals (L)	von Clermonthuis	10.997	9.771
Wassenaar (ZH)	Huize de Paauw	25.830	25.656
Wijchen (GL)	Kasteel Wijchen	36.006	41.004

Inwonersaantallen bron: CBS Statline, 2013

Tabel 4.2 geeft de gemeenten met een gemeentehuiskasteel of buitenplaats binnen Nederland weer. Deze gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen staan verspreid over veertien verschillende gemeenten. De buitenplaatsen Goudestein en Boom & Bosch staan beide in de pas gefuseerde gemeente Stichtse Vecht. Beide behouden voorlopig hun gemeentehuisfunctie – zie casestudies in hoofdstuk 5.

Van de vijftien gemeenten met een gemeentehuiskasteel of -buitenplaats hebben vijf een inwonersaantal van minder dan twintigduizend inwoners in 1995. Het aantal van vijf is in 2013 gereduceerd naar drie gemeenten met minder dan twintigduizend inwoners.

5 ■ Casestudies

*Kasteel Coevorden (DR), gemeentehuis 1938-2008.
Foto Hans Hageman, 1992.*

Voor dit onderzoek zijn elf casestudies naar kastelen en buitenplaatsen verricht, die in de periode 1995 tot 2013 een gemeentehuis zijn of waren. Allereerst worden de cases besproken, die in de periode van 1995 tot 2013 hun gemeentehuisfunctie hebben verloren. Daarna wordt een groep van kastelen en buitenplaatsen besproken, die nog steeds gemeentehuis zijn. Deze twee groepen zullen een goed beeld geven van de verschillende gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen binnen Nederland.

Per casestudie wordt eerst de historie van het kasteel of de buitenplaats beschreven. Vervolgens volgt de beschrijving van de periode waarin het pand als gemeentehuis is gebruikt. Hier wordt ingegaan op eventuele fysieke veranderingen zoals het bijbouwen van werkruimtes en op reacties van omwonenden op veranderingen etc. Daarna wordt de indeling van het gemeentehuiskasteel en buitenplaats gegeven toen zij als gemeentehuis is gebruikt. Afsluitend wordt een toekomstbeeld geschetst met aandacht voor eventuele verbouwings- of verkoopplannen, dreigende gemeentelijke fusies e.d.

5.1 Voormalige gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen

De eerste groep bestaat uit gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen, die hun functie verloren in de periode van 1995 tot 2013. De objecten die tot deze groep behoren zijn:

- Kasteel Ammersoyen te Ammerzoden
- Kasteel Cranendonck te Maarheeze
- Kasteel Dussen te Dussen
- Buitenplaats Beek en Hoff te Loenen
- Havezathe Laarwoud te Zuidlaren
- Huize Scherpenzeel te Scherpenzeel

In de bovenstaande volgorde zullen deze voormalige gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen besproken worden.

5.1.1 Kasteel Ammersoyen – Ammerzoden

Gemeente	Ammerzoden
Naam kasteel & bouwjaar	Kasteel Ammersoyen – 1648 (herbouw)
Herbestemming tot gemeentehuis	1978 – 1999
Huidige eigenaar	Geldersch Landschap en Kasteelen
Huidige functie van het kasteel	Verhuurd als kantoorpand en museum

Kasteel Ammersoyen.
Ansichtkaart.

Het kasteel Ammersoyen ligt in het Gelderse dorp Ammerzoden, dat in het zuiden wordt begrensd door de rivier de Maas. Het dorp ligt in het westen van Gelderland op de grens van het toenmalige hertogdom Gelre en Brabant. Het kasteel ligt ten noorden buiten de kern van Ammerzoden. Het kasteel heeft geen park. Kasteel Ammersoyen werd van 1978 tot 1999 door de gemeente Ammerzoden als gemeentehuis gehuurd van Geldersch Landschap en Kasteelen.

*Kasteel Ammersoyen ligt in het noorden van het dorp Ammerzoden. Het kasteel ligt buiten de bebouwde kom en kern van het dorp.
Bron: Google Earth, 2013.*

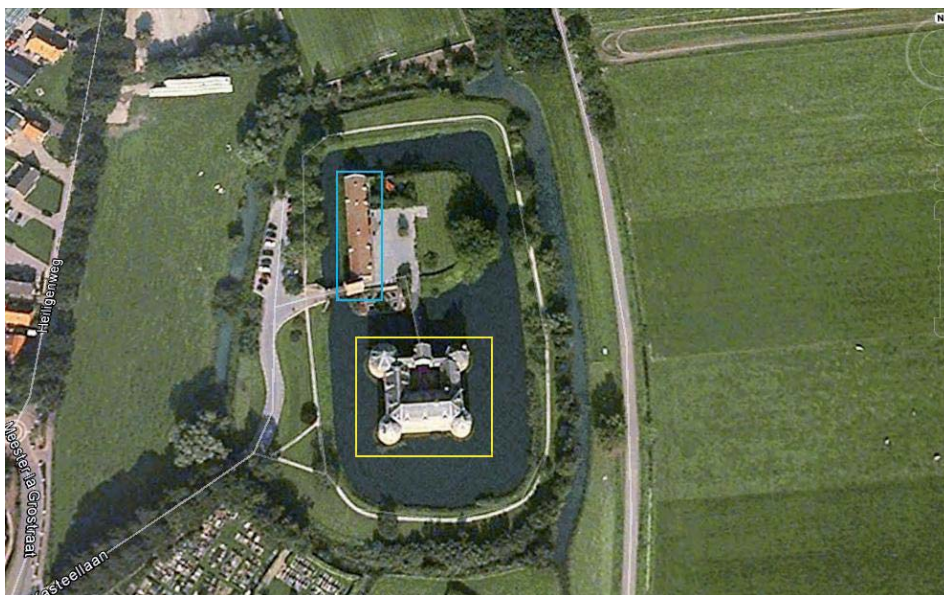
In 1590 werd het kasteel Ammersoyen door een brand totaal verwoest. Vijftig jaar na de verwoesting in 1648 begon Thomas van Walraven van Arkel met de herbouw van het kasteel zoals we dit nu kennen. Zo bouwde hij op de oude fundamenten een kasteel met vier ronde torens (Eliëns & Harenberg 1984). Tijdens de Franse inval in 1672 bleef het kasteel gespaard, terwijl het dorp Ammerzoden volledig werd vernietigd.

Tweehonderd jaar later, in 1873, kocht de Rooms-katholieke Kerk het kasteel van baron Arthur de Woëlmont. Na een verbouwing namen nonnen het kasteel als clarissenklooster in gebruik. Tijdens de verbouwing werden de grachten gedempt en werd aan de westzijde een kapel gebouwd (Eliëns & Harenberg 1984). Tijdens de Tweede Wereldoorlog raakte het kasteel ernstig beschadigd waardoor het onbewoonbaar werd. De zusters waren genoodzaakt het kasteel te verlaten, dat in 1954 werd verkocht aan A. Couperus. Hij vestigde er voor enige tijd een wasmachinefabriek, die aan de lokale bevolking werkgelegenheid bood. In 1957 kocht het de Stichting Geldersch Landschap en Kasteelen – voorheen de Stichting Vrienden der Geldersche Kastelen – voor 100.000 gulden kasteel Ammersoyen (De Tijd 26 augustus 1957). In 1959 begon onder leiding van architect H. Korswagen uit Driebergen de restauratie van het kasteel (De Gelderlander 19 februari 1976). Tijdens deze restauratie werden de grachten open gegooid en sloopte men de aangebouwde kapel van de kloosterorde. Uiteindelijk zou de renovatie zestien jaar duren.

Kasteel Ammersoyen als Gemeentehuis Ammerzoden

Toen de renovatie was voltooid, huurde de gemeente Ammerzoden gedeelten van het kasteel. Op 20 februari 1978 nam de gemeente haar intrede in de oost- en westvleugel van het pand. Daarnaast huurde ze het poortgebouw en een gedeelte van het koetshuis voor de afdeling gemeentewerken. Het achterste gedeelte van het kasteel – waar zich o.a. de ridderzaal bevond – werd niet door de gemeente gehuurd, maar als museum ingericht (Gemeente Maasdriel 2013). Het omliggende terrein werd evenmin door de gemeente gebruikt. Alleen de ruimte rond het koetshuis werd beperkt gebruikt als parkeerplaats.

Het kasteel bleek niet genoeg ruimte te bieden voor alle afdelingen. De gemeente besloot om de publieksfuncties in het koetshuis te vestigen, zodat minder valide bezoekers langs het gemeentehuis konden. De representatieve functies – zoals de raadzaal, de trouwzaal, de burgemeesters- en secretariskamer – bleven in het kasteel geconcentreerd. De afdelingen financiën, bevolking en sociale- en welzijnszaken verhuisden naar het koetshuis (Interieur april 1994). Bij deze verhuizing werd het koetshuis inwendig aangepast, waardoor nieuwe kantoorruimten werden gerealiseerd.

Het geel omkaderde gebouw is het kasteel Ammersoyen. Het blauw aangegeven gebouw is het koets-huis. Het kasteel en de voorburcht zijn beide omringd door een slotgracht. In het westen is de parkeer-gelegenheid aange-legd. Bron: Google Earth, 2013.

De inrichting van kasteel Ammersoyen

Het kasteel Ammersoyen is een vierkant kasteel met vier hoektorens en een oostelijke, westelijke en een zuidelijke vleugel. De noordelijke vleugel is de poort. De zuidelijke vleugel is als museum in gebruik. De oostelijke en westelijke vleugel waren door de gemeente Ammerzoden als gemeentehuis in gebruik. Van de oostelijke vleugel zijn de kelder, de begane grond en de eerste verdieping gebruikt. In de kelder waren de keuken en de kluis te vinden. Op de begane grond bevond zich aan de vleugelkant de publieke afdeling. Nadat de publieke afdeling naar het koetshuis verhuisde, werd het archief in deze vleugel ondergebracht. In de toren huisde de gemeentesecretaris en in de vleugel op de eerste verdieping de afdeling sociale zaken.

Van de westelijke vleugel zijn de begane grond, de eerste en de zolder verdieping door de gemeente in gebruik geweest. Op de begane grond van de toren bevond zich de burgemeesterskamer en in de westelijke vleugel de trouwzaal. Op de eerste verdieping waren in de vleugel de raadzaal en in de toren het secretariaat gesitueerd. De zolder was het verblijf van de afdeling sociale zaken.

Het huidige gebruik van kasteel Ammersoyen

Op 1 januari 1999 fuseerde de gemeente Ammerzoden met de gemeenten Hedel, Rossum, Heerwaarden, Maasdriel en Kerkdriel tot de gemeente Maasdriel. Het kasteel bleek niet geschikt om alle ambtenaren te huisvesten, die in de nieuwe organisatie werkzaam waren. Omdat Ammersoyen door de gemeente gehuurd werd, was het gemakkelijk om afstand te doen: er hoefde geen verkoop te volgen. Als alternatief werd het relatief nieuwe gemeentehuis in Kerkdriel als onderkomen voor de organisatie gekozen (Gemeente Maasdriel 2013). De enige functie die kasteel Ammersoyen behield, was die van trouwlocatie.

Vanuit de bevolking werd teleurstellend gereageerd op het fuseren van Ammerzoden met de andere gemeenten. Het verdriet betrof minder het verlies van haar gemeentehuis, dan wel de vrees dat hun positie achteruit zou gaan binnen de fusiegemeente, zowel in dienstverlening als in politieke vertegenwoordiging. Wel werd de langere afstand tot het gemeentehuis negatief beoordeeld. Ondanks het verlies van functie is de band tussen bevolking en kasteel gebleven. Er worden regelmatig evenementen georganiseerd, zoals een 24-uursloop door het Julianafonds en de nieuwjaarsreceptie van de lokale ondernemers. Ook werd hier het nieuwe Gelderse Kastelenboek ten doop gehouden.

Op dit moment is het kasteel in beheer van het Geldersch Landschap & Kasteelen. Naast het gebruik als museum en de verhuur als kantoor worden evenementen en feesten op het kasteel georganiseerd. Op de korte termijn zijn geen verbouwingen of veranderingen rondom of aan het kasteel gepland. Dit komt door het bestemmingplan van de gemeente. Zo mag niet in de zichtlijnen van het kasteel gebouwd worden (Gemeente Maasdriel 2013).

5.1.2 Kasteel Cranendonck – Maarheeze

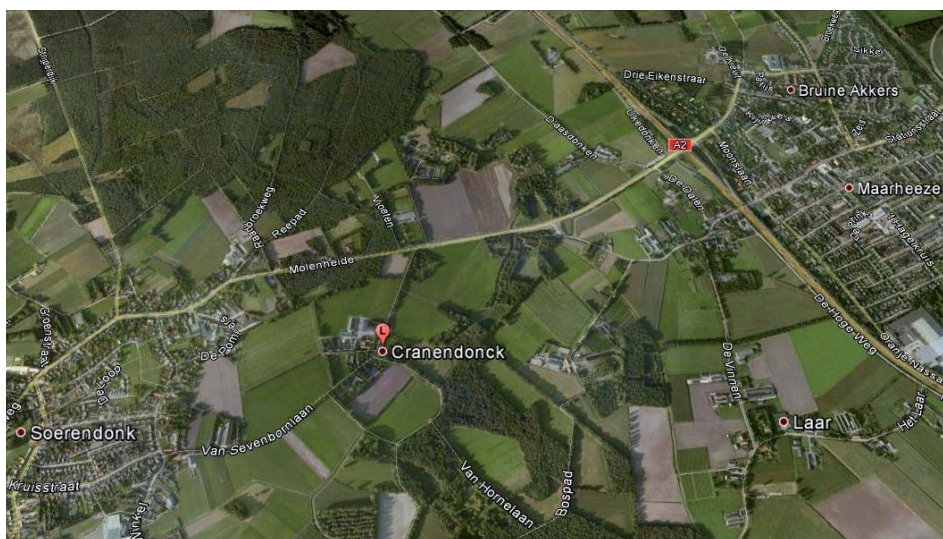
Gemeente	Maarheeze
Naam kasteel & bouwjaar	Kasteel Cranendonck – 1899
Herbestemming tot gemeentehuis	1940 – 1997
Huidige eigenaar	Gemeente Cranendonck
Huidige functie van het kasteel	Tot november 2014 gemeentehuis Cranendonck

Kasteel Cranendonck. Foto: gemeente Cranendonck, 2013.

Het huidige kasteeltje Cranendonck ligt in de gemeente Cranendonck in Noord-Brabant. Zoals te zien is in onderstaande afbeelding ligt het kasteel Cranendonck centraal tussen de twee dorpen Maarheeze en Soerendonck. Achter het voormalige gemeentehuis zijn de resten van het oude kasteel Cranendonck te bewonderen. Het kasteel was van 1940 tot 1997 het gemeentehuis van de gemeente Maarheeze. In de periode van juni 2013 tot november 2014 is het kasteel wederom in gebruik als gemeentehuis, vanwege de renovatie van het gemeentehuis in Budel (Gemeente Cranendonck 2013).

Cranendonck ligt tussen de dorpen Maarheeze en Soerendonck. Voorheen had het kasteel een centrale ligging binnen de voormalige gemeente Maarheeze. Zij heeft haar functie als gemeentehuis mede door haar decentrale ligging binnen de nieuwe gemeente Cranendonck verloren. Bron: Google Earth, 2013.

In de loop van de dertiende eeuw bouwde de lokale heer Engelbert van Horne het kasteel Cranendonck. In 1551 kwam het kasteel door het huwelijk tussen Willem van Oranje en Anne van Egmond in handen van de Oranje-Nassaus. Ruim anderhalve eeuw later, op 16 september 1673, verwoestten de Fransen het kasteel. Lang lagen de brokstukken van het oude kasteel rondom het huidige Cranendonck. Uiteindelijk werd in de jaren 1918 en 1920 door de toenmalige eigenaar de resten geruimd. Bij proefboringen in 1996 kwamen de funderingen van het oude kasteel te voorschijn. De contouren van het kasteel werden aangegeven en sindsdien zijn deze te bewonderen in het huidige landschap (De Grenskoerier 22 oktober 2008).

Na 1795 verloren de Oranje-Nassaus hun heerlijkheden en bezittingen in Nederland. Hierdoor kwam kasteel Cranendonck in handen van de Staat, die het in 1820 verkocht (Heemkundekring De Baronie van Cranendonck 2013). Het landgoed bestond destijds uit de kasteelruïne en een boerderij. De boerderij werd in 1899 gesloopt en op die plek bouwde de toenmalige eigenaar baron van Tuyll van Soerooskerken een villa – het huidige kasteeltje Cranendonck. In 1915 kocht dhr. A.S.J. Cloquet het landgoed en vestigde zich in de villa. Hij liet de villa verfraaien met het karakteristieke torentje. Deze was ontworpen door de architect Van Veen uit Zeist.

Kasteel Cranendonck als Gemeentehuis Maarheeze

In 1925 fuseerde onder hevige protesten de gemeenten Soerendonck en Maarheeze. De strubbelingen rondom dit samengaan bleven de komende jaren spelen. In 1938 werd het landgoed Cranendonck openbaar geveild en door de gemeente Maarheeze voor 81.550 gulden gekocht (SRE milieudienst 2011). Het doel van de aankoop was de strijd over de nieuwe gemeentehuislocatie tussen de twee dorpen te sussen. De locatie van Cranendonck – midden tussen de twee dorpen Soerendonck en Maarheeze in – was daardoor zeer geschikt. Na een verbouwing werd in 1940 de villa in gebruik genomen als raadhuis voor de gemeente Soerendonck.

In onderstaand afbeelding is de huidige omgeving van kasteel Cranendonck te zien. De kantoorpanden zijn vanwege ruimtegebrek door de gemeenten aangekocht om daar de ambtenaren te huisvesten. De voormalige huishoudschool is later aangekocht (Gemeente Cranendonck 2013).

Het geelomringde gebouw is kasteel Cranendonck; de roodomringde gebouwen zijn de kantoorpanden en huishoudschool – Cranendonck 3 en 4; de blauwomringde panden vormen een boerderij met landbouwproefstation; het oranjeomringde vak is waar de ruïne ligt van kasteel Cranendonck. Bron: Google Earth, 2013

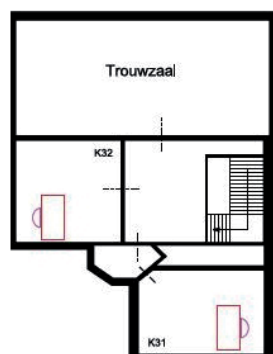
Indeling van kasteel Cranendonck

Op de eerste verdieping bevond zich de trouwzaal. Op de begane grond huisden de burgemeester en de secretaris. In de overige ruimten bevonden zich faciliterende diensten. Tot 1997 was de trouwzaal ook als raadzaal in gebruik.

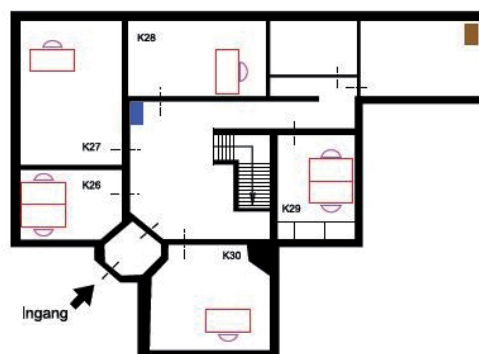
Het huidig gebruik van kasteel Cranendonck

In 1997 fuseerden de gemeenten Maarheeze en Budel tot de huidige gemeente Cranendonck. Kasteel Cranendonck voldeed niet als gemeentehuis voor de nieuwe organisatie wegens te weinig ruimte en geïsoleerde ligging

*Plategrond van kasteel Cranendonck.
Bron: Gemeente Cranendonck, 2013.*

Kasteeltje

(Gemeente Cranendonck 2013). Daarom werden alle afdelingen naar het gemeentehuis in Budel verplaatst. De gemeente bleef eigenaar van het kasteel Cranendonck en gebruikt het als trouwlocatie. Het naastliggende kantoren-pand – Cranendonck 3 en 4 – werd door Van Gansewinkel gekocht. Het bedrijf voegde beide gebouwen samen tot kantoor. In 2009 vertrok Van Gansewinkel en kocht de gemeente de panden terug. Ondanks dat ging het plan om de organisatie hier wederom onder te brengen niet door en staat het gebouw nu op de nominatie binnenkort te worden verkocht aan opnieuw Van Gansewinkel (Gemeente Cranendonck 2013). Dit in afwachting van de huidige renovatie van het gemeentehuis in Budel: in de tussentijd gebruikt de gemeente kasteel Cranendonck als tijdelijk onderkomen.

Van Gansewinkel heeft grootse plannen met het kasteel. Hier wil hij de Hof van Cranendonck bouwen (Eindhovens Dagblad 13 november 2012). Dit hof wordt opgezet in de vorm van een kloosterburcht waarin ondermeer een hotel, streekmuseum, restaurant en theatervoorziening moeten worden gerealiseerd (website Hof van Cranendonck 2013). Na een initiële afwijzing is de Provincie akkoord gegaan (Eindhovens Dagblad 1 februari 2013). Eind 2013 zal gestart worden met de realisatie van het Hof. Het kasteeltje blijft in het bezit van de gemeente Cranendonck.

*Realisatie van Hof van Cranendonck.
Het landbouwproefstation wordt afgebroken om daar de Hof van Cranendonck te realiseren.
Bron: website Hof van Cranendonck, 2013.*

5.1.3 Kasteel Dussen – Dussen

Gemeente	Dussen
Naam kasteel & bouwjaar	Kasteel Dussen – 1474
Herbestemming tot gemeentehuis	1954 – 1999
Huidige eigenaar	Gemeente Werkendam
Huidige functie van het kasteel	Erfpacht aan Monumenten Fonds Brabant, die het kasteel verhuurt

*Kasteel Dussen.
Foto: Nederlandse
Kastelenstichting,
2013.*

Kasteel Dussen ligt in het dorp Dussen in de huidige gemeente Werkendam. Het dorp ligt ten noorden van het gelijknamige riviertje Dussen. Het kasteel ligt in het noorden aan de rand van het dorp – zie afbeelding hieronder. Het kasteel was van 1954 tot 1999 in gebruik als gemeentehuis van Dussen.

In de middeleeuwen behoorde Dussen tot het land van Altena, dat het voormalige grensgebied was tussen het hertogdom Brabant en het Graafschap Holland. De eerste vermelding van het kasteel – toentertijd een versterkt huis – was in de twaalfde eeuw, toen de hertog van Brabant het kasteel overdroeg aan het Graafschap Holland (Van Oirschot 1981). Het huidige kasteel Dussen werd in 1474 gebouwd en bestond uit drie woonvleugels en aan de noordelijke zijde een toegangspoort tussen twee torens.

Door een huwelijk kwam het kasteel in 1758 in de familie De Croix. De familie verbleef niet op het kasteel, dat dus meestal leeg stond (Van Oirschot 1981). In 1901 bood Charles de Croix onderdak aan de zuster Karmelietessen die door seculariseringpolitiek waren gevlucht uit Frankrijk. De nonnen bouwden een kapel bij het kasteel (De Vacature 4 augustus 1964). Toen de zusters in 1920 weer vertrokken, stond Dussen een aantal jaren leeg, tot het in 1924 werd gekocht door de familie Suringar. Een freule uit dit geslacht bleef tot haar dood in 1931 in het

*Kasteel Dussen ligt
ten noorden aan de
rand van het dorp
Dussen. Bron: Google
Earth, 2013*

kasteel wonen (Van Oirschot 1981). De freule ontving regelmatig Dussense bewoners op het kasteel. Hierdoor hadden zowel de familie Suringar als het kasteel een positief imago binnen de gemeenschap (Gemeente Werkendam 2013).

Kasteel Dussen als Gemeentehuis Dussen

In 1931 ging de raad van Dussen met één stem meerderheid akkoord met de aankoop en restauratie van kasteel Dussen (Streekarchief Land van Heusen en Altena 2013). Voor 15.000 gulden nam zij het kasteel en de bijbehorende kasteeltuin over van de familie Suringar (De Vacature 4 augustus 1964). Het gebouw zou dienst gaan doen als raadhuis en aanvankelijk eveneens als ambtswoning voor de burgemeester, de gemeentebode en de veldwachter. Motief voor de aankoop was het behoud van het kasteel. Vooral de toenmalige burgemeester J.H. Sneijders maakte zich hier sterk voor (Streekarchief Land van Heusen en Altena, 2013). Onder leiding van architect De Hoogh uit Den Haag begon in 1939 de restauratie van het kasteel (NKS 2013).

Tijdens de oorlogswinter werd door het tegenoffensief van de geallieerden het kasteel Dussen ernstig beschadigd, waarbij de middentoren en een vleugel van het kasteel instortten (Van Oirschot 1981). In juli 1948 werd het kasteel onder leiding van architect A. van Essen deels hersteld, waarbij de oorspronkelijke indeling werd behouden. De middentoren werd niet herbouwd (De Vacature 4 augustus 1964). Op een raadsvergadering van 29 december 1953 besloot de gemeente tot inrichting van de kasteeltuin. De aanleg werd geleid door het architectenbureau Buys-Meyer (NKS 2013).

Op 22 juni 1954 kon kasteel Dussen officieel worden geopend als gemeentehuis, zowel voor de publieke als de bestuurlijke functies. Zo waren de vroegere ridderzaal als raadzaal en de vroegere keuken op de eerste verdieping als B&W-kamer ingericht. De kelders dienden voor culturele evenementen en elders in het kasteel vonden tentoonstellingen en uitvoeringen plaats (gemeente Werkendam 2013).

*Kasteel Dussen is hier geel omcirkeld.
Bron: Google Earth, 2013.*

Huidig gebruik van kasteel Dussen

Op 1 januari 1997 werd de gemeente Dussen – de dorpen Dussen en Hank – bij de gemeente Werkendam – bestaande uit Sleeuwijk, Nieuwendijk en Werkendam, gevoegd. Het ambtelijk apparaat van de gemeente Dussen verhuisde naar het gemeentehuis van Werkendam. Het verlies van kasteel Dussen als gemeentehuis veroorzaakte protest. Dat had ook hier vooral te maken met het verdwijnen van publieke functies naar Werkendam. Tot 2003 bleef het kasteel in gebruik als dependance (Gemeente Werkendam 2013). Er werd een nieuwe functie voor het kasteel gezocht en gevonden in een pachtovereenkomst met het Monumenten Fonds Brabant. Op 1 september 2003 werd zij voor tien jaar beheerder en erfpachter van het kasteel – onder voorwaarde dat het kasteel een trouwlocatie binnen de gemeente Werkendam bleef. Indien de samenwerking succesvol blijkt, zal het kasteel aan het Fonds worden overgedragen. Eventuele grote wijzingen na die overdracht zijn afhankelijk van goedkeuring van B&W.

Het kasteel is in gebruik als kantoor voor verschillende ondernemingen en cateringsbedrijven. Daarnaast zijn publieke ruimtes opengesteld voor tentoonstellingen en rondleidingen. Ondanks dat het kasteel een nieuwe herbestemming heeft gevonden – en daarbij als erfgoed behouden blijft – leeft er onvrede onder de Dussense gemeenschap. Zo is de Stichting Vrienden Kasteel Dussen in het leven geroepen. Hun doel is het kasteel op een waardige wijze te gebruiken en niet als bedrijfsverzamelgebouw (Streekarchief Land van Heusden en Altena 2013). Daarnaast is de stichting bang voor het verlies van de openbare en educatieve functie van kasteel Dussen, wanneer het Monumenten Fonds Brabant de eigenaar van het kasteel wordt (website Stichting Vrienden Kasteel Dussen 2013).

Zo bevat de nieuwe conceptkoopovereenkomst tussen de gemeente en de pachter geen verplichting om publieke ruimtes te behouden. Hiermee kan het Monumenten Fonds Brabant alle ruimtes verhuren als kantoorruimtes (Altenanieuws 20 juni 2013).

5.1.4 Buitenplaats Beek en Hoff – Loenen

Gemeente	Loenen aan de Vecht
Naam kasteel & bouwjaar	Buitenplaats Beek en Hoff – vóór 1726
Herbestemming tot gemeentehuis	1995 – 2011
Huidige eigenaar	Gemeente Stichtse Vecht
Huidige functie van het kasteel	Staat te koop – ondertussen huisvesting van afdeling Wijk en Kernen van gemeente Stichtse Vecht

Buitenplaats Beek en Hoff. Foto: website buitenplaatsen in Nederland, 2013

Loenen ligt in het westelijke gedeelte van de provincie Utrecht aan de rivier de Vecht. In dit dorp staat de buitenplaats Beek en Hoff. De buitenplaats ligt centraal in het oosten van het dorp Loenen – afbeelding rechts. De buitenplaats was van 1995 tot 2011 in gebruik als gemeentehuis van Loenen aan de Vecht. Medio 2013 huisvestte het gebouw de afdeling Wijk en Kernen van de gemeente Stichtse Vecht en stond het te koop.

In de zeventiende eeuw stichtte Cornelis van Limburgh de buitenplaats Beek en Hoff. Wanneer hij de buitenplaats stichtte was niet bekend, maar op de kaart van Loenen van 1726 staat de buitenplaats aangegeven (Munnig Schmidt 1995). Uiteindelijk kwam door verkoop het huis in bezit van fabrikant Michel Joseph Ameschot – de laatste die de buitenplaats bewoonde. Hij en zijn gezin woonden in Beek en Hoff van 1898 tot 1936. Tijdens deze periode kocht hij verschillende gronden en huizen in Loenen. Na het overlijden van Ameschot erfde dochter Marie Henriette het pand in 1936. Marie Henriette was non en schonk Beek en Hoff aan de Franciscanessen. Deze religieuze orde besloot het pand als klooster in te richten – het klooster Mater Dei (Munnig Schmidt 1995). Als klooster bleek het pand te klein, vandaar dat een behoorlijke uitbreiding noodzakelijk was. In 1939 vergrootte

Op de kaart is te zien dat Buitenplaats Beek en Hoff centraal in het oosten van het dorp Loenen ligt. Bron: Google Earth, 2013.

de orde de buitenplaats met een kapel en cellen. In 1968 kwam een tweede grote uitbreiding van de buitenplaats met een refter tot stand.

Buitenplaats Beek en Hoff als Gemeentehuis Loenen

In 1989 fuseerden de gemeenten Loenen en Nigtevecht. Het toenmalige gemeentehuis – aan de Rijksweg – was te klein om alle ambtenaren van de nieuwe gemeente in onder te brengen. Daarnaast had de gemeente het postkantoor en de oude brandweergarage in haar bezit. Vanuit de gemeente werden plannen ontwikkeld om die panden met elkaar te verbinden en zo een nieuw gemeentehuis te realiseren (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Tijdens het overleg over een nieuw te realiseren gemeentehuis klopte de Rooms-katholieke gemeenschap aan bij de gemeente. De buitenplaats Beek en Hoff kwam vrij en deze zou te koop komen te staan. De gemeente besloot direct tot aankoop over te gaan, omdat dit pand het perfecte gemeentehuis leek en bovendien mogelijkheden tot uitbreiding bood. De buitenplaats lag bovendien centraal binnen de nieuwe gemeente. Bij de aankoop voor 3,5 miljoen gulden in 1993 nam de gemeente het hele ensemble, bestaande uit het hoofdhuis, het koetshuis, de thee-koepel en het omliggende park, over (Munnig Schmidt 1995). De redenen voor overname van het omliggende park was dat deze grond – ze had geen cultuurhistorische waarde – voor parkeergelegenheden en voor de aanbouw van de raadzaal kon worden ingericht. De bevolking reageerde positief op de nieuwe functie van Beek en Hoff. Door haar overheidsbestemming kreeg het erfgoed een zekere garantie voor haar voortbestaan (Gemeente Stichtse Vecht 2013).

In nauw overleg met de monumentenzorg stelde architectbureau Van Hoogevest Architecten B.V. een nieuw plan op voor het gemeentehuis. De hoofdindeling van het gebouw bleef hetzelfde – alleen niet-dragende muren werden weggehaald. De kleine cellen van de nonnen werden als spreekkamer in gebruik genomen. Alleen de zolder werd met nieuwe werkruimtes voor de ambtenaren heringericht. Er was geen ruimte voor een raadzaal binnen het pand. Op de voormalige plek van de refter werd een ronde raadzaal gebouwd – geheel in eigen stijl, wat een conflicterend effect had op het geheel (Gemeente Stichtse Vecht 2013). In 1995 werd het nieuwe gemeentehuis officieel geopend. De totale kosten voor de renovatie en verbouwing van het pand tot gemeentehuis en politiepост was 5,4 miljoen gulden (Munnig Schmidt 1995).

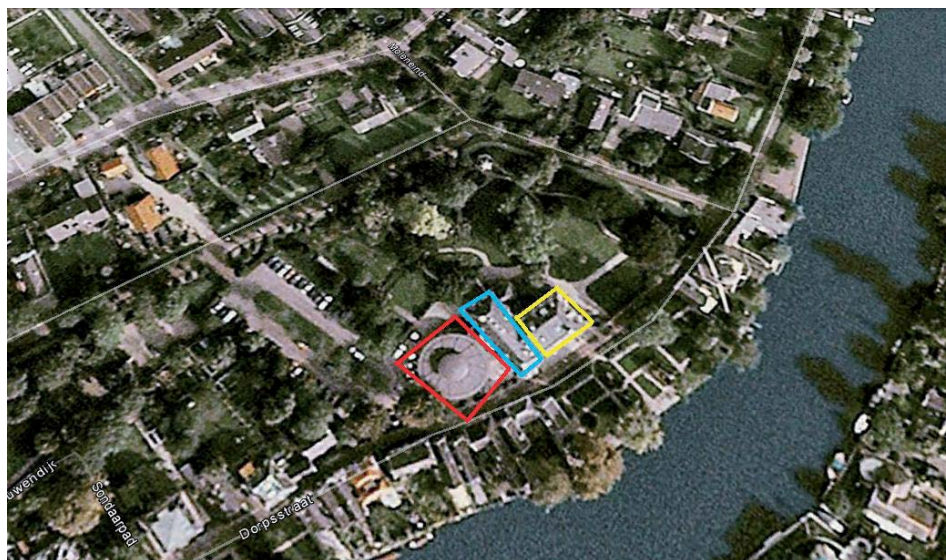
In 2002 verkocht de gemeente het koetshuis, omdat zij geen bestemming voor het pand kon vinden. Het plan om hier een nieuwe trouwlocatie te vestigen, omdat de daarvoor in gebruik zijnde thee-koepel te klein en zeer weersafhankelijk bleek, ketste af. In 2011 werd de raadzaal uitgebreid, vanwege de fusie met de gemeenten Maarssen en Breukelen tot de nieuwe gemeente Stichtse Vecht.

Het park rondom Beek en Hoff is vrij klein en heeft een minimale publieksfunctie. Het park wordt gebruikt voor de intocht van Sinterklaas, maar andere openbare evenementen worden er niet gehouden. Daarnaast is het stukje park aan de Vecht als trouwlocatie in gebruik. Het park is in 1995 naar eigen inzicht ingericht. Hierbij werd het westelijke gedeelte van het park als parkeerterrein en het oostelijke gedeelte als tuin ingericht.

De inrichting van buitenplaats Beek en Hoff

In de jaren negentig was het gehele pand als gemeentehuis in gebruik. De begane grond had een publieksfunctie, met de publieksbalie, de afdeling sociale zaken en de raadzaal. Aan de Vechtzijde waren de burgemeesters- en secretariskamer gesitueerd. De eerste en zolderetage hadden ambtelijke functies. Op de eerste verdieping bevonden zich de afdelingen financiën en juridische zaken en op de zolderverdieping de afdeling ruimtelijke ordening. Vandaag heeft de buitenplaats Beek en Hoff geen publieke of representatieve functies meer, doordat deze zijn verplaatst naar de andere gemeentehuizen in de Stichtse Vecht – Boom & Bosch in Breukelen en Goudstein in Maarssen. Er kan nog wel getrouwd worden op Beek en Hoff.

Op dit moment heeft Beek en Hoff een kleine bestuurlijke functie, zoals de afdeling Wijk en Kernen en de afdeling civiele techniek en wat administratief personeel, met op de zolder de gebiedsinrichting (Gemeente Stichtse Vecht 2013).

Buitenplaats Beek en Hoff anno 2013. Het geelomringde gebouw is het monumentale pand van de buitenplaats. Het blauwomringde gebouw is in de kloostertijd aan de buitenplaats gebouwd. De rood-omringde schotel is de raadzaal. Bron: Google Earth, 2013.

De toekomst van buitenplaats Beek en Hoff

Op 1 januari 2011 fuseerden de gemeente Loenen aan de Vecht met de gemeenten Maarssen en Breukelen tot de huidige gemeente Stichtse Vecht. Het gemeentelijk apparaat is verspreid over drie gemeentehuizen, wat erg inefficiënt is. De gemeente heeft onderzoek gedaan naar de drie panden. Daarbij is gekeken naar de ligging van de verschillende gemeentehuizen binnen de gemeente en naar de parkfuncties (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Buitenplaats Beek en Hoff ligt niet centraal binnen de gemeente en de parkfunctie wordt minimaal gebruikt. Hierop besloot de gemeente de buitenplaats Beek en Hoff te koop te zetten (De Vechtstroom 4 maart 2013).

De bewoners van Loenen maken zich zorgen over de toekomstige bestemming van het pand (Gemeente Stichtse Vecht 2013). De gemeente wil een goede afweging maken en niet alleen vanuit een commerciële visie naar het geheel kijken. Zo zal Beek en Hoff niet als een congresgebouw in gebruik worden genomen, omdat in het dorp te weinig parkeergelegenheden en te veel kleine toegangswegen zijn. Hotel, restaurant of een luxe bejaardencentrum zijn wel mogelijke herbestemmingen (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Op het moment van de rapportage (augustus 2013) is het niet bekend wat de toekomstige functie van Beek en Hoff zal zijn.

5.1.5 Havezate Laarwoud – Zuidlaren

Gemeente	Zuidlaren
Naam kasteel & bouwjaar	Havezathe Laarwoud – 1750
Herbestemming tot gemeentehuis	1958 – 2004
Huidige eigenaar	dhr. G.R. Wagenborg
Huidige functie van het kasteel	Particuliere woning

Havezathe Laarwoud. Foto: P. van der Wielen, 2004.

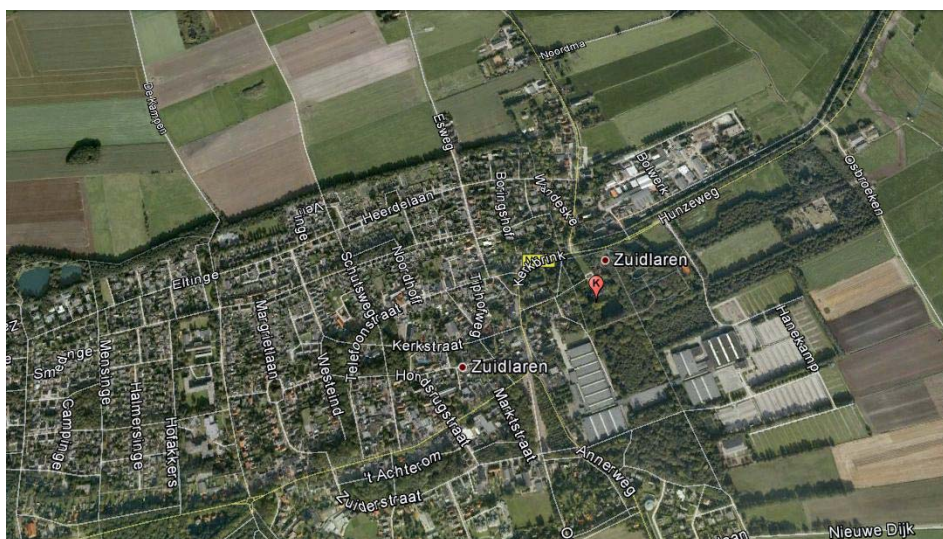
De havezate Laarwoud ligt in het dorp Zuidlaren. Het dorp ligt in het noorden van de provincie Drenthe. De Havezathe ligt in het oosten aan de rand van het dorp en is omringd door een gedeeltelijk openbaar park. Laarwoud was van 1958 tot 2004 in gebruik als gemeentehuis van de voormalige gemeente Zuidlaren.

Havezate Laarwoud werd in 1750 gebouwd door graaf Alexander Carel van der Heijden (NKS 2013). Het park rondom Laarwoud werd in Franse stijl met een sterrenbos ingericht. De familie van Heiden Reinestein speelde een belangrijke rol in de geschiedenis van het dorp. Veel familieleden bekleedden een burgemeestersfunctie binnen Zuidlaren en financierden bijvoorbeeld ook de bouw van de kerk en andere belangrijke gebouwen. Daarnaast waren verschillende familieleden lid van de Tweede Kamer of commissaris van de Koning van Drenthe of Groningen. Kortom deze familie had zowel op lokaal niveau als landelijk politieke macht in de negentiende eeuw.

Na een lange periode van leegstand verkocht de familie van Heiden Reinestein in 1915 Laarwoud aan de gemeente Zuidlaren. Zo probeerde de gemeente het huis van de slopershamer te redden. Ook het park werd aangekocht (Gemeente Tynaarlo 2013).

Na de aankoop verhuurde de gemeente Laarwoud voor kortere perioden. Daarna gebruikte de gemeente het pand tot 1942 als ambtswoning van de burgemeester. In de Tweede Wereldoorlog was de Havezathe als noodhospitaal gebruikt. Na de oorlog kreeg de gemeente weer vrije beschikking over Laarwoud, dat inmiddels in

Havezathe Laarwoud ligt in het oosten aan de rand van het dorp Zuidlaren. Bron: Google Earth, 2013.

slechte toestand verkeerde en waarvan de indeling grondig was gewijzigd. Op dat moment waren er geen financiële of materiële middelen om het te restaureren. In afwachting werd het gebruikt door de marechaussee en door de lokale bevolking als dorps huis.

Laarwoud als gemeentehuis Zuidlaren

Op 5 november 1952 besloot de raad unaniem voor restauratie en herbestemming van Havezathe Laarwoud tot gemeentehuis (Tromp 2005). Restauratie was gezien de toestand van het pand noodzakelijk, maar zonder herbestemming kon de havezathe niet behouden blijven. Omdat de ambtenaren ontevreden waren over het toenmalige gemeentehuis, lag het voor de hand om de herstellende havezate als gemeentehuis in te richten (Gemeente Tynaarlo 2013). Onder leiding van architecten D.J. van Iperen en R. Offringa werd het landgoed voor 520.000 gulden gerestaureerd en verbouwd (Boekholt et al. 1991). Op 18 september 1958 werd het nieuwe gemeentehuis van Zuidlaren geopend.

In de loop der jaren bleek de huisvesting van gemeentepersoneel binnen de havezate te krap. Op 27 december 1986 besloot de gemeente voor uitbreiding achter het koetshuis. Dat was tot dan toe in gebruik als dorps huis. Die functie werd overgenomen door het Veerhuis in Zuidlaren. Architect Wouda van der Schaaf schetste een tweede koetshuis achter het bestaande. Daarbij werd ook het voorterrein aangepast voor betere infrastructuur en parkeergelegenheid. Op 2 juli 1988 nam de gemeente het nieuwe koetshuis in gebruik, dat dienst deed tot 2004.

Havezathe Laarwoud in 2013. Geel omcirkeld is Havezathe Laarwoud; blauw omcirkeld is het 'oude' koetshuis; rood omcirkeld is het 'tweede' koetshuis, dat eind jaren tachtig is aangebouwd. Bron: Google Earth, 2013.

De inrichting van Havezathe Laarwoud

In het monumentale hoofdgebouw waren het ambtelijk bestuur met raad en trouwzaal ondergebracht, met in het midden de kamers voor de burgemeester en secretaris. In de oostelijke kamer bevonden zich interne en algemene zaken met daar tegenover twee typekamers. In de westelijke vleugel waren naast een trouwzaal de kamer van de wethouder en een ruimte voor de dienstbode ingericht. De zolder kon diensdoen als vergaderzaal en op de eerste verdieping was de raadzaal en zat de afdeling ruimtelijke ordening. De bode gebruikte het westelijk deel van de eerste verdieping. Het koetshuis huisvestte de afdelingen financiën en burgerzaken (Gemeente Tynaarlo 2013).

De toekomst van Havezathe Laarwoud

Op 1 januari 1998 ontstond door een fusie tussen de gemeenten Eelde, Vries en Zuidlaren de nieuwe gemeente Tynaarlo. Op 7 mei 2004 werd het nieuwe gemeentehuis in Vries in gebruik genomen. Tot die tijd waren de ambtenaren over meerdere locaties verspreid, waaronder het Laarwoudse koetshuis.

In 2002 wilde het Drents landschap Laarwoud kopen en veranderen in een hotel. Vanuit de lokale politiek werd hier negatief op gereageerd. Zij wenste de cultuurhistorische waarden voorop te stellen en diende het landgoed publiek toegankelijk te zijn (Dagblad van het Noorden 12 februari 2002).

Uiteindelijk kocht G.R. Wagenborg Havezathe Laarwoud voor 2,6 miljoen euro. Zowel het hoofdgebouw, het park, de tuin en het koetshuis waren in de koop inbegrepen (Dagblad van het Noorden 20 november 2002). Tot 2010 was het huis in gebruik als trouwlocatie. De directe omgeving van de havezate is niet toegankelijk voor publiek. De wandel- en fietspaden in het Achterbos zijn dat wel.

5.1.6 Huize Scherpenzeel – Scherpenzeel

Gemeente	Scherpenzeel
Naam kasteel & bouwjaar	Huize Scherpenzeel – veertiende eeuw
Herbestemming tot gemeentehuis	1979 – 2007
Huidige eigenaar	Gemeente Scherpenzeel
Huidige functie van het kasteel	Erfpacht in gebruik door Stichting Gelderse Landschap en Kasteelen. Zij verhuurt het pand

*Huize Scherpenzeel.
Foto: website Huize
Scherpenzeel, 2013.*

De gemeente Scherpenzeel ligt in de Gelderse Vallei, dicht bij de provinciegrens van Utrecht. Centraal in het agrarische dorp Scherpenzeel ligt Huize Scherpenzeel. Het huis wordt omringd door een landschappelijk ingerichte tuin met verschillende waterpartijen. Huize Scherpenzeel was van 1979 tot 2007 het gemeentehuis van de gelijknamige gemeente.

Huize Scherpenzeel lag op de grens van het toenmalige Gelre en Utrecht, in de middeleeuwen het toneel van twisten tussen de hertogen van Gelre en de bisschop van Utrecht. Op deze strategische plek stond vanaf de veertiende eeuw een versterkt huis. Vanaf 1662 kwam het landgoed in handen van de geslachten Van Westerholt en Van Heeckeren. Ten slotte kocht J.S. van Naamen het huis in 1793, waarna het via huwelijken in bezit van de familie Royaards kwam. In de negentiende eeuw werd huize Scherpenzeel als buitenplaats gebruikt. Zo werd het huis in 1856 door architect Van Lunteren verbouwd tot haar huidige vorm – de neogotische stijl en haar karakteristieke witte buitenkant. In 1901 werd het omliggende park onder handen genomen door tuinarchitect Springer en verkreeg het zijn huidige Engelse landschapskarakter.

Vanaf 1910 werd huis Scherpenzeel permanent bewoond door de toenmalige burgemeester van Scherpenzeel, Anton Royaards. Na zijn overlijden in 1932 bleven zijn vrouw en dochters in het huis wonen. Gedurende de Tweede Wereldoorlog werd het huis gevorderd en werd daarbij ernstig beschadigd. Na de restauratie woonde de familie Royaards op het huis tot 1956. Daarna verhuurde de familie in afwachting van een duurzame bestemming de buitenplaats als instituut en basisschool tot 1972, symbool voor de hechte band tussen familie en dorp (NKS 2013).

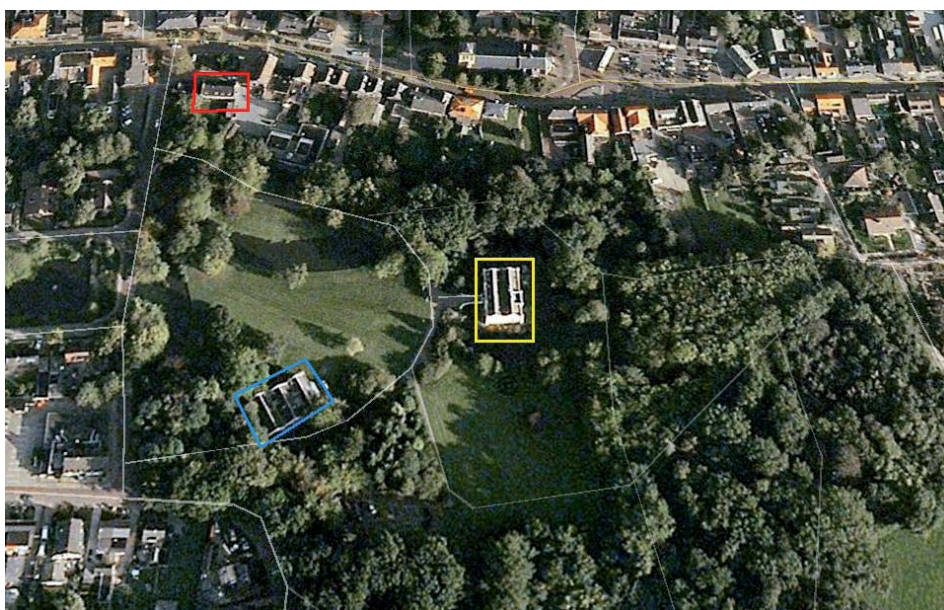
Huize Scherpenzeel in het dorp Scherpenzeel. Op de kaart is te zien dat het huis een centrale ligging heeft binnen het dorp Scherpenzeel. Het ligt aan de Dorpsstraat – de winkelstraat van Scherpenzeel. Bron: Google Earth, 2013.

Als gemeentehuis Scherpenzeel

Tot februari 1975 stond de buitenplaats leeg. De twee dochters konden de renovaties en het onderhoud van de buitenplaats niet meer betalen. Uiteindelijk verkochten zij het landgoed in februari 1975 voor 350.000 gulden aan de gemeente Scherpenzeel (Amersfoorste Courant 26 april 1975). Bij de overname behoorden naast Huize Scherpenzeel het omliggende landschapspark met koetshuis en poortgebouw. Met rijkssubsidie startte de renovatie van de buitenplaats in het najaar van 1979 (Reformatorisch Dagblad 4 december 1981). Tijdens de renovatie werden geen veranderingen aan de buitenplaats aangebracht, omdat zij een rijksmonument was (Gemeente Scherpenzeel 2013).

In augustus 1979 vonden de eerste vergaderingen van de raad en raadcommissies in het koetshuis plaats. Daarnaast huisde de dienst gemeentewerken in het pand, terwijl in één van de vleugels het gezin van de gemeentebode woonde. Later werd het koetshuis gerestaureerd. De buitenkant behield haar originele neogotische stijl. Aan het landschapspark werd weinig veranderd. Alleen de vervallen muziektent werd niet vervangen.

In maart 1983 werd Huize Scherpenzeel als bestuurlijk- en administratief centrum in gebruik genomen. Het pand behield haar neogotische stijl van 1856 en haar karakteristieke witte buitenkant. Naast Huize Scherpenzeel en het koetshuis werd buiten het park een kantoorpand in gebruik genomen. In dit gebouw huisde de afdeling Sociale Zaken. Het poortgebouw werd niet door de gemeente gebruikt, maar verhuurd als woning (Gemeente Scherpenzeel 2013).

Situatie rondom Huize Scherpenzeel anno 2013. Het geelomringde gebouw is Huize Scherpenzeel; het blauwomringde gebouw is het koetshuis; het roodomringde gebouw is het poortgebouw. Bron: Google Earth, 2013.

Indeling als gemeentehuis

Bij de inrichting van Huize Scherpenzeel als gemeentehuis van Scherpenzeel is de oorspronkelijke indeling van het huis intact gehouden. Op de begane grond lagen de trouwzaal, de afdeling algemene zaken en burgerlijke stand. De eerste verdieping huisvestte het bestuur, burgemeester en wethouders. De zolder bood plaats aan de afdeling financiën en ruimtelijke ordening. In de kelder werd het gemeentelijk archief ingericht.

De toekomst

Het verspreiden van het ambtelijk apparaat over drie verschillende gebouwen wordt niet praktisch bevonden door de politiek (Gemeente Scherpenzeel 2013). Daarom is besloten om het gehele ambtelijke apparaat in één gebouw te huisvesten. Er worden verschillende ontwerpen en vergunningen aangevraagd voor een nieuw gemeentehuis aan de rand van het dorp. Uiteindelijk is gekozen voor het huidige pand aan de Stationsweg aan de rand van Scherpenzeel. Een andere reden voor het verlaten van Huize Scherpenzeel is dat de afdeling van financiën en ruimtelijke ordening de zolderruimte niet volgens de Arbowet in gebruik kan nemen. Er is te weinig ruimte en licht (Gemeente Scherpenzeel 2013).

De lokale bevolking reageerde teleurstellend op de verhuizing. Het nieuwe gemeentehuis ligt buiten de kern van Scherpenzeel maar vooral zijn er zorgen over de herbestemming van Huize Scherpenzeel, het koetshuis en het landschapspark. Huize Scherpenzeel en het bijbehorende park vervullen letterlijk en figuurlijk een centrale functie in de gemeenschap hebben. Zo is het park de locatie waar de inwoners komen om te ontspannen en vormt het tijdens Koninginnedag het centrum van de activiteiten.

Uiteindelijk worden Huize Scherpenzeel, het omliggende landschapspark, het koetshuis en het poorthuis in 2004 overgenomen door de Stichting Geldersche Landschap en Kasteelen (Amersfoortse Courant 12 april 2005). De Stichting neemt onder erfpacht de buitenplaats over. Dit betekent dat zij voor dertig jaar verantwoordelijk is voor zaken als onderhoud, verzekeringen en belastingen. Darmee blijft de buitenplaats eigendom van de gemeente (Gemeente Scherpenzeel 2013). Eén van de voorwaarden is dat Huize Scherpenzeel als trouwlocatie blijft fungeren. In fases verhuisde de gemeente naar het nieuwe pand aan de Stationsweg. In 2007 is het hele apparaat over. De Stichting Geldersche Landschap en Kasteelen verhuurt de gebouwen om zo eventuele renovatiekosten te kunnen dekken. Zo huurt Restaurant-Hotel de Witte Holevoet de hoofdverdieping en de kelder. De twee bovenste verdiepingen worden gehuurd door de Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei. Het koetshuis wordt gehuurd door de Vereniging Oude Scherpenzeel en het opleidingsinstituut voor Psychodynamica. Het poortgebouw staat te huur als appartementencomplex. Het park is opengesteld.

5.2 Gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen

Op dit moment zijn er nog vijftien gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen in gebruik binnen Nederland. Van die vijftien worden vijf hieronder beschreven. De objecten die bij deze groep behoren zijn:

- Kasteel Dommelrode te St. Oedenrode
- Kasteel Neerijnen te Neerijnen
- Buitenplaats Boom en Bosch te Breukelen
- Buitenplaats Goudestein te Maarssen
- Huize de Paauw te Wassenaar

In de bovenstaande volgorde zullen deze gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen aan bod komen.

5.2.1 Kasteel Dommelrode – St. Oedenrode

Gemeente	St. Oedenrode
Naam kasteel & bouwjaar	Kasteel Dommelrode – 1408
Herbestemming tot gemeentehuis	1963 – nu
Aantal inwoners gemeente	17.921 (CBS Statline, 2013)

*Kasteel Dommelrode.
Foto: N.J. Kik, 2013.*

Kasteel Dommelrode ligt in het Noord-Brabantse St. Oedenrode, een dorp tussen de grotere steden Eindhoven en Den Bosch. Het kasteel ligt ten zuiden van het centrum. Rondom Dommelrode is een openbaar park. Kasteel Dommelrode is vanaf 1963 in gebruik als gemeentehuis van St. Oedenrode.

In de late middeleeuwen was St. Oedenrode een belangrijke plaats. Niet alleen was zij de hoofdstad van Peelland, maar iedereen die van Den Bosch naar Brussel reisde, kwam langs St. Oedenrode. In 1232 kreeg de plaats vrijheidsrechten, mede daardoor werd het een belangrijke vestigingsplaats voor ambachtslieden en handelaars (Gemeente St. Oedenrode 2013). De adellijke families uit de Meierij bouwden meerdere kastelen, die voornamelijk als buitenverblijven dienden en niet zo zeer een militaire functie hadden. Ook kasteel Dommelrode – toentertijd kasteel de Bocht geheten – had geen militaire functie (Beijers 2005).

De eerste schriftelijke vermelding van het kasteel is in 1408. Toentertijd woonde Claes van Brakel op het kasteel – eerdere bewoners waren niet bekend (Beijers 2005). De bekendste bewoner van het kasteel was jonker Marcus van Gerwen – de laatste Spaanse schout van Peelland. Hij verbouwde en vergrootte het kasteel in de periode van

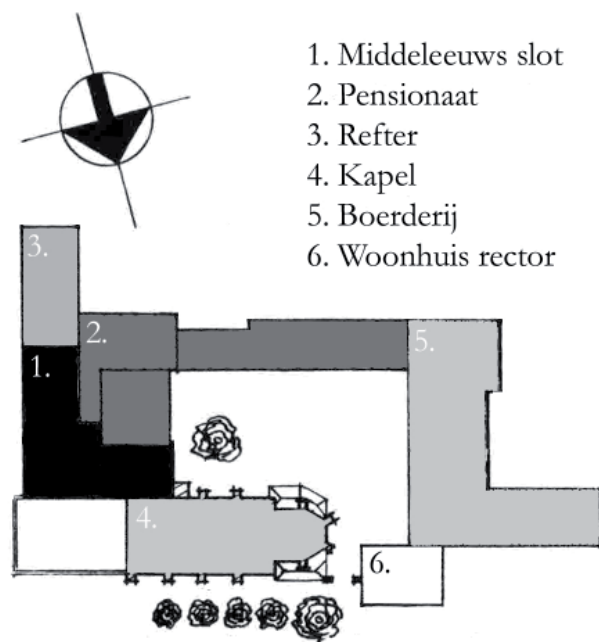
*Kasteel Dommelrode
in St. Oedenrode.
Het kasteel ligt ten
zuiden van het cen-
trum van St. Oeden-
rode. Bron: Google
Earth, 2013.*

1603-1605. Zo bouwde hij de karakteristieke vierkante toren. In 1764 werd het kasteel nogmaals uitgebreid, nu door generaal-majoor Maurits Lodewijk van Nassau-La Lecq. Hierdoor kreeg het kasteel zijn tegenwoordige hoefijzervorm. Daarvoor had het kasteel een L-vorm.

In 1819 kochten van Kanonikessen Regulieren van St. Augustinus de landerijen en het slot (Dagblad van Oost-Brabant 1956) en kreeg het een nieuwe naam: klooster Mariëndaal. Het gebouw werd uitgebreid met een pensionaat, refter, kapel en een woonhuis voor de rector. Bij het klooster was ook een boerderij aanwezig, maar wanneer deze werd gebouwd is niet bekend. Door het sterk teruglopend aantal kloosterlingen verliet de orde in 1954 het slotje om zich te vestigen bij een zusterorde in Deursen (Eindhovens Dagblad 1981). Toen de zusters vertrokken, kocht de gemeente het kasteel en de omliggende landen. Daar verrees vervolgens de wijk Dommelrode (Heemkunde Kring St. Oedenrode 2013). Na de aankoop bleef kasteel Dommelrode enige tijd leeg staan.

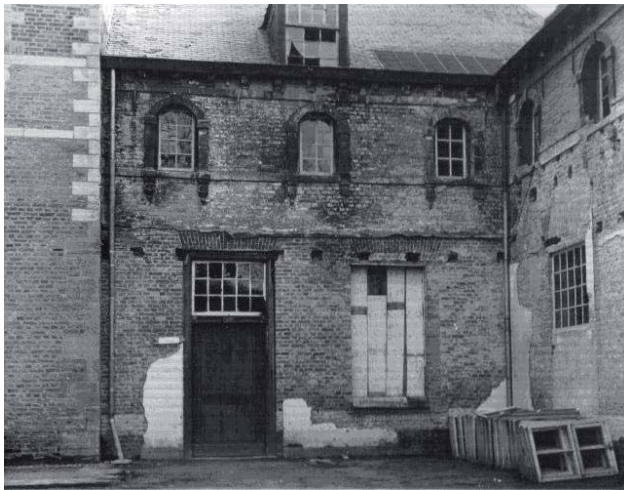
Kasteel Dommelrode als gemeentehuis

Op 19 oktober 1960 kocht de gemeente St. Oedenrode het kasteel en de landerijen van Dommelrode, waarbij besloten werd het als gemeentehuis in gebruik te nemen. Het oude gemeentehuis aan de Markt was te klein en men was op zoek naar een nieuwe locatie. (Gemeente St. Oedenrode 2013). Burgemeester J.J.M. Werner maakte zich sterk voor de renovatie van kasteel Dommelrode –het pand was behoorlijk verloederd. Dit betekende dat er behoorlijk geïnvesteerd moest worden. De Nijmeegse architecten J.G. Deur en C. Pouderoyen kregen opdracht het pand te verbouwen tot gemeentehuis (Cobouw 1960). Tijdens deze restauratie werden de refter, kapel, boerderij en het woonhuis van de rector gesloopt. Alleen de witte buitenmuur aan de noordzijde van het vroegere pensionaat bleef behouden. Ook het kasteel zelf werd onder handen genomen. Tijdens de herstelwerkzaamheden werden interessante ontdekkingen gedaan zoals een oude waterput, waarvan de contouren zichtbaar werden gemaakt in de vloer. Daarnaast stuitte men op de fundamenten van een bastion en een oude gracht (Beijers 2005) en bleek een binnenmuur de vroegere buitengevel van vóór de grote verbouwing van jonker Van Gerwen uit 1605. De kosten van de renovatie bedroegen 1 miljoen gulden (Dagblad van Oost-Brabant 1956). Op 19 november 1963 werd het nieuwe gemeentehuis opgeleverd en in gebruik genomen. Overigens bleef de afdeling Gemeentewerken in het oude raadhuis aan de Markt achter.

Plattegrond van het klooster Mariëndaal voor de afbraak rond 1957. Bron: Beijer, 2005, p. 46.

Na verloop van tijd bleek ook kasteel Dommelrode te klein voor alle ambtelijke werknemers. Zo werd de afdeling Sociale Zaken in 1976 verplaatst naar kasteel Henkenshage. Eind jaren negentig werd door burgemeester Schriek gepleit voor centrale huisvesting van de gemeente. Hiervoor werd Dommelrode weer flink onder handen genomen (Gemeente St. Oedenrode 2013). In 1996 begon men onder leiding van architect Verborg van architectenbureau Van Hoogvliet aan de uitbreiding van het gemeentehuis. Zo werd achter de secretarie drie rechthoekige en een rond pand gebouwd. Het park – beter gezegd het grasveld – rondom Dommelrode werd tevens opnieuw ingericht door de firma Landwehr-Johann. Het noordelijke stuk van het park werd verlaagd, zodat omwonenden niet tegen de parkeerplaats aan hoefden te kijken. De oprijlaan richting het gemeentehuis werd in Franse stijl ingericht en pal ten westen realiseerde men een parkeergelegenheid. Het zuidelijke stuk park werd in de Engelse stijl ingericht door de architect Copijn. Het werd voorzien van twee grote waterpartijen met één fontein.

De laatste verbouwing van het gemeentehuis van St. Oedenrode zorgde voor enige opschudding bij omwonenden. Zo werd met de bouw van de drie nieuwe panden het aanzicht naar het slot vanaf het zuiden belemmerd. De bevolking was niet gelukkig met deze nieuwe inrichting (Beijers 2005). Bezwaarschriften ten spijt werden de nieuwe gedeelten opgeleverd op 28 november 1997.

Het laat zien dat kasteel Dommelrode vanuit de gemeenschap niet beschouwd wordt als een gewoon kantoor, waar men voor allerlei zaken terecht kan. Naast de ambtelijke functie als gemeentehuis heeft het kasteel een centrale rol in de beleefingswereld van de bewoners van St. Oedenrode. Het is de plaats waar verschillende bijeenkomsten plaatsvinden zoals de Nieuwjaarsreceptie. Daarnaast wordt Prins Carnaval met groot ceremonieel, toespraken en muziek op Dommelrode ontvangen. Op deze bijeenkomsten komen veel bezoekers (Heemkundekring St. Oedenrode, 2013).

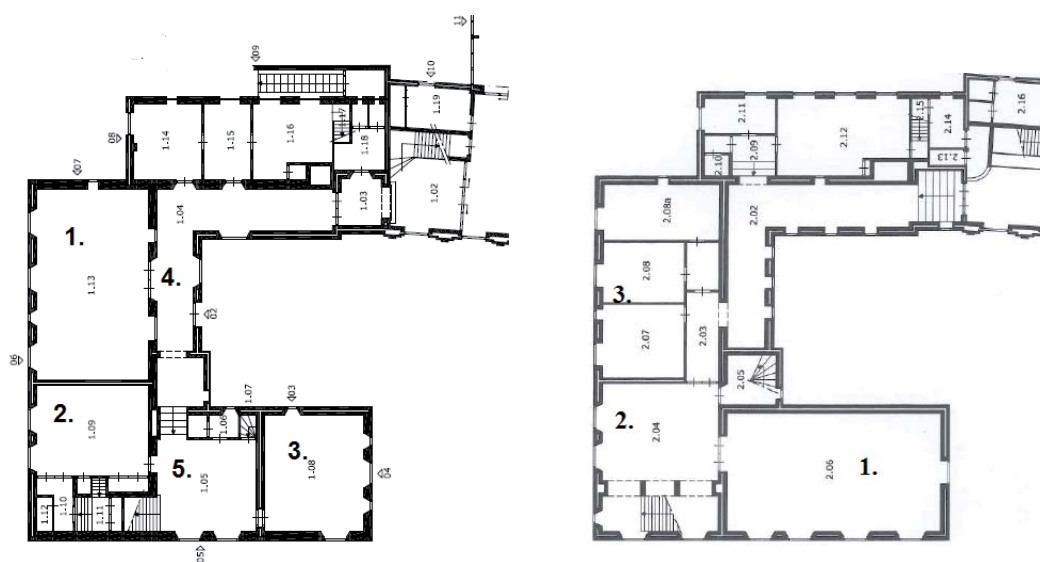
De inrichting van kasteel Dommelrode

Op de begane grond van Kasteel Dommelrode zijn de trouwzaal, de kamer van de burgemeester en secretaris ingericht. Daarnaast is een langwerpige hal, ingebouwd tussen de oude buitenmuur van vóór 1605 en de buitenmuur vanaf 1605. Aan het einde van deze

Het goed onder handen nemen van kasteel Dommelrode. De linkerfoto geeft de voordeur van kasteel Dommelrode weer van voor de restauratie van 1960. Beijers, 2005, p.44. De rechterfoto geeft de voordeur van kasteel Dommelrode weer in 2013. N.J. Kik, 2013.

Het geelomringde gebouw is kasteel Dommelrode. Het blauw-omringde gebouw is de tegenwoordige secretarie waarvan de noordelijke – witte – buitenmuur het overblijfsel het klooster is. De roodomringde gebouwen zijn eind jaren negentig gebouwd voor de uitbreiding van het gemeentehuis. Het groenomringde gedeelte is het park – in het noorden de parkeerplaats en Franse stijl ingerichte oprijlaan liggen en in het zuiden de waterpartijen. Bron: Google Earth, 2013

Indeling van kasteel Dommelrode. V.l.n.r.: begane grond. 1. trouwzaal; 2. kamer burgemeester; 3. kamer secretaris; 4. hal; 5. hal met waterput. Eerste verdieping. 1. raadszaal; 2. entreehal B&W; 3. afdeling financiën. Bron: gemeente St. Oedenrode & OSG, 2013.

hal ligt een vierkante kamer, waar in de vloer de contouren van de gevonden waterput gemarkeerd zijn. Op de eerste verdieping zijn de raadszaal/B&W zaal, entreehal B&W en de afdeling financiën gevestigd (Gemeente St. Oedenrode, 2013).

De toekomst van Kasteel Dommelrode

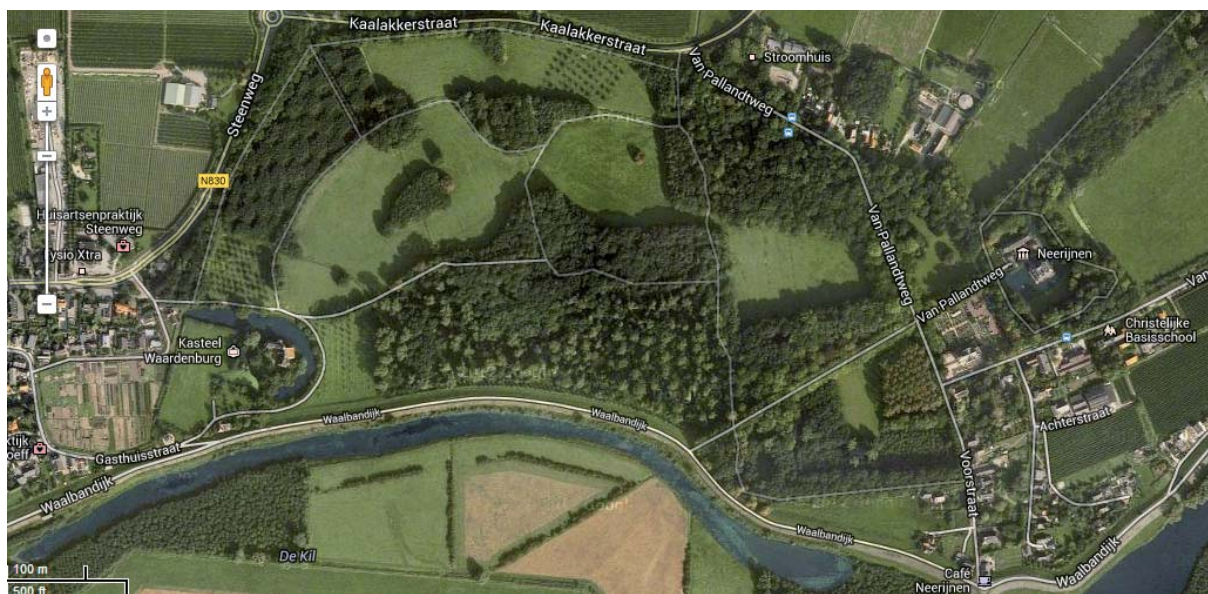
Op dit moment zijn er geen plannen voor aanpassingen of verbouwingen rond of aan het kasteel Dommelrode. Er is wel een fusie in het vooruitzicht waarbij meerdere gemeentehuizen in gebruik zullen blijven – het is een deels bestuurlijke en deels ambtelijke fusie. Bij deze fusie zijn de gemeenten Veghel, Schijndel en St. Oedenrode betrokken. Toch is het niet zeker of deze fusie plaats zal vinden. De planning voor deze fusie is pas 1 januari 2018 (Gemeente St. Oedenrode, 2013). Wat er vervolgens met de betrokken gemeentehuizen en dus ook met kasteel Dommelrode zal gaan gebeuren, is niet bekend.

5.2.2 Kasteel Neerijnen - Neerijnen

Gemeente	Neerijnen
Naam kasteel & bouwjaar	Kasteel Neerijnen – 1571
Herbestemming tot gemeentehuis	1979 – nu
Aantal inwoners gemeente	12.022 (CBS Statline, 2013)

*Kasteel Neerijnen.
Foto: Peter van der
Wielen, 1998.*

De gemeente Neerijnen ligt ten noorden van Den Bosch aan de noordelijke oever van de Waal in de provincie Gelderland. In de gemeente zijn twee kastelen aanwezig: de Waardenburg en Neerijnen. Beide liggen op hetzelfde landgoed Neerijnen, dat eigendom is van het Geldersch Landschap. Tussen deze twee kastelen ligt een landschapspark dat door architect Springer is ontworpen in 1922. De gemeente Neerijnen heeft kasteel Neerijnen in gebruik als gemeentehuis sinds 1979.

Landgoed Neerijnen anno 2013. In het westen ligt kasteel Waardenburg en in het oosten kasteel Neerijnen. Tussen de twee kastelen bevindt zich het landschapspark. Bron: Google Earth, 2013.

In 1350 bouwde ridder Gijsbert de Cock het kasteel Neerijnen. Het adellijk huis werd in die tijd door de familie Van Waardenburg te leen gegeven aan verschillende adellijke families zoals Van Broeckhuisen en Van Arckel (website kastelen in Gelderland 2013). Tijdens de Tachtigjarige oorlog werd kasteel Waardenburg geplunderd en grotendeels verwoest. Pas in 1627 werd het kasteel weer in gebruik genomen als woning. Tot die tijd woonden de heren van Waardenburg en Neerijnen op het kasteel Neerijnen (Smit 2001). De eerste kaart waarop kasteel Neerijnen stond getekend was van Th. Witteroos uit 1571. Zeer waarschijnlijk werd het tegenwoordige kasteel op de fundamenten van het oude huis gebouwd, dat door ridder Gijsbert de Cock in 1350 was gebouwd. Op het kadastrale minuutplan van 1833 stond op die plek het huis Klingelenberg, de naam waarmee kasteel

Kadasterplan van 1883 met het kasteel Neerijnen dat toen ook wel Klingelberg werd genoemd. Bron: website wat-waswaar.nl, 2013.

Neerijnen toen werd aangeduid. Ook is daarop een uitbreiding aan de oostzijde van het pand zichtbaar, die waarschijnlijk niet lang daarvoor was opgetrokken. Toentertijd had mr. Hans Willem baron van Aylva het kasteel in zijn bezit. Ook het koetshuis is op het kadaster te zien op haar huidige positie.

Op 29 december 1827 kwam het landgoed door vererving in handen van de familie Van Pallandt. De laatste heer van het landgoed was Hans Willem baron van Pallandt, die van 1899 tot 1920 burgemeester van Waardenburg was. Zijn dochter Julie Elise was de laatste bewoonster van het kasteel. Ze overleed op 6 mei 1971. De volgende eigenaar, jhr. C.L.H. van Vredenburg ontdekte dat het kasteel te duur was voor bewoning en verkocht Neerijnen aan in 1974 aan het Geldersch Landschap en Kasteelen (Gemeente Neerijnen 2013).

Kasteel Neerijnen als Gemeentehuis Neerijnen

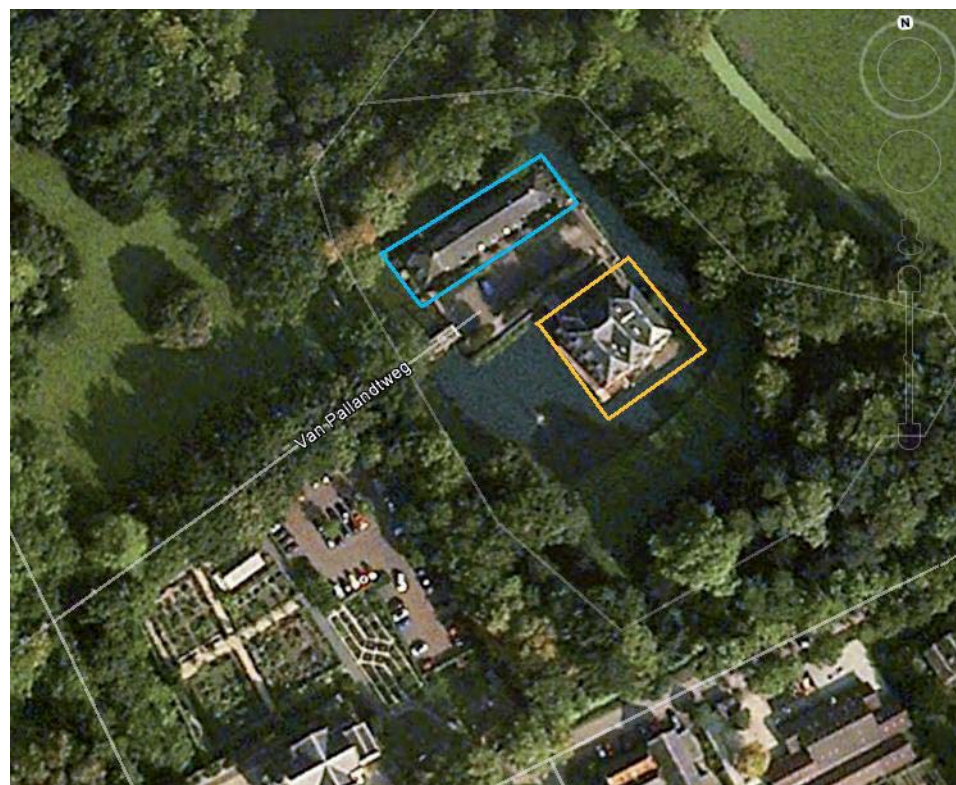
Het Geldersch Landschap was slechts kort eigenaar. Het besloot het kasteel te koop te zetten (Cobouw 24 februari 1978). Door de gemeentelijke herindeling van 1978 waren vijf kleine gemeenten - Est en Opijnen, Waardenburg, Varik, Haften en Ophemert - samen gemeente Neerijnen geworden (Gemeente Neerijnen 2013). Voor deze nieuwe gemeente was een nieuw gemeentehuis noodzakelijk, omdat de keuze voor één van de bestaande gemeentehuizen tot bezwaren uit de andere voormalige gemeenten zou leiden. Daarom viel de keuze op Neerijnen als neutrale locatie (Gemeente Neerijnen 2013).

In 1978 kocht de gemeente Neerijnen het kasteel, het koetshuis en de bijliggende tuin van het Geldersch Landschap. Het kasteel kreeg een publieksfunctie en het koetshuis een bestuurlijke functie. Om een voormalig woonhuis in te richten als gemeentehuis waren aanpassingen onvermijdelijk. Een restauratie van twee jaar volgde, waarbij de bestaande indeling van het huis zo veel mogelijk intact gehouden werd. Schouwen, vensterbanken met luiken en stucplafonds bleven behouden. Toch bleken enkele ingrijpende aanpassingen onvermijdelijk. Zo moest er een lift komen om minder valide werknemers en bezoekers toegang te verschaffen door het gebouw. Daarnaast moest voor raadsvergaderingen en huwelijksvoltrekkingen een grote zaal gecreëerd worden. Hiervoor werd een grote tussenverdieping tussen de begane grond en de eerste etage gebouwd.

In het koetshuis werd de indeling geheel veranderd. Zo werden veel kleinere ruimtes gebouwd en ingericht als kantoorruimtes voor de verschillende gemeentelijke afdelingen. Daarnaast werd in het koetshuis de woning van de gemeentebede gebouwd (Gemeente Neerijnen 2013). De laatste aanpassingen waren in de tuin, waarvan een

Directe omgeving van kasteel Neerijnen anno 2013.

Geel omcirkeld gebouw is kasteel Neerijnen; blauw-omcirkelde gebouw is het koetshuis. In het westen is een parkeergelegenheid gerealiseerd. Pal daarnaast is de tuin, die door lokale bewoners wordt onderhouden. Bron: Google Earth, 2013.

gedeelte in gebruik werd genomen als parkeerplaats en de rest braakliggend terrein bleef. De verschillende schuren en kassen in de tuin raakten in verval en werden uiteindelijk vernield. In 1996 kwam de tuin in beheer van de Stichting de Kasteeltuin. Aan de hand van oude luchtfoto's van 1920 herstelden vrijwilligers de tuin, zodat deze in 2001 feestelijk geopend kon worden (Nieuwsblad Geldermalsen 2001).

Bij het landgoed Neerijnen hoort een park. Het ligt tussen kastelen Waardenburg en Neerijnen en is in landschapsstijl ontworpen door Leonard Springer in 1922 (TUiN database 2013). Dit park is geen het bezit van de gemeente, maar van het Geldersch Landschap en Kasteelen. Het wordt voor recreatie gebruikt door de bewoners van Neerijnen. In 2009 lanceerde het Geldersch Landschap een herstelplan voor het park, dat maar matig door de inwoners werd ontvangen. 'We hebben een bos, het wordt een park. Daar lopen 's winters de reeën. Straks wordt het een moestuin. U praat maar over zichtlijnen. Ik wil gewoon lekker wandelen in ons bos. Voor zichtlijnen ga ik wel naar de polder. Jullie moeten het gewoon beter onderhouden. Meer is niet nodig', zo verwoordde een van hen het algemene gevoel (Kontakt, editie Leerdam 2009)

Zowel het park als de tuin zijn opengesteld voor het publiek. Vanuit de gemeenschap worden verschillende evenementen rond het gemeentehuis georganiseerd zoals een tweemaaljaarlijks middeleeuws festival. Daarnaast is de kasteeltuin in beheer van lokale bewoners. Zo is op hun initiatief de renovatie van het tuinkasteel gestart (Gemeente Neerijnen 2013).

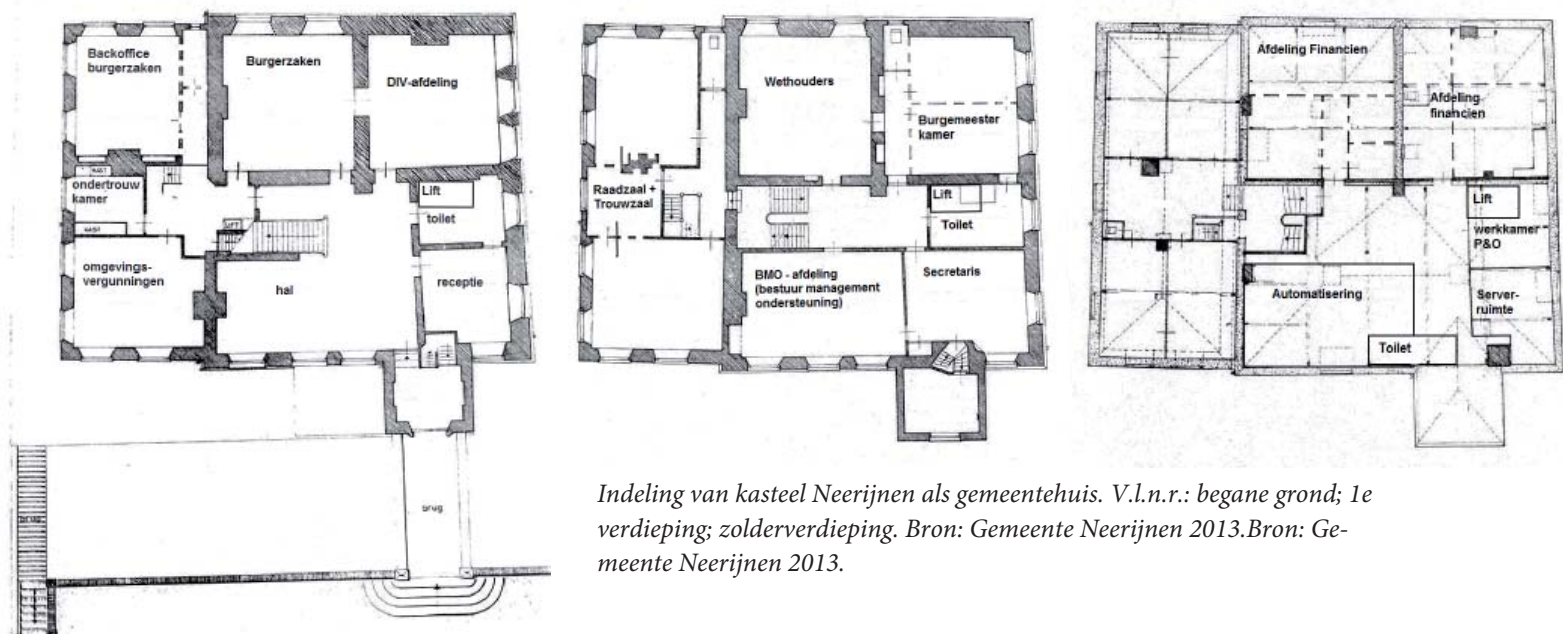
De inrichting van kasteel Neerijnen

Op de begane grond bevinden zich de afdelingen burgerzaken, omgevingsvergunningen, DIV-afdeling, de ondertrouwkamer en de receptie. De eerste verdieping biedt ruimte aan de kamer voor de burgemeester, de secretaris, de wethouders en de BMO-afdeling (bestuur management ondersteuning). De raadzaal/trouwzaal ligt op een etage tussen de eerste verdieping en de zolder. Op de zolder zitten de afdelingen financiën, automatisering, server ruimte en de werkkamer van P&O. In de kelder van het kasteel zijn de kantine en verschillende bergingen ondergebracht.

In het koetshuis zijn meerdere afdelingen gevestigd zoals de gemeentewerken. De westzijde van het pand doet dienst als woning van de gemeentebode. De oostzijde van het koetshuis is verdeeld in kleinere vergader- en werkruimtes voor de verschillende afdelingen. Deze ruimtes zijn verspreid over de begane grond en de eerste verdieping (Gemeente Neerijnen 2013).

De toekomst van kasteel Neerijnen

Op dit moment functioneert kasteel Neerijnen uitstekend als gemeentehuis. Het aantal ambtenaren dat de kleine gemeente heeft, past prima in het pand. Binnen de regio bestaan echter plannen om samen te werken met andere

Indeling van kasteel Neerijnen als gemeentehuis. V.l.n.r.: begane grond; 1e verdieping; zolderverdieping. Bron: Gemeente Neerijnen 2013. Bron: Gemeente Neerijnen 2013.

gemeenten. Deze samenwerking kan ook tot relocatie van afdelingen leiden. De verwachting is dat deze mogelijke verhuizingen kleinschalig zullen blijven en niet leiden tot aanpassingen of eventuele verbouwingen aan kasteel Neerijnen. Medewerkers zijn zeer tevreden en trots dat ze werkzaam zijn in het gemeentehuis. Nadelen zoals verwarming en koeling nemen ze graag voor lief. ‘Bezoekers zijn vaak onder de indruk wanneer zij het pand betreden. Het pand heeft een unieke uitstraling waar we trots op zijn’, aldus dhr. de Bont. Er zijn wel plannen voor het aanpassen van de raadzaal.

5.2.3 Buitenplaats Boom en Bosch - Breukelen

Gemeente	Breukelen – Stichtse Vecht
Naam kasteel & bouwjaar	Buitenplaats Boom en Bosch – 1673
Herbestemming tot gemeentehuis	1925 – nu
Aantal inwoners gemeente	63.491 (CBS Statline, 2013)

Buitenplaats Boom en Bosch. Foto: V.C. van der Zwan, 2013.

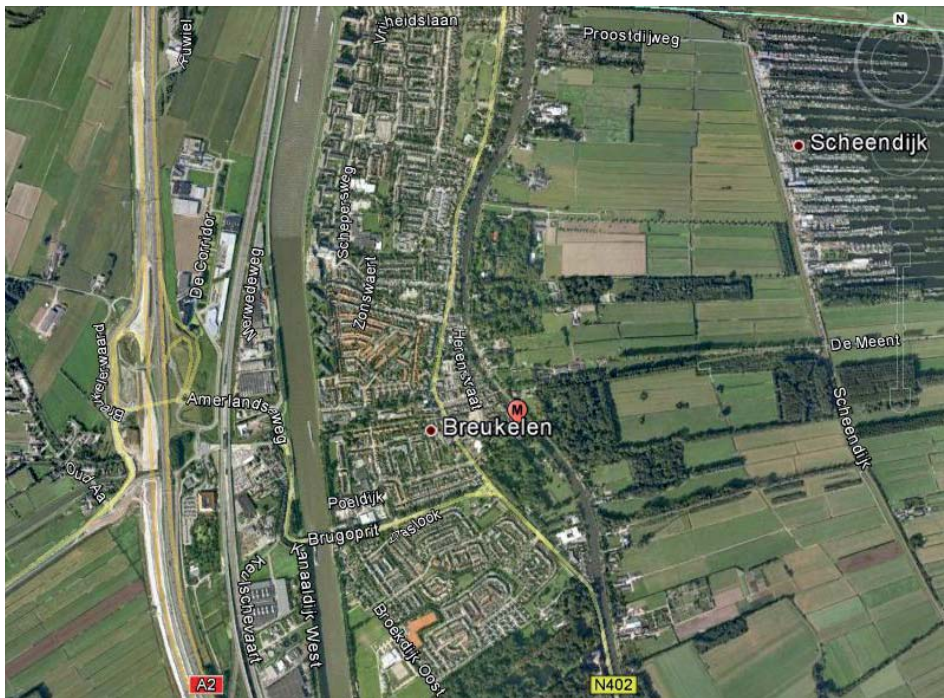

Buitenplaats Boom en Bosch ligt aan de westoever van de Vecht bij Breukelen, Utrecht. De buitenplaats heeft een centrale ligging in het dorp. Het wordt omringd door een landschappelijk ingerichte tuin. Daarnaast is aan de Vechtzijde de tuin in een geometrisch patroon aangelegd. Vanaf 1925 is buitenplaats Boom en Bosch als gemeentehuis van Breukelen in gebruik. Op dit moment is Boom en Bosch samen met Goudestein het gemeentehuis van de gemeente Stichtse Vecht.

De buitenplaats Boom en Bosch werd in 1673 gebouwd door Abraham Boddens. Niet lang was hij eigenaar, want in 1680 verkocht hij hem aan baron Engel de Ruyter – zoon van Michiel Adriaanz de Ruyter – voor 16.220 gulden. De buitenplaats ging door de eeuwen heen van hand tot hand. In 1711 kreeg Theodorus Boendermaker de buitenplaats in handen. Hij vergrootte het pand met twee vleugels, die door een latere eigenaar, Herman Willink van Collen, in 1853 weer werden afgebroken. De laatste particuliere bewoner van Boom en Bosch was Albertina van Collen.

Buitenplaats Boom en Bosch als gemeentehuis

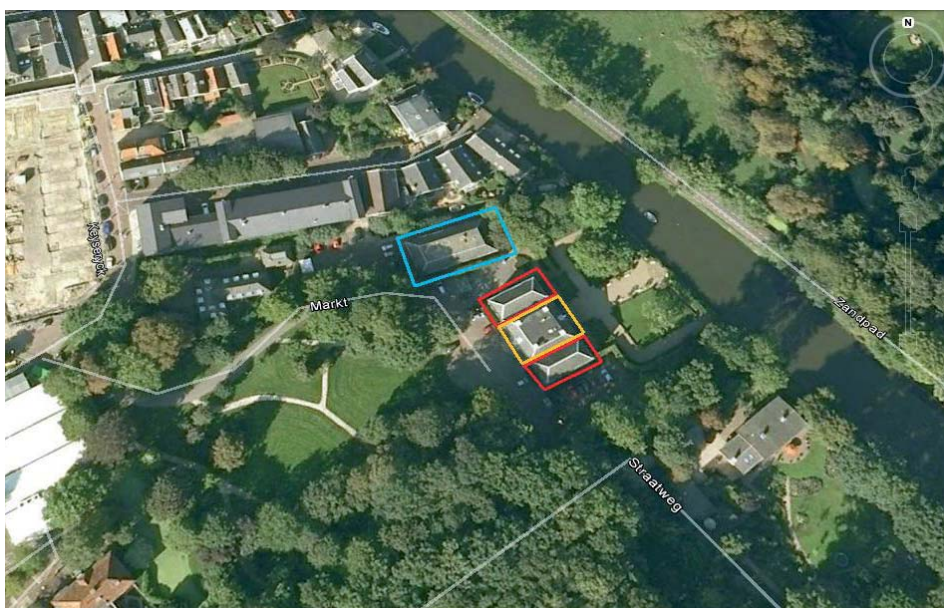
In 1925 kocht de gemeente Breukelen-Nijenrode de buitenplaats Boom en Bosch voor 50.000 gulden (website kastelen in Utrecht 2013). De reden van aankoop van het pand had met het de uistraling van de buitenplaats te maken (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Een belangrijk argument was de centrale ligging in Breukelen. Bij de overname nam de gemeente naast de buitenplaats ook het bijbehorende koetshuis en het omliggende park over.

Buitenplaats Boom en Bosch in Breukelen. Op de kaart is te zien dat Boom en Bosch een centrale ligging heeft in Breukelen. Daarnaast is het grote park dat de buitenplaats omringd te herkennen. Bron: Google Earth, 2013.

Het park zou openbaar blijven en de gemeente zou het grondstuk tussen het park en de Rijksstraatweg bestraten. Daar werd vanaf toen de markt gehouden (website kastelen in Utrecht 2013). De theekoepel van de buitenplaats werd wel afgebroken. Het park is regelmatig gebruikt voor evenementen zoals Koninginnedag en 'Week van Breukelen'. Er stond een muziktent, die tevens voor optredens werd gebruikt. Het park was de ontmoetingsplek voor de lokale bevolking. Het was tevens de enige plek waar de inwoners van Breukelen bij de Vecht konden komen zonder over particuliere grond te lopen (gemeente Stichtse Vecht 2013).

In 1983/1984 werd de buitenplaats gerenoveerd en vergroot omdat het inmiddels te klein was geworden voor zijn functie als gemeentehuis. De noordelijke zijvleugel werd afgebroken en twee vleugels werden aangebouwd, die even hoog waren als het monumentale gedeelte (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Het gemeentehuis werd opnieuw ingedeeld en een invalidenlift werd geïnstalleerd. Architect ir. J.B. baron van Asbeck nam deze renovatie en verbouwing voor zijn rekening (Utrechts Nieuwsblad 11 februari 1983).

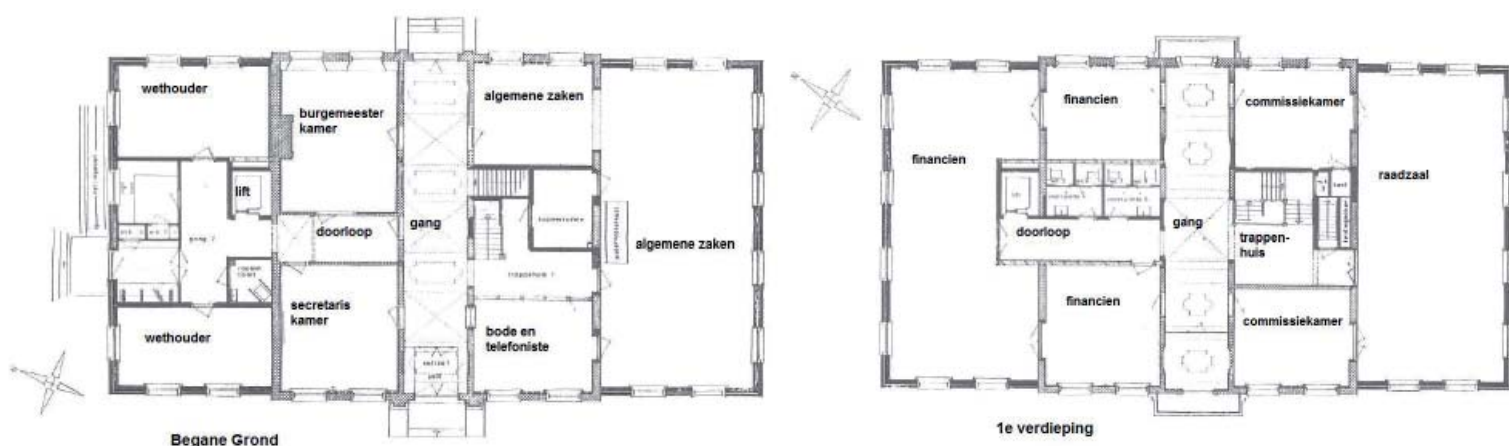

Omgeving van Boom en Bosch anno 2013. Geel omcirkeld gebouw is het monumentale middenstuk van de buitenplaats; het roodomcirkelde gebouw zijn de twee aangebouwde vleugels; het blauwomcirkelde gebouw is het koetshuis. Bron: Google Earth, 2013.

De inrichting van buitenplaats Boom en Bosch

De buitenplaats heeft twee verdiepingen. Het huidige middenstuk – op de begane grond – is gesplitst door een langwerpige hal. Aan de noordzijde van die hal bevinden zich de burgemeesterskamer – aan de Vechtzijde – en de kamer van de secretaris. Beide kamers worden van elkaar gescheiden door een gang, die naar de noordelijke vleugel loopt. Aan de zuidelijke zijde van de hal is een doorloop naar één van de nieuwe vleugels, waar algemene zaken is gelegen. Aan weerszijden van deze doorloop bevinden zich de bodekamer en een ruimte van algemene zaken (aan de Vechtzijde). De nieuwe noordelijke vleugel wordt doorkruist door een hal met lift en toiletten. Aan weerszijden zijn er kamers van wethouders.

Op de eerste verdieping wordt het middenstuk eveneens door een hal gesplitst met aan de noordzijde kantoren, gescheiden door een gang naar een noordelijke vleugel met de afdeling financiën. Aan de zuidelijke zijde van de hal bevindt zich het trappenhuis met aan weerszijden commissiekamers. In de nieuwe zuidelijke vleugel is de raadzaal gesitueerd.

Plattegronden Boom en Bosch na de verbouwing van 1984. Bron: Gemeente Stichtse Vecht 2013.

De toekomst van buitenplaats Boom en Bosch

Zoals eerder is vermeld, zijn de gemeenten Breukelen, Maarsen en Loenen aan de Vecht in 2011 gefuseerd tot de gemeente Stichtse Vecht. Bij deze fusie zijn de bestuurlijke functies naar Boom en Bosch verhuisd. Een extern bureau is op moment van schrijven (augustus 2013) bezig met het maken van plannen om de buitenplaats in te richten als een bestuurlijk vergadercentrum. Zo is het plan om het pand te verdelen in vergaderruimten voor de raad en andere gemeentelijke ambtenaren. Deze functie wordt gecombineerd met een trouwfunctie (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Het plan is bij schrijven van dit rapport nog niet gepresenteerd aan de lokale bevolking. De bewoners pleiten sterk voor het behouden van de openbare functie zowel voor het omliggende park als het pand (Gemeente Stichtse Vecht 2013).

5.2.4 Buitenplaats Goudestein – Maarssen

Gemeente	Maarssen – Stichtse Vecht
Naam kasteel & bouwjaar	Buitenplaats Goudestein – 1754
Herbestemming tot gemeentehuis	1961 – nu
Aantal inwoners gemeente	63.491 (CBS Statline, 2013)

De buitenplaats Goudestein ligt in het Utrechtse Maarssen. Dit dorp is verdeeld in een oud gedeelte – Maarssen – en in een nieuw gedeelte – Maarssenbroek. Goudestein ligt aan de Vecht en is omringd door een in landschapsstijl ingericht park – van landschapsarchitect L.A. Springer in 1910 (TUiN database 2013). De voortuin – gesitueerd aan de Vechtzijde – is in Franse stijl ingericht. Goudestein is sinds 1961 in gebruik als gemeentehuis van Maarssen. Op dit moment is het samen met Boom en Bosch het gemeentehuis van de gemeente Stichtse Vecht.

*Buitenplaats
Goudestein.
Foto: V.C. van der
Zwan, 2013.*

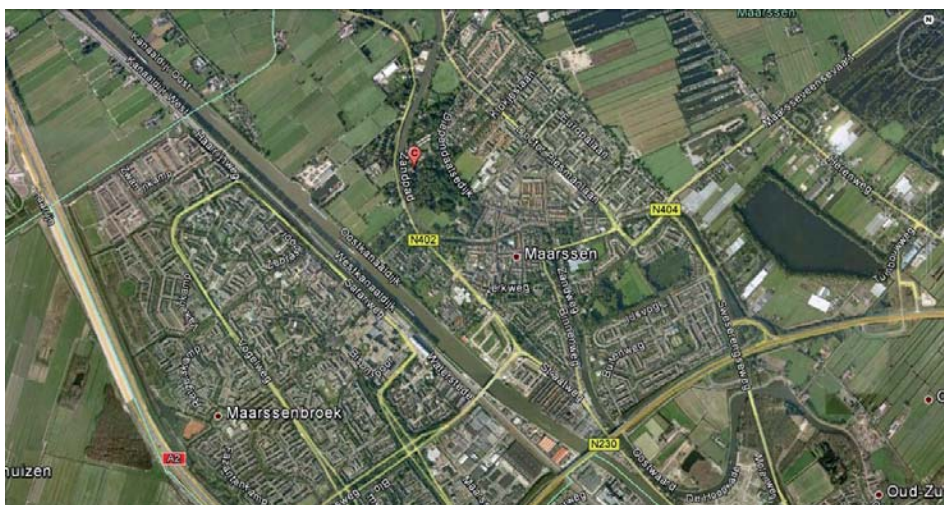
In 1754 bouwde Johan Huydecoper het huidige Goudestein in Hollandse barokke stijl. Tot 1938 bleef de buitenplaats in handen van de familie Huydecoper. Uit deze familie waren verschillende familieleden burgemeester van Amsterdam. Johan Huydecoper was burgemeester van Maarssen toen hij op Goudestein woonde. De familie had een belangrijke politieke positie binnen Nederland.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog gebruikten zowel Duitse als geallieerde militairen de buitenplaats. Van 1946 tot 1959 was hier het Rijksinternaat voor Sociale Jeugdzorg Goudestein gevestigd.

Buitenplaats Goudestein als gemeentehuis

In 1957 besloot de gemeenteraad van Maarssen de buitenplaats Goudestein te kopen en het pand te bestemmen als gemeentehuis. Het motief van aankoop was de uitstraling van het gebouw (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Gedurende twee jaar renoveerde de gemeente het pand, waarna het op 19 januari 1961 werd geopend. Bij de aankoop nam de gemeente ook het park over. De oranjerie en het koetshuis werden niet door de gemeente overgenomen en kwamen in particuliere handen.

Het hoofdhuis Goudestein bleek al gauw te klein voor de gemeentelijke functie. Als oplossing werden in de tuin twintig jaar lang containers geplaatst, die als kantoorruimten werden gebruikt. Deze containers bleven staan tot de aanbouw midden jaren tachtig van een langwerpig wit kantorengebouw ten noorden van Goudestein. Daarnaast werd in het park een grote parkeerplaats aangelegd. In het administratiekantoor werd het ambtelijk apparaat ondergebracht. Sindsdien had Goudestein alleen een representatieve functie met de raadzaal, trouwzaal en de kamers van de burgemeester en wethouders (Gemeente Stichtse Vecht 2013).

*Buitenplaats
Goudestein in
Maarssen.
De buitenplaats ligt
in het noordwesten
van het – oude – ge-
deelte van Maarssen.
Bron: Google Earth
2013.*

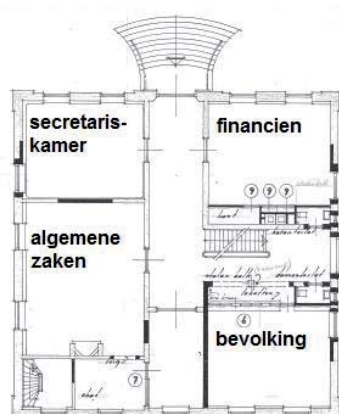
Huidige situatie rondom Goudestein. Het geelomringde gebouw is Goudestein; het blauwomringde gebouw het koetshuis; het roodomringde gebouw het administratiekantoor. Bron: Google Earth 2013.

De inrichting van buitenplaats Goudestein

Voor de beschrijving van de indeling is het moment gekozen dat Goudestein als gemeentehuis was ingericht. Deze indeling is later veranderd met de aanbouw van het kantorenpand.

De voorkant van Goudestein is gericht op de Vecht. Op de begane grond bevonden zich aan de Vechtkant de secretariskamer en de afdeling financiën. Aan de parkkant lagen de afdelingen algemene zaken en bevolking (publiekszaken). Op de tussenverdieping – tussen de begane grond en de eerste verdieping – lag de trouwzaal, die ook als raadzaal in gebruik is geweest. De burgemeesterskamer, de kamer van de wethouders en de commissiekamer waren op de eerste verdieping gesitueerd. In de kelder vonden het archief en de afdeling sociale zaken onderdak. Na de bouw van het langwerpige kantorenpand zijn de bestuurlijke functies naar het nieuwe pand verhuisd. Toen kreeg Goudestein een puur representatieve functie.

Begane grond

1e verdieping

Plattegrond van Goudestein in 1961. Bron: Gemeente Stichtse Vecht 2013.

De toekomst van buitenplaats Goudestein

Op dit moment is Goudestein nog steeds de werkplek van de burgemeester, secretaris, wethouders en griffies. Goudestein is hiermee het bestuurlijk centrum van de gemeente Stichtse Vecht (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Ondanks dat de gemeenten Breukelen, Maarssen en Loenen aan de Vecht recent zijn gefuseerd, hangt een mogelijk nieuwe gemeentelijke fusie in de lucht. Zo wordt een inventarisatie voor intensievere samenwerking van Stichtse Vecht met de gemeenten Wijdmeren en Weesp onderzocht. 'Het is niet de insteek, maar een fusie is

zeker niet uitgesloten,' aldus de burgemeester Bart Horseling van Weesp (Vechtstroom 19 februari 2013). Vanuit de lokale bevolking is fel gereageerd en ook de politiek reageert onrustig. Zo benadrukken de meeste partijen dat het verkennen van een samenwerking met andere gemeenten niet mag leiden tot een gemeentelijke fusie (Vechtstroom 11 april 2013).

5.2.5 Huize de Paauw – Wassenaar

Gemeente	Wassenaar
Naam kasteel & bouwjaar	Huize de Paauw – 1777
Herbestemming tot gemeentehuis	1925 – nu
Aantal inwoners gemeente	25.656 (CBS Statline, 2013)

*Huize de Paauw.
Foto: P. van der Wiele, 2002.*

Huize de Paauw ligt aan de Rijksweg N44 in het zuiden van Wassenaar. Zoals de afbeelding rechtsonder laat zien ligt Huize de Paauw in een bosrijke omgeving met villa's en landhuizen. Bij haar hoort een park dat is opengesteld voor publiek. Sinds 1925 is Huize de Paauw in gebruik als gemeentehuis van Wassenaar.

Het eerste huis De Paauw werd omstreeks 1620 gebouwd en ontstond uit een boerenhofstede. In 1770 kocht Adriaan Pieter Twent het landgoed en bouwde er het huidige Huize de Paauw. Daarnaast voegde hij de landgoederen Ter Horst en Eikenhorst aan het landgoed toe. Zijn neef en erfgenaam jonkheer Jacob Twent verkocht in 1838 het landgoed aan prins Frederik (Oosterling 1972). De prins vergrootte Huize de Paauw met de colonnade aan de noordzijde, gebouwd door architect J.D. Zocher jr. (NKS 2013). Vervolgens liet hij door dezelfde architect de tuin in landschappelijke stijl aanleggen. In 1854 ontwierp tuinarchitect C.E.A. Petzold een inrichting waardoor alle landgoederen met elkaar verbonden raken (Oldenburger et al. 1998). Deze tuin – met koepeltjes met tuinbeelden en siervazen – werd in de Tweede Wereldoorlog verwoest. Na de dood van prins Frederik in 1881 erfde prinses Marie Huize de Paauw. Zij verbleef er zelden, waardoor het verloederde. In 1910 overleed zij en kocht de heer Wouters het pand in 1913.

De laatste bewoner van Huize de Paauw was mevrouw Kessler. Zij kocht De Paauw in 1915. Tijdens de Eerste Wereldoorlog verleende zij onderdak aan Belgische vluchtelingen en vervolgens aan Nederlandse soldaten. De laatste hielden dusdanig huis dat na beëindiging van de mobilisatie in 1918 een vleugel van twintig kamers moest worden afgebroken (Oosterling 1972). In 1918 verkocht de eigenaresse het huis met omliggend landgoed aan bouwondernemer J.J.M. Chabot (Oosterling 1972). In afwachting van een nieuwe functie verkocht hij enkele stukken landgoed als bouwgrond waarop landhuizen en kleinere villa's werden gebouwd.

Huize de Paauw in Wassenaar. De Paauw ligt in het zuiden van Wassenaar – omringd door villa's en landhuizen. Bron: Google Earth 2013.

Huize de Paauw als gemeentehuis

Op een raadsvergadering van 4 juni 1924 kwam het probleem naar voren dat het toenmalige raadhuis aan de Langstraat te klein was. Twee maanden later kwam het voorstel op tafel om Huize de Paauw te kopen voor 95.000 gulden en minder dan een jaar daarna, op 23 juli 1925, werd het gebouw officieel in gebruik genomen als raadhuis van Wassenaar (Micklinghoff 1999). Ten tijde van de koop was jonkheer B.Ph.S.A. Storm van 's Gravensande de burgemeester. Bij deze overname kocht de gemeente alleen het huis. Het omliggende park met haar bijzondere tuinen werden pas in 1949 door de gemeente gekocht (Gemeente Wassenaar 2013). Tot die tijd heerste het gevaar van de verkaveling van het gebied voor woningbouw. In de Tweede Wereldoorlog werd de tuin ernstig beschadigd. In 1950 ontwierp tuinarchitect Hein Otto een nieuwe inrichting voor de tuin die nog steeds aanwezig is (TUiN database 2013).

Op 30 januari 1951 besloot de gemeente een uitbreiding van het gemeentehuis te realiseren. Hierbij werd een vleugel hersteld, die tijdens de Eerste Wereldoorlog was afgebroken. In dit nieuwe gedeelte kwam op de begane grond de commissiekamer – de huidige Muzezaal – en op de eerste verdieping het archief. De architect van deze nieuwe vleugel was ir. A. de Rouville de Meux.

Huize de Paauw anno 2013, met het park dat in 1950 is hersteld door ir. Hein Otto. Bron: Google Earth 2013.

In 1953 werd Huize de Paauw in oude stijl hersteld. Ondanks de uitbreiding bleef het pand te klein om te functioneren als gemeentehuis. Uiteindelijk besloot de gemeente tot decentralisatie van het ambtelijk apparaat over te gaan. Zo werd Huize Klimop – aan de Raadhuisklaan 4 – in gebruik genomen door gemeentewerken en een gebouw aan de Schoolstraat voor bedrijven. Huize de Paauw behield haar representatieve en administratieve functie (Gemeente Wassenaar 2013).

In 1977 maakte het architectenbureau Quist in opdracht van de gemeente plannen voor de uitbreiding van De Paauw aan de noordzijde. Protesten vanuit de Wassenaarse bevolking leidden ertoe dat de gemeenteraad in 1978 van de verbouwing afzag. Als oplossing werd een nieuw gemeentekantoor aan de Johan de Witstraat gebouwd. In 1983 verhuisde de publieke functie naar het stadkantoor.

Sindsdien functioneert Huize de Paauw als bestuurscentrum en wordt gebruikt voor raadsvergaderingen, trouwpartijen, ontvangsten, exposities, evenementen en recepties. Daarnaast huizen in het pand de burgemeester en wethouders, de griffie, ondersteunende ambtenaren, het gemeentearchief, de schooladviesdienst het brandweermuseum en een kleine archeologische- en kunstcollectie.

De inrichting van Huize de Paauw

Op dit moment heeft Huize de Paauw administratieve en representatieve functies, die terug te vinden zijn in de inrichting van het huis. Aan de oostkant van de begane grond zijn de raadzaal, trouwzaal en de Muzezaal ingericht. Verder bevinden zich op de begane grond de kamers van de burgemeester en wethouders. Daarnaast zijn verschillende kleinere kamers voor vergaderingen of enkele gemeentelijke ambtenaren aanwezig. In het midden is een grote ontvangsthall, die voor eventuele recepties en representaties wordt gebruikt. Op de eerste verdieping bevinden zich de schooladviesdienst en flexplekken voor gemeentelijke ambtenaren. Het oostelijke gedeelte is in gebruik als archief. De tweede verdieping – boven het gedeelte van schooladviesdienst – wordt gebruikt als eventuele vergaderruimte. De kelder is in gebruik als brandweermuseum (Gemeente Wassenaar 2013).

De toekomst van Huize de Paauw

Huize de Paauw wordt op dit moment door drie organisaties gebruikt: de gemeente Wassenaar, het Brandweermuseum en de Schooladviesdienst van Wassenaar. Met de gemeente Voorschoten bestaat een samenwerkingsverband. Beide gemeenten werken samen onder de werkorganisatie Duivenvoorde. Hierbij zijn de twee besturen onafhankelijk, maar werken de verschillende gemeentelijke afdelingen samen. Zo hebben beide gemeenten hun eigen burgemeester en wethouders. Van een toekomstige bestuurlijke fusie tussen beide gemeenten is geen sprake.

Ten tijde van dit onderzoek was een intern onderzoek naar het optimaal gebruik van Huize de Paauw gaande. Ook wordt een stevige renovatie voorbereid voor met name het casco (Gemeente Wassenaar 2013). Op dit moment is het niet duidelijk of de functies van De Paauw in de toekomst gaan veranderen.

6 ■ Analyse

Kasteel Wychen (GE), gemeentehuis Wychen 1932-heden.
Foto Jan Derwig, 2003.

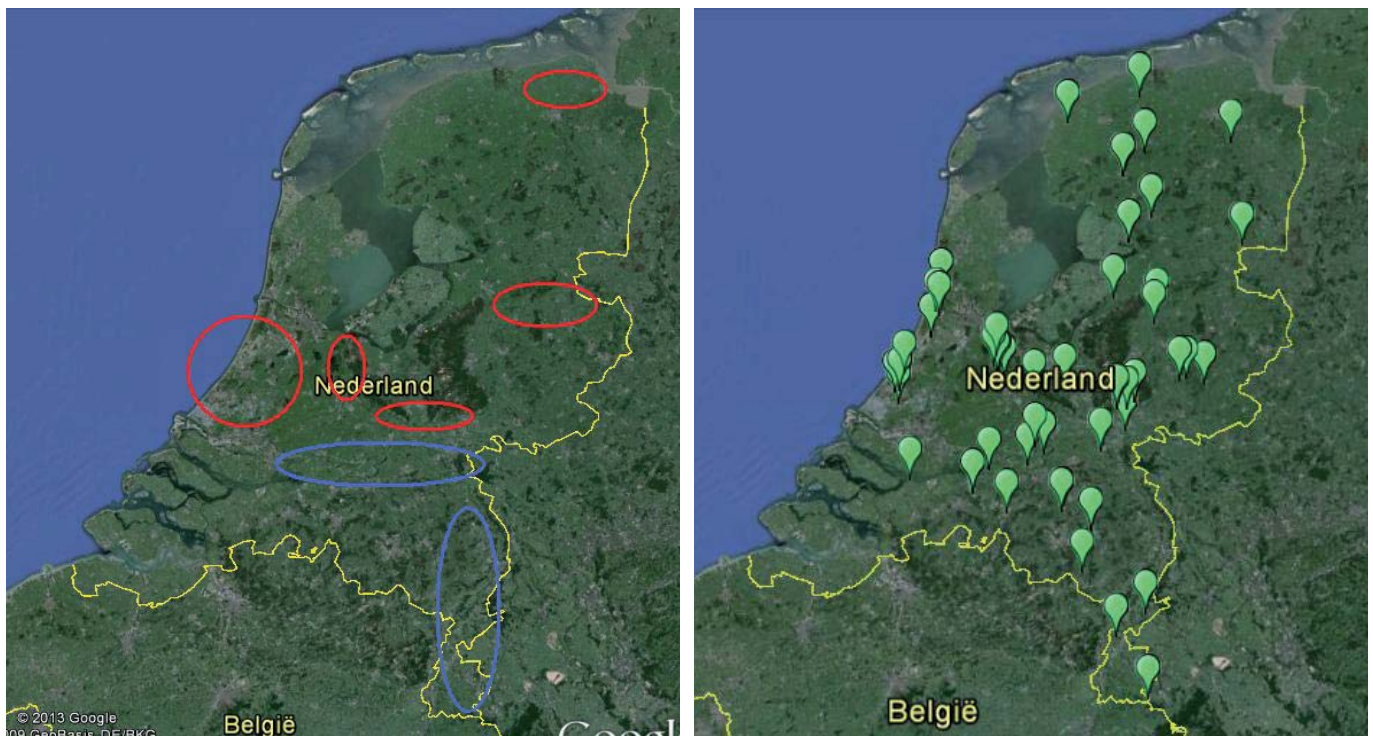
In dit hoofdstuk worden de resultaten van de inventarisatie en de casestudies geanalyseerd. In totaal zijn elf casestudies gedaan, waarvan negen ter plekke zijn uitgevoerd– Kasteel Dussen en kasteel Cranendonck zijn niet bezocht.

Het hoofdstuk begint met de analyse van het inventarisatie-onderzoek. Daarna wordt aan de hand van drie thema's de resultaten van de casestudies als volgt geanalyseerd:

- ruimtelijk gebruik van het kasteel of buitenplaats als gemeentehuis
- rol van kasteel of buitenplaats binnen de lokale gemeenschap
- huidig gebruik van kasteel of buitenplaats

6.1 Inventarisatie-onderzoek

De meeste gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen zijn in het rivierengebied, langs de Hollandse kust en langs de Utrechtse Vecht te vinden. In de provincies Limburg en Overijssel zijn sporadisch dergelijke objecten te vinden en in de provincie Groningen geen enkele. Op basis van de verspreiding van Nederlandse kastelen en buitenplaatsen mogen meer objecten met een gemeentehuisfunctie in deze drie provincies worden verwacht.

Links de spreiding van kastelen en buitenplaatsen door Nederland. Rood accentueert de regio's met veel buitenplaatsen en blauw de regio's met veel kastelen. Rechts de spreiding van gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen vanaf 1795 of later. Bron: Google Earth, 2013.

Een mogelijke reden voor de mindere mate van gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen in de provincies Overijssel en Groningen kan verklaard worden door de Tweede Wereldoorlog. Binnen deze provincies is niet zo hard gevochten als in het rivierengebied. Hierdoor hebben kastelen en buitenplaatsen minder oorlogsschade geleden. Daardoor hebben de eigenaren geen hoge renovatiekosten hoeven te betalen en hebben zij hun pand kunnen behouden. Deze reden verklaart overigens niet het geringe aantal gemeentehuiskastelen binnen de provincie Limburg, omdat daar ook hard is gevochten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een mogelijke reden voor het gemis van een gemeentehuiskasteel of –buitenplaats in de provincie Limburg is de aanwezigheid van raadhuisen in de dorpen. Uit een onderzoek naar de herbestemming van raadhuisen in Limburg en Noord-Brabant (Van Lint

2011) is te zien dat aan het einde van de negentiende eeuw tot eind jaren vijftig veel raadhuizen/gemeentehuizen in Limburg zijn gebouwd. Deze hebben hun functie tot begin eenentwintigste eeuw behouden. De bouw van een nieuw gemeentehuis heeft binnen Limburg mogelijk de voorkeur gekregen boven die van het hergebruiken van een plaatselijk kasteel of buitenplaats.

Een andere reden is een decentrale ligging van een kasteel of buitenplaats. Hiermee wordt bedoeld dat de panden te ver van de dorps- of stadskern liggen om geschikt te zijn voor de functie van gemeentehuis. Ook kan een rol spelen dat er meerdere buitenplaatsen en kastelen binnen een gemeente aanwezig zijn. Dit brengt soms lastige keuzes met zich mee en dan is nieuwbouw een neutralere optie. Het blijft voorlopig gissen naar een verklaring van het geringe gebruik van gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen in Overijssel, Groningen en Limburg.

6.2 Ruimtelijk gebruik van het kasteel of buitenplaats als gemeentehuis

Wanneer een kasteel of buitenplaats wordt herbestemd als gemeentehuis heeft dit veel invloed op de ruimtelijke functie van het pand. Niet alleen binnen de directe omgeving, maar ook op de gemeenschap als geheel.

6.2.1 Voorgaande eigenaren

Allereerst is gekeken naar eerdere eigenaren en functies van de kastelen en buitenplaatsen. Dit kan het kader schetsen van de rol binnen en de binding met de omgeving voordat zij een gemeentehuiskasteel of –buitenplaats zijn geworden.

Tabel 6.1 - Voorgaande eigenaren en functies van de gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen

Gemeente en naam kasteel of buitenplaats	Eigenaar en voorgaande functie
Ammerzoden	Klooster
Kasteel Ammersoyen	Daarna drie jaar als wasmachinefabriek
Maarheeze	A.S.J. Cloquet
Kasteel Cranendonck	Particuliere woning
Dussen	Klooster
Kasteel Dussen	Daarna korte tijd particuliere woning
Loenen aan de Vecht	Klooster
Buitenplaats Beek en Hoff	
Zuidlaren	Familie van Heiden Reinestein
Havezathe Laarwoud	Particuliere woning
Scherpenzeel	Familie Royaards
Huize Scherpenzeel	Particuliere woning
St. Oedenrode	Klooster
Kasteel Dommelrode	
Neerijnen	Familie van Pallandt
Kasteel Neerijnen	Particuliere woning
Breukelen	Albertina van Collen
Buitenplaats Boom & Bosch	Particuliere woning
Maarssen	Familie van Huydecoper
Buitenplaats Goudestein	Particuliere woning
Wassenaar	J.J.M. Chabot
Huize de Paauw	Particuliere woning

Voordat een gemeente een kasteel of buitenplaats overneemt als gemeentehuis, is dit vaak op verschillende manieren in gebruik geweest. De voorgaande functies van gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen zijn bijvoorbeeld kasteelkloosters en woonhuizen van adellijke families of andere particulieren – zie tabel 6.1. Van de elf objecten zijn vier een klooster en zeven een particuliere woning geweest.

De voormalige kloosterkastelen staan voornamelijk in Noord-Brabant of bij de grens tussen Brabant en Gelder-

land – Dussen en St. Oedenrode zijn Brabantse gemeenten en Ammerzoden een Gelderse gemeente vlakbij de grens van Noord-Brabant. In deze gebieden heeft het katholieke geloof een belangrijke rol voor de lokale bewoners gespeeld. Vaak waren familieleden van de lokale bevolking lid van een kloosterorde. Daarnaast hebben leden van de kloosterorde binnen het onderwijs een belangrijke rol gespeeld. Veel kloosterlingen zijn als onderwijzer betrokken geweest bij de educatie van de lokale bevolking. Hierdoor heeft de kloosterorde een belangrijke rol kunnen spelen in de lokale identiteit van deze dorpen. Doordat een kloosterorde zich vaak vestigde in een kasteel, kreeg ook het kasteel een plek binnen de belevingswereld van de lokale bewoners. Zo is een sterke verbondenheid tussen kasteel en lokale bevolking ontstaan.

De kastelen en buitenplaats die als particuliere woningen zijn herbestemd, liggen verspreid over heel Nederland. De particuliere eigenaren zijn zowel adellijke families, zoals Van Heiden Reinestein, Royaards of van Pallandt, als niet-adellijke families, zoals Cloquet en Chabot. Vijf objecten van de in tabel 6.2 genoemde objecten waren in bezit van een adellijke familie. Van deze vijf adellijke families vervulden leden van vier families de functie van burgemeesters in verschillende gemeenten, zoals de familie Van Heiden Reinestein van Zuidlaren, de familie Royaards van Scherpenzeel, de familie Van Pallandt van Neerijnen en de familie Huydecoper van Maarssen. Het kasteel of buitenplaats werd vervolgens door de plaatselijke bevolking beschouwd als ambtswoning. Daarnaast hebben deze families door de tijd heen belangrijke rollen in de lokale geschiedenis en politiek vervuld. Voor de lokale bevolking hebben de kastelen en buitenplaatsen van oudsher een belangrijke rol vervuld op het gebied van autoriteit en bestuur. Een andere manier waarop een binding tussen het kasteel en de lokale bevolking is ontstaan, is de sociale betrokkenheid van de bewoners van de kastelen. Zo is bijvoorbeeld voor de Dussense bevolking het kasteel geen onbekend terrein vanwege de gastvrijheid van Freule Suringar (Gemeente Werkendam 2013) en heeft de bevolking van Neerijnen dezelfde ervaring met kasteel Neerijnen (Berger et al 2013). Kasteel Cranendonck en Huize de Paauw zijn beide ooit in het bezit van de koninklijke familie geweest. Na verkoop kwamen ze in handen van rijke particulieren, die geen publieke functie binnen de gemeenschap ambiëren. Aan de ene kant kan geen relatie van deze groep kastelen tussen representatie van een lokale identiteit of macht worden gevonden. Aan de andere kant hebben deze objecten wel degelijk een relatie met het landsbestuur vanwege hun bewoning door leden van het Koninklijk huis. Hierdoor hebben de objecten een machtsstatus verworven. Een verbinding echter tussen het kasteel en de lokale bevolking is niet te leggen.

6.2.2 Herbestemming als gemeentehuiskasteel of -buitenplaats

Wanneer een gemeente overgaat tot overname van een kasteel of buitenplaats moet deze keuze goed onderbouwd worden. Kan de aanschaf worden verantwoord voor de lokale gemeenschap? Welke onderdelen wenst men over te nemen? Wat is een verantwoorde bestemming voor de verschillende onderdelen? Welke aanpassingen zijn noodzakelijk?

Tabel 6.2 – motivatie voor overnamen, overname en ruimtelijke veranderingen

Gemeente en naam kasteel of buitenplaats	Motivatie van gemeente om kasteel of buitenplaats in gebruik te nemen als gemeentehuis	Overgenomen gedeelten van kasteel of buitenplaats	Ruimtelijke veranderingen zowel intern als extern veranderingen
Ammerzoden Kasteel Ammersoyen	Niet bekend	Huurde het kasteel van Geldersch Landschap en Kasteelen	Intern: ja Extern: nee
Maarheeze Kasteel Cranendonck	Creëren van samenhang tussen gemeenschappen	Kasteel	Intern: ja Extern: ja
Dussen Kasteel Dussen	Behoud van kasteel	Kasteel Park	Intern: ja Extern: nee
Loenen aan de Vecht Buitenplaats Beek en Hoff	Voorgaand gemeentehuis is te klein	Hoofdpand Koetshuis Park	Intern: ja Extern: ja

Zuidlaren Havezathe Laarwoud	Behoud van havezathe	Hoofdpand Koetshuis Park	Intern: ja Extern: ja
Scherpenzeel Huize Scherpenzeel	Behoud van huis	Hoofdpand Koetshuis Park	Intern: ja Extern: nee
St. Oedenrode Kasteel Dommelrode	Behoud van kasteel en voor- gaand gemeentehuis te klein	Kasteel Park	Intern: ja Extern: ja
Neerijnen Kasteel Neerijnen	Creëren van samenhang tussen gemeenschappen	Hoofdpand Koetshuis park	Intern: ja Extern: nee
Breukelen Buitenplaats Boom & Bosch	Vanwege uitstraling van bui- tenplaats	Hoofdpand Koetshuis Park	Intern: ja Extern: nee
Maarssen Buitenplaats Goudestein	Vanwege uitstraling van bui- tenplaats	Hoofdpand Park	Intern: ja Extern: ja
Wassenaar Huize de Paauw	Voorgaand gemeentehuis te klein	Hoofdpand Park	Intern: ja Extern: ja

In tabel 6.2 staan de verschillende motieven die de gemeenten noemden om een kasteel of buitenplaats over te nemen, zoals de uitstraling, het creëren van samenhang tussen de gemeenschappen of een te klein gemeentehuis in de eigen gemeente. Bij de gemeente St. Oedenrode zijn meerdere motieven voor de overname geweest: te klein bestaand gemeentehuis en de wil tot het behoud van kasteel Dommelrode. Kasteel Ammersoyen is nooit overgenomen door de gemeente Ammerzoden, maar is gehuurd van het Geldersch Landschap en Kasteelen.

De gedachte om een kasteel of buitenplaats te behouden ontstond met name rond of na de Tweede Wereldoorlog. De conditie van deze panden was zo slecht dat renovatie noodzakelijk was. De reden van de slechte conditie van de panden was meestal achterstallig onderhoud en oorlogsschade. Voorgaande eigenaren konden restauratie en onderhoudskosten niet betalen en waren gedwongen het pand te koop te zetten. Toen Huize Scherpenzeel werd overgenomen door de gemeente beschreef dhr. Van Engelenhoven de toestand als volgt: 'Het gebied was van een landgoedeigenaar en die kon de renovatie en het onderhoud ervan niet meer betalen. Dus het heeft een hele tijd in verval gestaan, dichtgetimmerd tegen vandalisme'. De gemeente Scherpenzeel kocht het kasteel vanuit het motief de lokale cultuurhistorische waarde te beschermen en te bewaren. Een argument dat ook speelde bij de aanschaf van de kastelen en buitenplaatsen van Dussen en Zuidlaren.

Een tweede motief om een kasteel of buitenplaats over te nemen was de uitstraling van de panden, zoals bij Goudestein en Boom & Bosch. De uitstraling heeft waarschijnlijk te maken met de voormalige functie van deze buitenplaatsen.

Het derde motief om tot overname over te gaan is dat het huidige gemeentehuis te klein werd, zoals bij Beek en Hoff en Huize de Paauw. De huizen bleken vaak de grootste panden binnen een gemeente en daarom bij uitstek geschikt voor een dergelijke functie, vooral als er grote behoefte was aan representatieve kantoorruimte: 'We zijn daar als gemeente direct op in gesprongen. Dit is de mogelijkheid. Met enige uitbreiding en verbouwing zal dit het perfecte gemeentehuis zijn,' aldus dhr. Leunenberg over Beek en Hoff in de huidige gemeente Stichtse Vecht. Groot voordeel voor de gemeente is dat een dure investering zoals het bouwen van een nieuw gemeentehuis achterwege kan blijven.

Het vierde motief voor overname van een kasteel of buitenplaats is het creëren van samenhang binnen de lokale gemeenschappen. Bij een gemeentelijke fusie moet de nieuwe gemeente een nieuwe lokale identiteit creëren en deze zichtbaar maken aan de lokale bevolking. De inwoners van een gefuseerde gemeente hebben geen gedeelde identiteit (Paasi 2010). Om samenhang te creëren hebben bijvoorbeeld de gemeenten Neerijnen en Maarheeze gekozen voor een pand dat in de ruime omgeving gekend is en boven lokale belangen staat. Een kasteel als nieuwe locatie voor een gemeentehuis kan een nieuwe lokale identiteit representeren, gebaseerd op een gezamenlijke sociale binding en op een gezamenlijke geschiedenis.

Bij een overname kunnen gemeenten ook voor alternatieven kiezen. Bij zes objecten uit tabel 6.2 waren andere mogelijke gemeentehuizen beschikbaar. De gemeenten Neerijnen en Maarheeze hadden de beschikking over voormalige gemeentehuizen, maar kozen voor het kasteel. Bij de andere vier objecten – Beek en Hoff, Laarwoud, De Paauw en Dommelrode – waren voorgaande gemeentehuizen te klein. In deze panden moest op korte termijn ingrijpende verbouwingen plaatsvinden. Bij de toenmalige gemeente Loenen aan de Vecht lagen al ver gevorderde plannen klaar voor een heel nieuw gemeentehuis toen men uiteindelijk toch koos voor het kasteel met koetshuis ‘We waren plannen aan het ontwikkelen om al die panden – toenmalige gemeentehuis, postkantoor en oude brandweergarage – met elkaar te verbinden en een nieuw pand van te maken. Architect Hoogewest had al een plan gemaakt.’ (dhr. Leunenberg, Gemeente Stichtse Vecht). Intrek nemen in een buitenplaats of kasteel vereist vaak geen grote ingrijpende verbouwingen.

6.2.3 De overname van het kasteel of buitenplaats door de gemeente

Bij de overname van een kasteel of buitenplaats moet de gemeente de keuze maken of zij het gehele ensemble of alleen het hoofdpand wil kopen. In tabel 6.2 is te zien dat van de elf objecten acht gemeenten naast het kasteel of buitenplaats ook het omliggende park kocht. Bij Huize de Paauw kocht de gemeente het omliggende park later alsnog. Bij vijf objecten is het koetshuis overgenomen. Bij één van deze objecten – Beek en Hoff – is het koetshuis in 2002 verkocht.

Tijdens het onderzoek is niet specifiek gevraagd waarom de gemeenten toentertijd de parken over hebben genomen. Wel is gekeken naar wat er met de parken gebeurde na overname. Meestal werd besloten ze te herstellen, wat een teken is van hoge waardering voor de historische aanleg. Grote aanpassingen zoals het verkavelen van stukken park ten behoeve van uitbreiding van het dorp laat een mindere waarding voor het park zien.

Bij Beek en Hoff en kasteel Dommelrode is het omliggende park niet in een specifieke Engelse of Franse stijl ingericht tijdens de overname, ‘het park met gracht was vooral grasveld’ zegt dhr. Kerstholt. Het park rondom kasteel Dommelrode in St. Oedenrode is volgens hem in de jaren negentig in Franse en Engelse stijl veranderd. Daarnaast werden de landerijen van kasteel Dommelrode gebruikt voor het bouwen van de wijk Dommelrode (Heemkunde Kring St. Oedenrode 2013). Bij zowel Beek en Hoff en kasteel Dommelrode werd later een kantorencomplex of aanbouw in het park gerealiseerd. Het lijkt erop dat de voornaamste reden om deze parken over te nemen de mogelijkheid voor eventuele bouwactiviteiten was.

De overige zes objecten zijn parken, die in historische stijl zijn ingericht tijdens de overname. Tijdens de overname van Boom en Bosch in Breukelen werd de afspraak gemaakt dat het park openbaar zou blijven en de grond tussen het park en de Rijksstraatweg bestraat werd, zodat hier markt kon worden gehouden. Bij de andere vijf objecten werd na de overname parkeergelegenheden gerealiseerd.

De gemeente Wassenaar besloot het park rond Huize de Paauw later te kopen. De reden voor de latere aankoop was de dreiging dat het park zou worden verkaveld voor de aanleg van villa's. Aankoop maakte het mogelijk het park te beschermen.

Naast de aankoop van omliggende parken kunnen gemeenten vaak bijgebouwen zoals koetshuizen overnemen. Vijf gemeenten kochten het koetshuis om extra kantoren te realiseren. Een mogelijke reden voor de aankoop van het koetshuis was om zo het ensemble van het landgoed te behouden, maar die reden is tijdens het onderzoek niet genoemd. Dat past bij het feit, dat de cultuurhistorische waarden van deze bijgebouwen minder op waarde worden geschat dan dat van het hoofdgebouw. Zo wordt bij vier koetshuizen de indeling veranderd en één koetshuis is later zelfs verkocht. De gemeente Maarssen heeft zelfs het koetshuis van Goudestein nooit gekocht.

6.2.4 Ruimtelijke veranderingen

Wanneer een ruimte een nieuwe bestemming krijgt, moet deze aan haar nieuwe functie worden aangepast. Dit kunnen zowel interne als externe veranderingen van het pand zijn. Interne veranderingen zijn aanpassingen aan interieur of inrichting. Externe veranderingen zijn het bouwen van aanbouw of nieuwe gebouwen in de directe omgeving van het pand of juist de afbraak van delen. Deze fysieke veranderingen hebben inderdaad bij de on-

derzochte kastelen en buitenplaatsen met hun omliggende parken plaatsgevonden. Bij fysieke veranderingen zijn twee mogelijkheden (RCE, 2013):

- de bestaande gebouwen aanpassen aan de nieuwe ontwikkelingen
- de bestaande gebouwen en architectuur laten dienen als basis en inspiratiebron voor de nieuwe ontwikkelingen

Hieronder zijn externe en interne veranderingen van de objecten gegeven. Vervolgens wordt op de fysieke veranderingen die parken hebben ondergaan ingegaan.

Zoals tabel 6.2 laat zien is voor alle kastelen en buitenplaatsen verbouwingen nodig om als gemeentehuis te functioneren. Voor elf gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen zijn interne verbouwingen noodzakelijk. Voor zeven objecten zijn ook externe verbouwingen nodig.

Veranderingen aan de bebouwing

Interne verbouwingen zijn o.a. het realiseren van een (invaliden)lift, toiletten of extra kamers voor de ambtenaren. De realisatie van extra kamers wordt voornamelijk in koetshuizen of andere bijgebouwen gedaan, waarbij de vroegere indeling niet behouden blijft. Bij interne veranderingen aan het hoofdgebouw blijft de hoofdindeling van het pand meestal wel behouden en vinden er met name kleinere veranderingen plaats voor bijvoorbeeld het realiseren van een lift of toilet. Dit kan te maken hebben met de hoger geschatte cultuurhistorische waarden van het hoofdgebouw in vergelijking met die van bijgebouwen. Dit heeft te maken met de belevingswaarde. In museale kastelen is de belevingswaarde van het koetshuis groter. Dit komt door de educatieve functie, die het kasteel heeft gekregen. Bezoekers komen naar het kasteel of buitenplaats om de geschiedenis te beleven. Redenen om een gemeentehuis te bezoeken zijn meestal praktische zaken zoals geboorteaangiften en afhalen van paspoorten. Trouwerijen vinden voornamelijk in het hoofdgebouw plaats. De publieke functies zijn in het koetshuis ondergebracht.

Om een kasteel geschikt te maken als gemeentehuis dienen kantoorruimten voor het personeel worden gerealiseerd. Men maakt dan de keuze tussen het bijbouwen van kantoorpanden of de ruimte in bestaande ruimten, zoals een koetshuis te gebruiken. Bij beide keuzes is sprake van verlies van cultuurhistorische waarden. Bij de eerste keuze bestaat dat uit het verlies van het historisch aanzicht of een deel van de historische omgeving, zoals het park. Bij de tweede keuze is 'slechts' sprake van aanpassing van de inrichting van het koetshuis. Dit is aan de buitenkant niet te zien, maar desondanks verliest het koetshuis hiermee een stuk van haar historische belevingswaarde.

Van de elf objecten hebben zes objecten externe veranderingen ondergaan. De reden voor een externe verbouwing van vijf van deze objecten is ruimtegebrek. Bij één heeft dat te maken met het centraliseren van het ambtelijk apparaat.

Van deze zes objecten hebben drie voor het aanpassen gekozen van de bestaande gebouwen aan de nieuwe ontwikkelingen of, zoals bij Goudestein, het realiseren van nieuwe gebouwen in het park. Bij de overige twee – Dommelrode en Beek & Hoff – zijn nieuwe werkruimtes aan het pand gebouwd. Bij alle drie is gekozen voor contrasterende bijgebouwen, die niet in de stijl van het kasteel of buitenplaats zijn gebouwd. Opmerkingen zoals 'dat afschuwelijke ding is dus de raadzaal' (dhr. Leunenberg, gemeente Stichtse Vecht) en 'de bevolking is niet gelukkig met de nieuwe inrichting van de omgeving' (Beijers 2005) laten de kritische reacties op deze ingrepen zien.

Bij de andere drie objecten is voor inspiratie door het bestaande gebouw en architectuur voor de nieuwe ontwikkelingen gekozen. Zo zijn bij twee objecten – Boom & Bosch en Huize de Paauw – eerder afgebroken vleugels herbouwd. Bij beide objecten zijn de uiterlijke kenmerken van de 'oudere' vleugels behouden, maar de indeling van de vleugels is aan de huidige functie als gemeentehuis aangepast. Bij Laarwoud is een tweede koetshuis achter het koetshuis aangebouwd. Dit tweede koetshuis is in dezelfde stijl als het oude koetshuis gebouwd.

Bij de eerste groep – aanpassen van bestaande gebouwen aan nieuwe ontwikkelingen – zijn de aanpassingen in de periode van eind jaren tachtig tot eind jaren negentig gerealiseerd. Voor de tweede groep waren de aanpassingen in de jaren vijftig en in de jaren tachtig voltooid. De precieze reden voor deze tijdsperiode is niet onderzocht.

Veranderingen aan het park

Zoals tabel 6.2 laat zien ontbreekt bij twee van de elf onderzochte objecten het park – Ammersoyen en Cranendonck. Wanneer een gemeente het kasteel of buitenplaats in gebruik neemt en ze kiest om het park eveneens over te nemen, is de tweede overweging om het park al dan niet een publieke functie te geven. Bij alle negen kastelen en buitenplaatsen met een park is gekozen voor een publieke functie. Vijf van deze negen objecten liggen centraal in het dorp. De overige vier objecten – Huize de Paauw, Laarwoud, Dussen en Neerijnen – liggen met hun parken aan de rand van het dorp.

Wanneer het park een publieke functie krijgt, wordt het aangepast. Het is mogelijk om het park in nieuwe stijl in te richten of in oude stijl te herstellen. Bij drie van de negen parken – Beek & Hoff, Dommelrode en bij Boom & Bosch (het westelijke gedeelte) – is gekozen het park opnieuw in te richten. De eerste twee objecten hebben beide geen park die in een specifieke Engelse of Franse stijl is ingericht.

Bij Beek & Hoff is het park rondom de buitenplaats naar het inzicht van de architect ingericht. Hierbij is niet gelet op een eventuele historische inrichting. Bij Dommelrode is het park in Franse en Engelse stijl ingericht. Hierbij is geen sprake van herstel van een oud park geweest. Een reden voor de inrichting van het park in neo-Franse en Engelse-stijl is 'het visuele aanzicht van het object te verbeteren' (dhr. Kerstholt, gemeente St. Oedenrode). Hierdoor is de historische beleving rondom Dommelrode verbeterd, ondanks dat de elementen niet bij het oorspronkelijke ensemble van het kasteel behoren, aldus de gemeente.

De overige zeven parken zijn behouden of hersteld in de oude staat. Van de negen parken zijn vier parken in Franse stijl ingericht, zoals Laarwoud, Dussen, Boom & Bosch en Goudestein. Twee parken zijn in Engelse stijl ingericht – Neerijnen en Scherpenzeel. Het park van Huize de Paauw is een combinatie van beide stijlen. Bij Goudestein maakte een gedeelte van het park plaats voor een kantorencomplex. De bouw daarvan lijkt een indicatie dat er minder waarde aan het park wordt gehecht dan aan de gebouwen. Om het gemeentehuis functioneel te houden is er veel vernieuwd en gesloopt. De bewoners hebben in een kwantitatief onderzoek naar het huidige gebruik en beleving van Goudestein aangegeven dat hierdoor de historie is aangetast (Beemster et al 2013). Desondanks begrijpen ze dat dit noodzakelijk is voor het behouden van Goudestein als gemeentehuis. Voor het realiseren van extra ruimte hebben de meeste objecten – zoals Scherpenzeel en Huize de Paauw – voor decentralisatie van het gemeentelijk apparaat gekozen en niet voor het bouwen van extra ruimtes in het park. Daarmee is het park niet aangetast en bleef de historische waarde behouden. Zoals eerder is vermeld in de analyse kunnen gedeelten van parken ingericht worden voor eventuele verbouwingen van het gemeentehuis. Bij de herbestemming als gemeentehuis behoort het aanleggen van parkeergelegenheden. Bij vijf objecten is een gedeelte van het park voor parkeergelegenheid ingericht.

6.2.5 Inrichting van het gemeentehuiskasteel of -buitenplaats

Bij deze analyse is naar tien van de elf objecten gekeken – kasteel Dussen is uitgezonderd, omdat bij dit object geen indeling is gegeven. Bij de inrichting van het kasteel of buitenplaats is vanuit de functies van de verschillende gemeentelijke werknemers gekeken. De verschillende functies zijn gecategoriseerd als volgt:

- representatieve – burgemeester, secretaris, raadzaal, trouwzaal e.d.
- publieke – afdeling publiekszaken
- bestuurlijke – alle andere afdelingen zoals gemeentewerken, sociale afdeling
- administratieve – archief

Vervolgens is naar de locatie van de gemeentelijke functies binnen het gemeentehuis gekeken. De locaties binnen het gemeentehuis zijn het hoofdgebouw, koetshuis of eventuele bijgebouwde kantoorpanden.

Het hoofdgebouw van het kasteel of buitenplaats heeft voornamelijk een representatieve functie gehad, met de kamers van de burgemeester, secretaris, wethouders, raadzaal en trouwzaal. Daarnaast biedt het hoofdgebouw onderdak aan de publieke functie.

De bestuurlijke functie is voornamelijk, maar niet altijd, in het koetshuis te vinden. Mede door ruimtegebrek in het hoofdgebouw is voor deze oplossing gekozen. Soms echter zijn ook publieksfuncties daar ondergebracht.

Zo is bij kasteel Ammersoyen om praktische redenen gekozen de bereikbaarheid voor mindervalide mensen te vergroten en de afdeling publiekszaken naar het koetshuis te verplaatsten. Opmerkelijk is dat de representatieve functie bij geen enkel gemeentehuiskasteel of -buitenplaats in het koetshuis is gesitueerd: er is duidelijk een verschil in uitstraling en belevingswaarde. Daarnaast is de grootte van het hoofdgebouw meer geschikt voor een raadzaal of trouwzaal. Beide zijn dan ook in het hoofdgebouw te vinden.

Het koetshuis is met name door bestuurlijke afdelingen gebruikt, omdat hier de ruimte en de mogelijkheid is om kantoorruimten te creëren. Bij het aanpassen van de koetshuizen aan de bestuurlijke functie is de inrichting van het pand aangepast. Dit is niet bij het hoofdgebouw gedaan, omdat hiermee de historische waarden daalt. Het gebouw met het meeste aanzicht en allure binnen het ensemble wordt ontzien om culturele waarden te bewaren.

6.3 Rol van kasteel of buitenplaats binnen lokale gemeenschap

Bij dit onderzoek zijn geen enquêtes onder de inwoners van de bestudeerde gemeenten afgenomen. Hierdoor kan de vraag in hoeverre inwoners zich verbonden voelen met de bestudeerde objecten alleen via andere bronnen beantwoord worden. Voor de beleving van bewoners met de objecten zijn lokale krantenartikelen geanalyseerd en historische kringen benaderd. De beleving van de bewoners is eveneens aan de hand van reacties op gemeentelijke fusies en ruimtelijke veranderingen geanalyseerd. Deze analyse geeft een beeld van de relatie tussen de lokale bevolking en het kasteel of -buitenplaats als gemeentehuis.

6.3.1 Waardering binnen de lokale gemeenschap

De waardering voor een gemeentehuiskasteel of buitenplaats laat zien welke rol het gemeentehuis bij de bevolking heeft. Bij een lage waardering heeft het gemeentehuiskasteel of -buitenplaats een kleinere rol binnen de lokale gemeenschap dan bij een hoge.

Uit het kwantitatieve onderzoek over de binding en identiteit van kasteel Neerijnen en kasteel Vorden blijkt dat de bewoners van Neerijnen de huidige functie van kasteel Neerijnen als gemeentehuis waarderen. Door de functie als gemeentehuis komen bewoners regelmatig op het kasteel (Berger et al 2013), waardoor het kasteel of buitenplaats een rol in de belevingswereld van de bewoners heeft gekregen. Deze waardering voor de gemeentehuisfunctie van Neerijnen komt ook bij de gemeenteambtenaren naar voren, zo vertelt dhr. De Bont: 'Vrijwel iedereen, die hier werkt is er trots op dat dit het gemeentehuis is en dat ze hier mogen werken. En iedere keer als ik die slotgracht overkom dan denk ik "het is wel erg mooi hier". Dan ben ik heel blij dat ik hier mag werken. Dat is voor mij een hele belangrijke motivatie en ik denk wel voor meerdere mensen.' Tijdens de rondleiding door kasteel Neerijnen wordt dit beaamd door de andere werknemers van de gemeente.

Niet alleen voor kasteel Neerijnen is er vanuit de omwonenden waardering voor hun gemeentehuis. Ook andere gemeenten bevestigen deze waardering: 'Ja, daar mag je niet aankomen van de Breukenaren', omschrijft dhr. Van Leunenbergh de reactie van de Breukenaren over een eventuele herbestemming van het gemeentehuisbuitenplaats Boom en Bosch.

De waardering voor de functie van het gemeentehuiskasteel en -buitenplaats wordt niet alleen door gemeenten beaamd, maar ook historische kringen bevestigen dit: 'Het wordt niet beschouwd als een gewoon kantoor [...] bovendien vinden er nogal eens bijeenkomsten plaats, waar veel volk op af komt, zoals bij de Nieuwjaarsreceptie, waarbij de burgemeester een grote toespraak houdt' (Heemskunde Kring St. Oedenrode, 2013).

6.3.2 Reacties van bewoners op gebeurtenissen rondom het gemeentehuiskasteel of buitenplaats

Voor de reacties van bewoners zijn verschillende gebeurtenissen rondom gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen bestudeerd. Bij gebeurtenissen zoals een gemeentelijke fusie, herbestemming van het kasteel of buitenplaats of verbouwingen zijn reacties vanuit de bevolking te verwachten. Deze reacties, of ze positief of negatief zijn, geven de betrokkenheid van de inwoners met het object weer. Daarnaast zijn relevante resultaten uit het kwantitatieve onderzoek naar de binding en identiteit van bewoners met kasteel Neerijnen en kasteel Vorden (Berger et al 2013) voor deze analyse gebruikt.

In de periode vanaf 1995 tot 2013 hebben zes gemeentehuis kastelen en –buitenplaatsen hun functie verloren. Bij vier van deze kastelen en buitenplaats is vanuit de bevolking onrustig op de potentiële herbestemming gereageerd. ‘Je ziet toch dat inwoners van Loenen bezorgd zijn over wat voor nieuwe bestemming eruit gaat komen,’ zegt dhr. Leunenberg over het huidige herbestemmingproces rondom Beek en Hoff.

Andere gemeenten ervaren eenzelfde soort onrust rondom dit proces. Zo beschrijft dhr. Van Engelenhoven de herbestemming bij Huize Scherpenzeel in 2005 als volgt: ‘In het begin was er wel veel vraag in hoeverre wordt het kasteeltje, het koetshuis, het poortgebouw en het park allemaal in stand gehouden... wat gaat er precies mee gebeuren, wie gaat het gebruiken.’ Deze bezorgdheid rondom de herbestemming van het voormalige gemeentehuis kasteel of –buitenplaats laat een positieve sociale binding (Raymond et al 2010) van de bewoners met het gehele ensemble zien.

Een heel ander beeld wordt bij de herbestemming van kasteel Ammersoyen beschreven: ‘Ik denk niet zozeer dat het kasteel de functie verloor, maar meer dat de gemeente Ammerzoden ophield te bestaan... dus dat vonden mensen jammer’ (mevr. Penders, gemeente Maasdriel). Een mogelijke reden voor deze mildere reactie vanuit de bevolking is dat de bescherming van het kasteel gegarandeerd bleef omdat het kasteel eigendom was van Geldersch Landschap en Kasteelen.

Waar bij de herbestemming van kasteel Cranendonck als gemeentehuis in 1940 de bewoners op de barricades stonden, was rondom de gemeentelijke fusie en hiermee de eventuele herbestemming van het kasteel van 1997 weinig reactie vanuit de bevolking waar te nemen (Gemeente Cranendonck 2013). Dit zal mede te maken hebben gehad dat de gemeente eigenaar bleef van het kasteel. Er was zeker wel binding met het kasteel. Zo zegt mevr. Penders van de gemeente Maasdriel: ‘Ik denk wel dat ze heel trots zijn op hun kasteel. Het heeft echt een plek binnen de gemeenschap. Als er activiteiten zijn worden die rondom het kasteel georganiseerd.’

Wanneer blijkt dat het kasteel of buitenplaats een goede herbestemming krijgt, ebt de onrust weg. Soms echter blijft de bevolking ontevreden over de nieuwe bestemming. Dit was het geval bij kasteel Dussen en spitst zich toe op de publieke functie van het kasteel. De Vrienden van Kasteel Dussen en het streekarchief Land van Heusden en Altena: ‘is er straks nog wel ruimte voor onze activiteiten?’ vraagt De Kort, bestuurslid van Vrienden van Kasteel Dussen zich af. ‘Onze doelstelling is om het kasteel open te houden voor publiek. Daarom organiseren we onder andere rondleidingen en concerten. Als MFB – Monumenten Fonds Brabant – van alle ruimtes kantoren maakt, kan dat niet meer.’ (Altena Nieuws 20 juni 2013). De Dussense bevolking wil de mogelijkheid behouden om het gehele ensemble te kunnen bezoeken. Daarmee blijft het object beleefbaar.

In het kwantitatieve onderzoek naar binding en identiteit rondom kasteel Neerijnen en kasteel Vorden speelde een vergelijkbare zaak. De bewoners van Vorden waren ontevreden over de nieuwe bedrijfsbestemming van het voormalige gemeentehuis kasteel (Berger et al 2013). Zij willen net zoals de Dussense bevolking het kasteel kunnen bezoeken, zonder dat zij daarvoor extra hoeven te betalen. De bewoners voelen zich sterk verbonden met het kasteel door nostalgische gevoelens. Deze zijn voortgekomen uit persoonlijke positieve ervaringen zoals trouwen en geboorteaangiften die op het kasteel als gemeentehuis hebben plaats gevonden. Dat creëerde een sociale binding (Raymond et al 2010). Het lijkt erop dat de gemeenschap de rol en de betekenis van de buitenplaats en kasteel als voormalig gemeentehuis waardeert en deze (gratis!) wil blijven beleven. Het kasteel en buitenplaats horen immers bij het lokaal bewustzijn van omwonenden (Paasi 2010): ze willen in het kasteel kunnen, het gebruiken en het beleven. Het is weliswaar nog en misschien wel meer toegankelijk, maar niet langer gratis. Dat vormt een psychologische barrière voor het ‘ons-gevoel’ dat bij het kasteel hoorde.

Naast nieuwe herbestemmingen reageren bewoners ook op veranderingen aan hoofdgebouwen en parken of op achterstallig onderhoud. Bij drie objecten zijn lokale initiatieven genomen om eventuele veranderingen tegen te houden of juist te versnellen. Zo ging bij Huize de Paauw de uitbouw van 1978 vergezeld van protesten uit de Wassenaarse bevolking (Gemeente Wassenaar 2013) en is vanuit lokaal initiatief de kasteeltuinen van kasteel Neerijnen gerenoveerd (Gemeente Neerijnen 2013). Beide acties lijken vanuit een sterke verbondenheid met de buitenplaats te zijn gebeurd, waarbij behoud van historisch-cultureel erfgoed voorop stond.

In St. Oedenrode bij kasteel Dommelrode heeft de verbouwing van 1997 voor enige opschudding gezorgd. Bewoners verklaren dat met de verbouwing het historische aanzicht van het kasteel verloren is gegaan (Beijers 2005).

6.3.3 Parkbeleving door omwonenden

Voor de beleving van het park is gekeken naar het aantal openbare evenementen dat er plaatsvindt en in hoeverre bewoners dagelijks het park gebruiken. Het dagelijks gebruik door de gemeenschap houdt bijvoorbeeld in het uitlaten van de hond, wandelen etc.

Tabel 6.3 – Parkfuncties

Gemeente en naam kasteel of buitenplaats	Parkfunctie
Loenen aan de Vecht Buitenplaats Beek en Hoff	Openbare evenementen
Zuidlaren Havezathe Laarwoud	Dagelijks gebruik
Scherpenzeel Huize Scherpenzeel	Openbare evenementen Dagelijks gebruik
St. Oedenrode Kasteel Dommelrode	Openbare evenementen Dagelijks gebruik
Neerijnen Kasteel Neerijnen	Dagelijks gebruik
Breukelen Buitenplaats Boom & Bosch	Openbare evenementen Dagelijks gebruik
Maarssen Buitenplaats Goudestein	Openbare evenementen Dagelijks gebruik
Wassenaar Huize de Paauw	Openbare evenementen Dagelijks gebruik

Tabel 6.3 laat de verschillende parken en haar gebruiksfuncties zien. Bij vijf van de acht openbare parken wordt het park voor zowel openbare evenementen als dagelijkse recreatie gebruikt. Bij Beek & Hoff wordt het park alleen voor de intocht van Sinterklaas gebruikt.

De mogelijke redenen waarom in de parken openbare evenementen plaatsvinden zijn dat al deze parken de ruimte hiervoor hebben en de gemeente eigenaar is van deze parken (geweest) waardoor het een openbare publieke ruimte is. Soms zijn deze parken de enige openbare parken in het dorp. Bewoners kunnen zonder het dorp te verlaten ontspannen en recreëren in het park.

Een eventuele reden voor het minimale parkgebruik van de buitenplaats Beek & Hoff is de grootte van het park. Deze is in vergelijking met andere parken veel kleiner. Hierdoor is er geen ruimte om grote evenementen te organiseren of om er te wandelen. Twee andere parken zijn alleen voor ontspanning in gebruik en niet voor evenementen. Dat kan samenhangen met het feit dat Laarwoud deels in particuliere handen is en Neerijnen uit bos bestaat, minder geschikt voor grootschalige evenementen. Overigens worden rondom kasteel Neerijnen wel openbare evenementen georganiseerd. Deze evenementen worden niet in het park georganiseerd, maar op de binnenplaats van het kasteel.

Evenementen dragen bij aan de positieve beleving van het park. Feestelijke activiteiten, zoals Koninginnedag in Scherpenzeel, versterken de sociale binding (Raymond et al 2010) van omwonenden met het park en daarmee met het kasteel of buitenplaats. Bijvoorbeeld in Neerijnen blijkt de belangrijkste reden voor het bezoeken aan het landgoed het wandelen te zijn (Berger et al 2013).

Het dagelijks gebruik door bewoners van de parken wordt door verschillende ambtenaren geschetst als: 'Het is zeer aantrekkelijk voor hondenbezitters. Het wordt wel heel veel gebruikt,' (dhr. Van Engelenhoven, gemeente Scherpenzeel) en 'een echte ontmoetingsplek' – over het park van Boom en Bosch (dhr. Leunenberg, gemeente Stichtse Vecht). Omwonenden gebruiken het park voor dagelijkse rituelen zoals de hond uitlaten of om elkaar te ontmoeten.

De parkfunctie wordt door gemeenten als een belangrijk punt gezien. Bij de herbestemming van Beek en Hoff is daarom ook naar de functie van het park gekeken. Deze buitenplaats heeft uiteindelijk haar functie verloren doordat zij een kleinere park had dan de buitenplaatsen Goudestein en Boom en Bosch: 'En daarnaast natuurlijk ook de publieksfunctie van het park. Het is één van de weinige punten in Breukelen dat je aan de Vecht kunt komen als inwoner en dat willen ze [de bewoners] graag zo houden.' (dhr. Leunenberg, gemeente Stichtse Vecht).

Het park heeft een belangrijke plek in het lokaal bewustzijn van bewoners (Paasi 2010) en zoals het voorbeeld Boom en Bosch in Breukelen laat zien, willen zij dat graag behouden. De afweging van de gemeente Stichtse Vecht betreffende herbestemming van haar gemeentehuisbuitenplaatsen laat tevens zien dat zij de openbare functie van het park belangrijk vindt.

6.4 Huidig gebruik van kasteel of buitenplaats

De laatste analyses gaan over het huidig en toekomstig gebruik van kastelen en buitenplaatsen als gemeentehuis. Allereerst zijn de redenen waarom kastelen en buitenplaatsen hun gemeentehuisfunctie verliezen geanalyseerd en vervolgens de herbestemming van deze gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen. Daarbij zijn resultaten gebruikt uit het kwantitatief onderzoek naar de herbestemming van gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen. Dit onderzoek is gedaan rondom de buitenplaatsen Goudestein en Sparrendaal – gemeentehuis van Driebergen-Rijsenburg van 1954 tot 2006 (Harmsen & de Vries 2013). Afsluitend is voor de panden, die nog steeds als gemeentehuis in gebruik zijn naar toekomstplannen zoals gemeentelijke fusies en samenwerkingsverbanden gekeken.

6.4.1 Herbestemming van het gemeentehuiskasteel of -buitenplaats

Tabel 6.4 geeft de oorzaak van en de keuzes voor het afstoten van de gemeentehuisfuncties van de kastelen en buitenplaatsen. Oorzaak is bijna altijd een gemeentelijke fusie of een centralisatie van het gemeentelijk apparaat. Vijf gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen hebben na een gemeentelijke fusie hun functie verloren. Huize Scherpenzeel verloor als enige bij een centralisatie van het gemeentelijke ambt haar functie.

Tabel 6.4 – Aanleiding en redenen van verlies gemeentehuisfunctie van kastelen en buitenplaatsen

Gemeente en naam kasteel of buitenplaats	Aanleiding van verlies gemeentehuisfunctie	Redenen van verlies van gemeentehuisfunctie
Ammerzoden Kasteel Ammersoyen	Gemeentelijke fusie	Makkelijk afstand te doen dankzij huurcontract Ruimtegebrek
Maarheeze Kasteel Cranendonck	Gemeentelijke fusie	Decentrale ligging binnen nieuwe gemeente Ruimtegebrek
Dussen Kasteel Dussen	Gemeentelijke fusie	Ruimtegebrek
Loenen aan de Vecht Buitenplaats Beek en Hoff	Gemeentelijke fusie	Decentrale ligging binnen nieuwe gemeente Minimale parkfunctie
Zuidlaren Havezathe Laarwoud	Gemeentelijke fusie	Ruimtegebrek Bouw van nieuw gemeentehuis in Tynaarlo
Scherpenzeel Huize Scherpenzeel	Centralisatie van gemeentelijk ambt	Ruimtegebrek Arbeidsplekken voldeden niet aan Arbo wetgeving

Bij alle zes de panden die hun gemeentehuisfunctie hebben verloren, was een alternatief gemeentehuis beschikbaar. Bij de gefuseerde gemeenten Zuidlaren, Dussen, Maarheeze en Ammerzoden is voor een relatief nieuw gemeentehuis met uitbreidingsmogelijkheden gekozen. Het lijkt erop dat het bouwen van een nieuw gemeentehuis of verhuizen naar een relatief nieuw gemeentehuis de voorkeur heeft gekregen boven het gebruiken van het kasteel of buitenplaats. Alleen bij de gemeente Loenen aan de Vecht is voor twee andere gemeentehuisbuitenplaatsen gekozen en niet om een heel nieuw gemeentehuis te bouwen.

De redenen waarom gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen hun functie verloren, zijn zeer divers. De meest voorkomende reden – vier van de zes – is het ruimtegebrek voor de huisvesting van de ambtenaren, dat ontstaat wanneer gemeenten fuseren. Bij een gemeentelijke fusie komen meer ambtenaren op een locatie te werken. Ook Huize Scherpenzeel heeft zijn functie verloren door ruimtegebrek en doordat de werkruimtes van de ambtenaren niet voldoen aan de Arbo regels. Het tegemoetkomen aan de functionele eisen van de gebruiker van het kasteel of buitenplaats blijkt niet mogelijk door de Monumentenwet. Het probleem van herbestemmen van monumentale panden komt ook bij het rapport van Harmsen (2008) over leegstand en herbestemming naar voren. Hij stelt dat door de huidige regel- en wetgeving het herbestemmen of optimaliseren van gebruik van monumenten wordt belemmerd. Aan de andere kant zorgt deze regelgeving er juist voor dat monumenten behouden blijven voor toekomstige generaties.

Een andere reden waarom het gemeentehuiskasteel of –buitenplaats zijn functie verliest is door decentrale ligging in de nieuw gevormde gemeente. Dit was het geval bij kasteel Cranendonck en buitenplaats Beek & Hoff. Gemeentebesturen geven de voorkeur aan centraal gelegen gemeentehuizen. Ook de voormalige gemeentehuizen van Maarheeze en Loenen aan de Vecht kregen daarmee te maken. Hun gemeentehuisbuitenplaatsen hebben een decentrale ligging binnen de gemeente en verloren daardoor hun functie.

Tabel 6.5 – herbestemming van gemeentehuiskastelen en buitenplaatsen

Gemeente en naam kasteel of buitenplaats	Herbestemd	Nieuwe eigenaar en nieuwe functie	Trouwlocatie
Ammerzoden Kasteel Ammersoyen	Ja	Stichting Geldersch Landschap en Kasteelen Museum en verhuurd als kantoor en voor evenementen	Ja
Maarheeze Kasteel Cranendonck	Ja	Kort verhuurd aan Van Gansewinkel Huisvesting College van B&W van gemeente Cranendonck tot oktober 2014	Ja
Dussen Kasteel Dussen	Ja	Onder erfpacht verhuurd aan Monumenten Fonds Brabant Museum en kantoor	Ja
Loenen aan de Vecht Buitenplaats Beek en Hoff	Nee	-	-
Zuidlaren Havezathe Laarwoud	Ja	Dhr. Wagenborg Particuliere woning	Nee
Scherpenzeel Huize Scherpenzeel	Ja	Onder erfpacht verhuurd aan Stichting Geldersch Landschap en Kasteelen Stichting verhuurt gebouwen Museum en restaurant	Ja

Van de zes objecten zijn vijf herbestemd, alleen buitenplaats Beek & Hoff is nog niet herbestemd. Kasteel Ammersoyen en huize Scherpenzeel worden beide gebruikt door de stichting Geldersch Landschap en Kasteelen. Het verschil is dat Scherpenzeel onder erfpacht wordt gehuurd van de gemeente Scherpenzeel, die officieel nog steeds eigenaar is: 'Het Geldersch Landschap heeft het overgenomen in een soort erfpacht constructie. Eeuwig durend.

Er zijn wat afspraken gemaakt dat de gemeente onderhoud verleend aan de grasvelden e.d. voor de Gelderse Kastelen' (dhr. Van Engelenhoven, gemeente Scherpenzeel). Eenzelfde soort constructie is te zien bij kasteel Dussen, waarbij het Brabant Monumenten Fonds het kasteel onder erfpacht verhuurt van de gemeente Werkendam: 'Wanneer zij gedurende een periode van tien jaar het kasteel goed zouden gebruiken, onderhouden voor de juiste bestemming zij het eigendom van het kasteel Dussen overgedragen zouden krijgen,' (medewerker x, gemeente Werkendam).

Kasteel Cranendonck is nog steeds in handen van de gemeente Cranendonck, maar er zijn plannen om een commercieel centrum rondom het kasteel te bouwen. Havezathe Laarwoud is als enige verkocht aan een particulier en wordt als woonhuis gebruikt.

Het eerdere discussiepunt over de belemmering rondom herstemming van monumentale panden lijkt door het hierboven omschreven voorbeelden enigszins te worden tegengesproken. Het is dus niet zoals Harmsen (2008) stelt dat monumentale panden als kastelen en buitenplaatsen niet aan de functionele eisen van huidige gebruikers kunnen voldoen. Het aanpassen van een buitenplaats of kasteel is wel gebonden aan regels, zoals de Monumentenwet.

Hier lijken de gemeenten Scherpenzeel, Dussen en Cranendonck hun verantwoordelijkheid te nemen rondom hun voormalige gemeentehuiskastelen. Door middel van een erfpachtconstructie worden de panden gebruikt, maar wel onder voorwaarden als goed gebruik, onderhoud en passende bestemming. Wanneer de nieuwe gebruiker het object niet goed onderhoudt heeft de gemeente de mogelijkheid de erfpacht te ontbinden.

Tijdens de verkoop van een gemeentehuiskasteel of -buitenplaats kan de gemeente eveneens voorwaarden stellen. Eén van die voorwaarden is dat de plek als trouwlocatie behouden blijft. Bij de vijf herbestemde gemeentehuizen zijn vier een trouwlocatie gebleven. Havezathe Laarwoud is geen trouwlocatie meer. Na een periode van ruim drie jaar verloor zij deze functie ondanks dat bij de verkoop dit als voorwaarde was gesteld (Dagblad van het Noorden 12 februari 2002). De Vrienden van Kasteel Dussen vrezen voor eenzelfde soort scenario waarbij het kasteel haar trouwfunctie, maar vooral haar publieke toegankelijkheid verliest (Altena Nieuws 20 juni 2013). De erfpachtconstructie tussen de gemeente Dussen en Brabant Monumenten Fonds loopt dit jaar ten einde. Eventuele gevolgen zijn nog niet bekend.

Uit het kwantitatieve onderzoek blijkt dat de voorkeur van bewoners van Maarssen en Driebergen-Rijsenburg voor de herbestemming van hun gemeentehuisbuitenplaatsen uitgaat naar trouwlocatie, museum, horecagelegenheid of kunst- en cultuurcentrum (Harmsen & De Vries 2013). De trouwlocatie komt voort uit het verleden als gemeentehuis, maar vele kastelen en buitenplaatsen in Nederland fungeren als trouwlocatie, zonder ooit eigendom van de gemeente te zijn geweest. Het valt op dat bij de vier populairste bestemmingen de publieke functie van het kasteel of buitenplaats behouden blijft.

De herbestemde gemeentehuiskastelen en -buitenplaatsen – tabel 6.5 – zijn o.a. herbestemd als museum of restaurant. De populaire herbestemmingen onder bewoners wordt wel gecombineerd met een kantoorfunctie. Deze laatste functie is echter niet in het kwantitatieve onderzoek getoetst.

De minst populaire herbestemmingen volgens de bewoners van Maarssen en Driebergen-Rijsenburg zijn casino, discotheek, scouting of jeugdhostel (Harmsen & De Vries 2013). Een eventuele reden voor deze minder populaire herbestemmingen is dat omwonenden deze functie niet passend vinden bij een buitenplaats. Daarnaast zal het commerciële karakter en eventueel veroorzaakte geluidsoverlast van casino en discotheek niet gewaardeerd worden.

Naast de kantoorfunctie is bij het kwantitatieve onderzoek ook niet naar de voorkeur van bewoners naar de herbestemming van buitenplaats als particuliere woning getoetst. Deze herbestemming is wel bij de casestudies naar voren gekomen. Havezathe Laarwoud is na haar gemeentehuisfunctie verkocht als particuliere woning. Hierbij heeft zij enige tijd een trouwfunctie gehad, maar deze is verloren gegaan. Daarnaast heeft het park haar publieke functie gedeeltelijk verloren.

De bovengenoemde populaire herbestemmingen – voornamelijk openbare functies – en ook de reacties van bewoners op herbestemmingen laten zien waarbij de openbare functie van kastelen en buitenplaatsen een belangrijk aspect wordt gevonden. Het behoud van de publieke functie van het voormalige gemeentehuiskasteel- of buitenplaats blijkt belangrijk voor omwonenden. Hier zullen eventuele potentiële particuliere kopers van op de hoogte moeten zijn. Wanneer zij het terrein afsluiten voor de gemeenschap zal dit negatieve reacties oproepen.

Op moment van schrijven (augustus 2013), speelt een herbestemming rond Beek & Hoff. Het monument heeft zijn functie verloren vanwege zijn decentrale ligging en minimale parkfunctie. Zowel gemeente als burgers willen de openbare functie van de buitenplaats behouden. Op basis van het kwantitatieve onderzoek (Harmsen & De Vries 2013) past een herbestemming als horecagelegenheid, museum of kunst- en cultuurcentrum het beste. Daarnaast wil de bevolking de functie van trouwlocatie behouden. De gemeente ziet een 'luze verzorgingscomplex voor ouderen' wel zitten, maar 'een groot congresgebouw zal niet werken, want daar is het dorp niet geschikt voor. Denk aan parkeergelegenheid en kleine toegangswegen' (dhr. Leunenberg, gemeente Stichtse Vecht). Vooral nog heeft Beek & Hoff geen nieuwe bestemming gevonden en staat de buitenplaats te koop.

In een tijd van crisis is het moeilijk een herbestemming te vinden voor een kasteel of buitenplaats (Gemeente Wassenaar 2013). De vijf objecten die een nieuwe bestemming hebben gekregen zijn in een tijd verkocht waarbij nog geen sprake was van een crisis. Vanaf 2008 is zo'n crisis actueel en moeten zowel ondernemers als gemeenten creatief zijn in de realisatie van een nieuwe functie van het kasteel of buitenplaats. Oplossingen lijken het realiseren van een ontspanning- en vergadercentrum, museum, horecagelegenheid, kantoorpand of luxe bejaarden-centrum. Daarnaast is een solide financiële onderbouwing van belang. Banken nemen ongaarne grote financiële risico's.

Bij een nieuwe bestemming moet niet alleen naar het pand worden gekeken. De directe omgeving en het dorp zijn belangrijke factoren binnen de herbestemming van het kasteel of buitenplaats. Zo is het niet realistisch een buitenplaats als vergadercentrum te herbestemmen wanneer sprake is van onvoldoende parkeerruimte of slechte bereikbaarheid (Gemeente Stichtse Vecht 2013).

Tabel 6.6 – Overnames, functieverlies en nieuwe eigenaren/functies

Gemeente en naam kasteel of buitenplaats	Motivatie van gemeente om kasteel of buitenplaats in gebruik te nemen als gemeentehuis	Aanleiding van verlies gemeentehuisfunctie	Nieuwe eigenaar en nieuwe functie
Ammerzoden Kasteel Ammersoyen	Niet bekend	Gemeentelijke fusie	Stichting Geldersch Landschap en Kasteelen Museum en verhuurd als kantoor en voor evenementen
Maarheeze Kasteel Cranendonck	Creëren van samenhang tussen gemeenschappen	Gemeentelijke fusie	Kort verhuurd aan Van Gansewinkel Huisvesting College van B&W van gemeente Cranendonck tot oktober 2014
Dussen Kasteel Dussen	Behoud van kasteel	Gemeentelijke fusie	Onder erfpacht verhuurd aan Monumenten Fonds Brabant
Loenen aan de Vecht Buitenplaats Beek en Hoff	Voorgaand gemeentehuis is te klein	Gemeentelijke fusie	Staat te koop
Zuidlaren Havezathe Laarwoud	Behoud van havezathe	Gemeentelijke fusie	Dhr. Wagenborg Particuliere woning
Scherpenzeel Huize Scherpenzeel	Behoud van huize	Centralisatie van gemeentelijk ambt	Onder erfpacht verhuurd aan Stichting Geldersch Landschap en Kasteelen Stichting verhuurt gebouwen

Van de drie gemeenten die een kasteel of buitenplaats hebben overgenomen, hebben twee het object onder erfpacht bij een stichting ondergebracht – zie tabel 6.6. De nieuwe gemeente Tynaarlo heeft havezathe Laarwoud verkocht aan dhr. Wagenborg. Deze verkoop is gedaan onder verschillende voorwaarden zoals het publiek open blijven van het landgoed en het mogen gebruiken van de havezathe als trouwlocatie (Dagblad van het Noorden 12 februari 2002). In 2010 verloor de havezathe toch haar trouwfunctie, maar bleef het park voor een gedeelte openbaar toegankelijk.

De voormalige gemeente Maarheeze nam kasteel Cranendonck over om zo samenhang tussen de twee gemeenten Maarheeze en Soerendonck te creëren. Bij de gemeentelijke fusie in 1997 verloor kasteel Cranendonck haar functie als gemeentehuis. De gemeente bleef eigenaar, maar verkocht enkele bijgebouwde kantoorpanden en verhuurde het kasteel aan dhr. Van Gansewinkel.

Gemeente Loenen aan de Vecht nam buitenplaats Beek & Hoff over, omdat het vorige gemeentehuis te klein werd. De buitenplaats staat nu te koop.

De gemeenten die het kasteel of buitenplaats hebben gekocht om de panden te behouden lijken enige invloed op de panden te willen behouden. Zij nemen hun verantwoordelijkheid door het kasteel onder erfpacht over te laten

nemen door een stichting of fonds. Een gemeente die het kasteel of buitenplaats heeft gekocht, omdat voorgaand gemeentehuis te klein is geweest, lijkt deze verantwoordelijkheid niet te willen nemen. Zij heeft het pand te koop gezet. Eventuele voorwaarden voor de verkoop heeft meer met de functie en het gebruik van het pand te maken – zoals bereikbaarheid en parkeergelegenheid – dan met het behouden van publieke functies zoals een trouw-functie.

6.4.2 Gemeentelijke fusies

Veel gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen hebben na een gemeentelijke fusie hun functie verloren, zoals tabel 6.4 laat zien. Hieronder worden de gevolgen van gemeentelijke fusies voor deze gebouwen onderzocht.

Tabel 6.7 – Gemeenten die hun gemeentehuiskasteel of buitenplaats verloren vanaf 1995 – groep 1

Gemeente	Naam kasteel/buitenplaats	1995 inwonersaantal	Jaar verlies van functie	Evt. nieuwe gemeente
Ammerzoden (GL)	Kasteel Ammersoyen	4.395	1999	Kerkdriel (GL)
Bemmel (GL)	De Kinkelenburg	16.391	2009	Lingewaard (GL)
Born (L)	Kasteel Born	21.700	2001	Sittard-Geleen (L)
Brederwiede (OV)	Oldruitenborgh	12.023	2001	Steenwijkerland (OV)
Coevorden (DR)	Kasteel Coevorden	14.964	2008	
Dantumadeel (FR)	Rinsma State	19.641	1999	
Driebergen-Rijsenburg (UT)	Sparrendaal	18.554	2006	Utrechtse Heuvelrug (UT)
Dussen (NB)	Kasteel Dussen	6.217	1997	Werkendam (NB)
Franekeradeel (FR)	Martenahuis	20.490	2006	
Helmond (NB)	Kasteel Helmond	73.607	2001	
Maarheeze (NB)	Cranendonck	9.104	1997	Cranendonck (NB)
Montfort (L)	Aerwinkel	11.136	1996	Roerdalen (L)
Loenen aan de Vecht (UT)	Beek en Hoff	8.381	2011	Stichtse Vecht (UT)
Olst (OV)	Westervoorde	9.436	2012	Wijhe-Olst (OV)
Rossum (GL)	Slot Rossum	3.167	1999	Maasdriel (GL)
Ruurlo (GL)	Huize Ruurlo	7.891	2005	Berkelland (GL)
Scherpenzeel (GL)	Huize Scherpenzeel	9.111	2005	
St. Oedenrode (NB)	kasteel Henkenshage	17.001	1997	
Vorden (GL)	Kasteel Vorden	8.364	2004	Bronckhorst (GL)
Voorburg (ZH)	Sionslust	39.671	2000	
Wijhe (OV)	Wijhezicht	7.518	2012	Wijhe-Olst (OV)
Willemstad (NB)	Mauritshuis	3.438	1997	Moerdijk (NB)
Zuidlaren (DR)	Havezathe Laarwoud	11.177	2004	Tynaarlo (DR)

Inwonersaantallen bron: CBS Statline, 2013

Tabel 6.7 laat zien dat vijftien van de zestien gemeenten die hun gemeentehuiskasteel of –buitenplaats na een gemeentelijke fusie verloren, minder dan twintigduizend inwoners hadden. Gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen binnen een gemeente met een hoger inwonersaantal dan twintigduizend inwoners hebben vanaf 1995 voornamelijk hun functie behouden. Gemeenten Neerijnen, St. Oedenrode en Vaals zijn relatief klein (< 20.000 inwoners) en krijgen mogelijk te maken met druk om te fuseren dankzij het Plasterkvoorstel. Voor St. Oedenrode bestaan inmiddels al fusieplannen met de gemeenten Veghel en Schijndel – zie hieronder tabel 6.9.

Ook al laat de trend zien dat voornamelijk kleinere gemeenten hun gemeentehuiskasteel en –buitenplaats hebben verloren, hoeft dit niet te betekenen dat alleen de huidige kleinere gemeenten hun gemeentehuiskasteel of –buitenplaats zullen afstoten. Voor relatief grotere gemeenten (> 20.000 inwoners, zie tabel 6.8) bestaat die mogelijkheid ook, zoals het geval Born laat zien. Daarnaast hebben gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen hun functie verloren in gemeenten die geen gemeentelijke fusie hebben ondergaan zoals kasteel Helmond, Martenahuis en

Tabel 6.8 - Gemeenten met een gemeentehuiskasteel en buitenplaats – groep 2

Gemeente	Naam kasteel/buitenplaats	1995 inwonersaantal	2013 inwonersaantal
Arnhem (GL)	Duivelshuis	134.572	149.827
Bloemendaal (NH)	Bloemenheuvel	16.735	22.195
Breukelen (UT) nu Stichtse Vecht (UT)	Boom & Bosch	13.734	63.491
Delft (ZH)	Het Nieuwe Steen	92.457	99.097
Haarlem (NH)	Stadhuis Haarlem	148.908	152.093
Hillegom (ZH)	Hof van Hillegom	20.059	20.868
Maarssen (UT) nu Stichtse Vecht (UT)	Goudestein	41.055	63.491
Neerijnen (GL)	Kasteel Neerijnen	10.855	12.022
Opsterland (FR)	Lycklamahuis	27.955	29.903
Renkum (GL)	de Dennenkamp	32.536	31.630
St. Oedenrode (NB)	Kasteel Dommelrode	17.001	17.921
Tilburg (NB)	Paleis-Raadhuis Tilburg	164.368	296.796
Vaals (L)	von Clermonthuis	10.997	9.771
Wassenaar (ZH)	Huize de Paauw	25.830	25.656
Wijchen (GL)	Kasteel Wijchen	36.006	41.004

Inwonersaantallen bron: CBS Statline 2013

Tabel 6.9 – Gemeentelijke fusieplannen of samenwerkingsverbanden

Gemeente en naam kasteel of buitenplaats	Fusieplannen? Evt. met welke gemeenten	Samenwerkingsverbanden? Evt. met welke gemeenten
St. Oedenrode Kasteel Dommelrode	Ja, mogelijk Veghel en Schijndel	Nee
Neerijnen Kasteel Neerijnen	Nee	Nee, wel plannen voor
Breukelen Buitenplaats Boom & Bosch	Nee	Nee, wel een verkenning met de gemeenten Wijdmeren en Weesp
Maarssen Buitenplaats Goudestein	Nee	Nee, wel een verkenning met de gemeenten Wijdmeren en Weesp
Wassenaar Huize de Paauw	Nee	Ja, met de gemeente Voorschoten

Sionslust. Zij hebben hun functie mogelijk verloren door centralisatie van het gemeentelijk ambt of door ruimtegebrek. Dit kan ook gebeuren bij de huidige gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen van grote gemeenten.

De buitenplaatsen Boom & Bosch en Goudestein zitten midden in een gemeentelijke fusie. Op dit moment is een intern onderzoek gaande naar deze twee objecten voor een eventuele herbestemming (Gemeente Stichtse Vecht 2013). Het is mogelijk dat één van beide objecten alsnog haar functie verliest. Daarnaast is de gemeente bezig met een verkenning naar een mogelijk samenwerkingsverband met de gemeenten Wijdmeren en Weesp, wat eventueel tot een gemeentelijke fusie zal kunnen leiden. ‘Het is niet de insteek, maar een fusie is zeker niet uitgesloten,’ aldus de burgemeester van Weesp (Vechtstroom 19 februari 2013).

Huize de Paauw heeft een samenwerkingsverband met de gemeente Voorschoten. De besturen zijn onafhankelijk, maar wel werken verschillende gemeentelijke afdelingen samen. Van een toekomstige bestuurlijke fusie tussen beide gemeenten is geen sprake. Er is een intern onderzoek gaande naar het optimaal gebruik van Huize de Paauw.

Over het algemeen zijn er geen concrete fusieplannen bij de gemeenten van de casestudies, behalve bij St. Oedenrode. De gemeenten zijn wel samenwerkingsverbanden met andere gemeenten aan het verkennen, waarbij gemeentelijke afdelingen met elkaar gaan samenwerken. Dit hoeft echter niet te betekenen, dat zij daadwerkelijk zullen gaan fuseren.

Zoals eerder in deze analyse is gesteld vormen niet alleen gemeentelijke fusies aanleiding om afstand te doen van een gemeentehuiskasteel of –buitenplaats. Bij Huize Scherpenzeel is de uiteindelijke reden voor het verlaten van de buitenplaats de concentratie van het gemeentelijke apparaat. Dit kan ook gebeuren bij de huidige gemeentehuiskastelen of –buitenplaatsen. Al laten gemeenten blijken graag in het kasteel of buitenplaats te blijven, zijn er toch kanttekeningen te plaatsen bij het gebruik van zo’n onderkomen. ‘Zolang er geen aanleiding is tot verhuizen zullen we hier blijven zitten. Er wordt wel eens gedacht [dat] onderhoud van zo’n gebouw [...] best prijzig [is]. Daar moet je rekening mee houden,’ aldus dhr. De Bont. Vervolgens nuanceert hij dit met: ‘maar als je een nieuw gebouw gaat betrekken dat heeft dan minder uitstraling.’ Een kasteel of buitenplaats is duur in onderhoud en soms is het praktisch gezien niet ideaal om erin te werken. Daarom wordt wel kritisch gekeken naar het gebruik van een gemeentehuiskasteel of -buitenplaats. Bij de gemeenten Stichtse Vecht en Wassenaar is een intern onderzoek daarnaar op moment van schrijven gaande. Bij de Stichtse Vecht is onderzocht wat het ideale gebruik is van de gemeentehuisbuitenplaatsen van Maarssen, Breukelen en Loenen aan de Vecht. Na aanleiding van dit onderzoek heeft Beek & Hoff – het gemeentehuis van Loenen aan de Vecht – haar functie verloren. De andere twee gemeentehuisbuitenplaatsen blijven voorlopig behouden. Zij krijgen wel specifiekere functies. Buitenplaats Boom & Bosch – voormalig gemeentehuis van Breukelen – zal een bestuurlijk vergadercentrum worden en buitenplaats Goudestein zal de representatieve functie binnen de gemeente krijgen (dhr. Leunenberg, Stichtse Vecht).

7 ■ Conclusie

Gravenzaal Haarlem (NH), stadhuis van Haarlem 1370-heden.
Foto bron: internet, J. Zuidema, 2008.

De elf casestudies naar de rol en het ruimtelijk gebruik van gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen en het inventarisatie-onderzoek hebben hergebruik van kastelen en buitenplaatsen als gemeentehuis in beeld gebracht. Centraal in dit onderzoek staan vier hoofdvragen:

- Welke kastelen en buitenplaatsen in Nederland zijn herbestemd als gemeentehuis?
- Welke invloed heeft de herbestemming tot gemeentehuis op de omgeving gehad?
- Welke kastelen en buitenplaatsen lijken hun functie als gemeentehuis te verliezen? Zijn voor deze monumentale panden plannen voor hergebruik?
- Welke nieuwe functies kunnen deze kastelen en buitenplaatsen krijgen?

Hieronder wordt in bovenstaande volgorde antwoord gegeven op de hoofdvragen.

Hoofdvraag 1: Welke kastelen en buitenplaatsen in Nederland zijn herbestemd als gemeentehuis?

De kastelen en buitenplaatsen met een gemeentehuisfunctie zijn in het rivierengebied, langs de Hollandse kust en langs de Utrechtse Vecht te vinden. Het voornaamste kenmerk van deze panden is dat zij een symbool waren voor lokale identiteit, macht of bestuur. Hierdoor voelden bewoners zich al verbonden met het kasteel of buitenplaats toen deze een nieuwe functie als gemeentehuis kreeg. Voorgaande bestemmingen zijn kasteelkloosters en adellijke woonhuizen. De kasteelkloosters, die voornamelijk in Noord-Brabant zijn gevonden, representeren het geloof, adellijke woonhuizen lokale macht.

Desondanks zijn niet alle adellijke woningen en kasteelkloosters door gemeenten als gemeentehuis gebruikt. Vanuit de gemeente moet een motivatie komen, die door de lokale bevolking wordt geaccepteerd. De meest voorkomende motieven van gemeenten om tot overname van het kasteel of buitenplaats over te gaan is het behoud van cultuurhistorische waarden of ruimtegebrek in het voorgaande gemeentehuis.

Hoofdvraag 2: Welke invloed heeft de herbestemming tot gemeentehuis op gebouw en de omgeving gehad?

Over het algemeen hebben gemeentehuizen een bepaalde invloed binnen de gemeenschap. Gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen hebben extra invloed op hun gemeenschap, doordat het een kasteel of buitenplaats betreft, waarmee bewoners zich sterk verbonden voelen. Deze verbondenheid is al begonnen voordat het kasteel of buitenplaats een gemeentehuisfunctie kreeg. Door vorige functies zoals particuliere woning van een lokale heer of kasteelklooster hebben deze kastelen en buitenplaatsen een rol in het lokaal bewustzijn van omwonenden. Doordat vader of opa misschien op het kasteel hebben gewerkt of een tante lid is geweest van de kloosterorde hebben de omwonenden een sociale binding met de gebouwen. Daarnaast is de openheid en de sociale betrokkenheid van de voormalige bewoners van de kastelen een belangrijk aspect bij de binding tussen kasteel en gemeenschap.

Met de herbestemming als gemeentehuis van een kasteel of buitenplaats verhuist het gehele ambtelijke apparaat naar het landgoed. Hierbij ondergaat het ensemble van het kasteel en buitenplaats fysieke veranderingen. Zo worden koetshuizen en parken heringericht voor extra parkeergelegenheid of extra kantoorruimten. Vaak krijgen de kastelen en buitenplaatsen een trouwfunctie en is het de locatie voor publieke evenementen zoals Sinterklaas en Koningsdag. Daarnaast worden de parken dagelijks benut zoals voor het uitlaten van de hond en voor wandelen. Waar voorheen het kasteel of buitenplaats maar gedeeltelijk openbaar goed van de bevolking is geweest, is met de herbestemming als gemeentehuis de publieke functie van de gebouwen en parken gegroeid.

Wanneer een kasteel of buitenplaats zijn gemeentehuisfunctie verliest, zorgt dit voor enige onrust binnen de lokale bevolking. De onrust komt voort uit de verbondenheid van de omwonenden met de gebouwen, die door de jaren heen is gebleven en mogelijk zelfs gegroeid door de publieke functie. Juist die publieke functie is belangrijk en er is angst dat deze verloren gaat. Ook is er soms ontevredenheid over mogelijke nieuwe functies die niet aansluiten bij de lokale beleving van het kasteel. Dat speelt bij gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen veel sterker dan bij ‘gewone’ gemeentehuizen.

Hoofdvraag 3: Welke kastelen en buitenplaatsen lijken hun functie als gemeentehuis te verliezen? Zijn voor deze monumentale panden plannen voor hergebruik?

De meeste gemeentehuiskastelen en –buitenplaatsen hebben na een gemeentelijke fusie hun functie als gemeentehuis verloren. Alle gemeenten met minder dan vijftigduizend inwoners lopen door druk van het Plasterkvoorstel de kans om te moeten fuseren. Dan is er grote kans dat het gemeentehuiskasteel zijn functie verliest, omdat het mogelijk decentraal in de nieuwe gemeente ligt of te weinig ruimte biedt. Overigens zijn niet alleen gemeentelijke fusies oorzaak voor functieverlies. Ook centralisatie van het gemeentelijke apparaat kan een aanleiding zijn voor het verlaten van het gebouw. Waarbij de gemeente mogelijk de voorkeur geeft aan een relatief nieuw gebouw of nieuwbouw boven hergebruik van een kasteel of buitenplaats.

Ten tijde van dit onderzoek is het voor een buitenplaats of kasteel moeilijk een nieuwe herbestemming te vinden. Dit komt mede doordat het crisis is. Hierdoor moeten zowel projectontwikkelaars als gemeenten creatief zijn in de realisatie van een nieuwe functie van oude gemeentehuizen. Bij de keuze van een nieuwe bestemming moet niet alleen naar het pand worden gekeken. De directe omgeving en het dorp zijn belangrijke factoren binnen de herbestemming.

Daarnaast kan de crisis een gemeente doen besluiten afstand te nemen van haar gemeentehuiskasteel of –buitenplaats. De kosten van het onderhoud van deze panden is fors.

Hoofdvraag 4: Welke nieuwe functies kunnen deze kastelen en buitenplaatsen krijgen?

Buitenplaatsen en kastelen herbestemmen als gemeentehuizen is niet ideaal, omdat het vaak niet mogelijk is om alle functies in één gebouw onder te brengen. Aan de andere kant is scheiding van de functies wel een optie: de kastelen en buitenplaatsen zijn perfect als locatie voor de representatieve functies – de kamers van burgemeester, secretaris en wethouders, trouwzalen. Ze hebben immers veel allure en prestige en inspireren trots in de mensen die er mogen werken. De buitenplaatsen en kastelen zijn echter veel minder geschikt voor de huisvesting van kantoorruimten.

Uiteindelijk gaat het om keuzes. Wanneer een gemeente kiest voor het behouden van de buitenplaats of het kasteel kan zij kiezen voor een representatieve functie. Hierbij kunnen zowel park als de panden in ere hersteld worden. Aan de andere kant kan een gemeente kiezen voor het verkopen van de buitenplaats of kasteel. Dit kan in een erfpachtconstructie worden gedaan, waarbij de gemeenten voor een aantal jaren het geheel verpacht aan een particulier of ondernemer waarbij verschillende voorwaarden worden gesteld. Zo blijft de gemeente eigenaar, zonder veel kosten te hebben. Daarnaast kan aan de eisen van omwonenden – voornamelijk het behouden van de publieke functie – worden voldaan via de gestelde voorwaarden. De bewoners mogen in ieder geval niet vergeten worden bij de zoektocht naar een nieuwe functie van deze buitenplaatsen en kastelen. Dit komt door de sterke sociale binding tussen omwonenden en het kasteel en de lokale identiteit die de hij uitstraalt. Zo is het behoud van een publieke functie belangrijk voor deze bewoners. Gemeenten moeten in gedachten houden dat ze bij de verkoop van hun kastelen en buitenplaatsen niet alleen een stuk erfgoed verkopen, maar ook een stuk van hun eigen lokale identiteit.

Bronnen & Bijlagen

Goudestein (UT), gemeentehuis van Maarssen 1961-heden.
Foto bron: internet.

Bronnen

Literatuurlijst

- Batterbury, S.P.J. & Fernando, J.L. (2006). Rescaling Governance and the Impacts of Political and Environmental Decentralization: An Introduction. *World Development* Vol. 34; pp. 1851-1863
- Beekink, E., Boonstra, O., Engelen, T. & Knippenberg, H. (2003). *Nederland in verandering. Maatschappelijke ontwikkelingen in kaart gebracht, 1800-2000*. Amsterdam, pp. 153-167
- Beemster, K., Buiten, W. & Verhoef, P. (2013). Het huidige gebruik en de beleving van buitenplaatsen. Onderzoek naar het huidige gebruik en de beleving van buitenplaats Goudestein en buitenplaats Sparrendaal door omwonenden'. Universiteit Utrecht
- Beijers, H. (2005). *Jonker Marcus van Gerwen - Kasteelheer te Sint Oedenrode en de laatste 'Spaanse' kwartierschout van Peelland tijdens de Tachtigjarige Oorlog*. Vught 2005.
- Berger, J.; Rot, L.; Steenberg, van I.; Wiegersma, R. (2013). 'Binding & Identiteit bij kasteel Neerijnen en kasteel Vorden'. Universiteit Utrecht
- Boekholt, P.T.F.M. & Bos, J. en Gerding, M.A.W. (1991). *Gemeentehuizen in Drenthe*. Boom Meppel Amsterdam. pp. 208-209
- Eliëns, F.M. & Harenberg, J. (1984). *Middeleeuwse Kastelen in Gelderland*. Rijswijk.
- Gemeente Neerijnen (2013). *Gemeenteboek Neerijnen*
- Gualini, E. (2006). The Rescaling of Governance in Europe: New Spatial and Institutional Rationales. *European Planning Studies* Vol. 14, No. 7; pp. 881-905
- Harmsen, H. (2008). *De Oude Kaart van Nederland: Leegstand en Herbestemming*. Den Haag. Atelier Rijksbouwmeester.
- Harmsen, S. & Vries, F. de (2013). 'Gewenst gebruik van gebouw en omgeving. Bij buitenplaats Sparrendaal (Driebergen-Rijsenburg) en buitenplaats Goudestein (Maarssen)'. Universiteit Utrecht.
- Hek, M., Kamstra, J. & Geroedts, R.P. (2004). *Herbestemming Wijzer. Herbestemming van bestaand erfgoed*. Delft.
- *Historisch Nieuwsblad* (2002). De vooruitgang: 'Nuyens gaf de Katholieken een identiteit'. Vol. 9 (2002)
- *Interieur* (april 1994)
- Janssen, H.L., Kylstra-Wielenga, J.M.M. & Olde Meierink, B. (1996). *1000 jaar kastelen in Nederland*. Utrecht.
- Kramer, A. (december 2012). 'Kastelen als dragers van herinnering en identiteit'. *Kasteelkatern*, vol. 39; pp. 6-9
- Lint, van T. (2011). 'Het oude raadhuis, lust of last. Een casusgerichte studie naar herbestemming van historische raadhuisen in Zuid-Nederland'. Radboud Universiteit Nijmegen
- Micklinghoff, F. (1999). *Monumentaal Groen in Wassenaar*. Den Haag.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (1998). Beleidsnotitie gemeentelijke herindelings. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directoraat-generaal Openbaar Bestuur, Directie Bestuurlijke en Financiële Organisatie; pp. 64
- Munnig Schmidt, E. (1995). *Beek en Hoff. Van buitenplaats tot gemeentehuis*. Loenen.
- *Nota Belvedere Beleidsnota over relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. (1999). Den Haag

- Oldenburger-Ebbers, C.S. (1992). Introduction to Dutch gardens and garden architecture. *The new Royal Horticultural Society dictionary of gardening* – London: Macmillan vol 3; pp. 315-318
- Oldenburger-Ebbers, C.S.; Backer, A.M.; Blok, E. (1998). *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur – deel West*. Rotterdam, pp. 441-443.
- Oirschot, A. van (1981). *Middeleeuwse kastelen van Noord-Brabant*. Rijswijk.
- Oosterling, L.G. (1971). 'Huize de Paauw en zijn vorstelijke bewoners'. Archief NKS.
- Paasi, A. (2011). The region, identity and power. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, vol. 14; pp. 9-16
- Raagmaa, G. (2001). Regional Identity in Regional Development and Planning, *European Planning Studies* (2002), vol. 10; pp. 55-76
- Raymond, C.M., Brown G. & Weber D. (2010). The measurement of place attachment: personal community, and environmental connections. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 30; pp. 422-434
- Rijksoverheid; *Bruggen slaan* Regeerakkoord VVD – PvdA (29 oktober 2012)
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2012). *Herbestemming van historische gevangenissen. Struikelblokken en succesfactoren*. Den Haag
- SRE Milieudienst (2011). *Catalogus cultuurhistorische inventarisatiekaart erfgoed Cranendonck*.
- Stöver, J. (2000). *Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland*. Zutphen.
- Smit, M. (2001). *Kasteel Neerijnen, Huize Klingenburg, Huis Neerijnen*. Neerijnen.
- Tromp, H. (2005). Laarwoud: de Lusthof der van Heidens. *Historische Woonsteden & Tuinen*, vol. 148; pp. 2-17.
- Vainikka, J. (2012). Narrative claims on regions: prospecting for spatial identities among social movements in Finland. *Social & Cultural Geography*, vol. 13; pp. 587-605
- Vos, L. (2010). *Kastelen Herbestemd. Kastelen en buitenplaatsen als instelling voor geestelijke gezondheidszorg*. Wijk bij Duurstede
- Vrancken, M. (2009). *Religieuze herbestemming van kastelen en buitenplaatsen in Noord-Brabant: heden en verleden*. Wijk bij Duurstede
- Vries, M. de (2000). The rise and fall of decentralization: A comparative analysis of arguments and practices in European countries. *European Journal of Political Research*, vol. 2; pp. 193-224
- Zukin, S. (2012). The social production of urban cultural heritage: Identity and ecosystem on an Amsterdam shopping street. *City, culture and society*, vol. 3; pp. 281-291

Kranten

- Altena Nieuws (20 juni 2013).
Zorgen om Kasteel Dussen.
- Amersfoortse Courant (26 april 1975).
Huize Scherpenzeel: een ruïne
- Amersfoortse Courant (12 april 2005).
Geldersche Kasteelen beheert buitenplaats.
- Cobouw (21 oktober 1960).
- Cobouw (24 februari 1978).
Gemeente Koopt Kasteel.
- Dagblad van het Noorden (12 februari 2002).
Drents Landschap wil van Laarwoud hotel maken.
- Dagblad van het Noorden (20 november 2002).
Rob Wagenborg koopt Havezathe Laarwoud.
- Dagblad van Oost-Brabant (18 augustus 1956).
- Eindhovens Dagblad (17 augustus 1981).
Rooise burchten hebben functie behouden
- Eindhovens Dagblad (13 november 2012).
Politiek jubelt over Hof van Cranendonck
- Eindhovens Dagblad (1 februari 2013).
Provincie alsnog akkoord met Hof van Cranendonck
- De Gelderlander (19 februari 1976).
Slot Ammersoyen na 30 jaar gereed
- De Grenskoerier (22 oktober 2008).
Herinrichting kasteel Cranendonck.
- Kontakt ed Leerdam (14 november 2009).
Bewoners gematigd positief over herstelplan. 'Het is een bos, het wordt een park'
- Nieuwsblad Geldermalsen, 16 augustus 2001
- NRC (29 oktober 2012).
'Akkoord VVD en PvdA: provincies en gemeenten samenvoegen'
- NRC (9 maart 2013).
Burgemeesters spreken zich in enquête NRC uit tegen fusies
- NRC (14 maart 2013).
Plasterk probeert onrust gemeenten over herindel-
ling te sussen
- Reformatorisch Dagblad (4 december 1981).
Restauratie Huize Scherpenzeel vordert.
- De Tijd (26 augustus 1957).
Aankoop kasteel 'Ammerzoden'
- Trouw (31 maart 2001).
Protestants nationalisme bedreven vanuit het Loo.
- Utrechts Nieuwsblad (11 februari 1983).
'Driemanschap' restaureert Boom en Bosch.
- De Vechtstroom (19 februari 2013).
Besluit fusie gemeenten is aan te raden.
- De Vechtstroom (4 maart 2013).
Beek en Hoff in de verkoop.
- De Vechtstroom (11 april 2013).
Samenwerking mag niet leiden tot fusie.
- De Volkskrant (14 februari 2013).
Deze gedenknaald werd mogelijk gemaakt door...
- De Volkskrant (14 maart 2013).
Plasterk laat rigide plannen voor fusies gemeente
los.

Websites

- website Bommelerwaard 2013
http://www.bommelerwaardgids.nl/streekinfo/ammerzoden/kasteel_ammersoyen.html
- website CBS statline
<http://statline.cbs.nl/statweb/>
- website Drents Archief
<http://www.drentsarchief.nl/over-drents-archief/vrienden-drents-archief/excursie-stichting-vrienden>
- website gemeente Scherpenzeel
<http://www.scherpenzeel.nl>
- website Hof van Cranendonck
www.hofvancranendonck.nl
- website Huize Scherpenzeel
www.huizescherpenzeel.nl
- website kasteel Ammersoyen
<http://www.kasteel-ammersoyen.nl/home>
- website Kastelen in Nederland
<http://www.kasteleninnederland.nl>
- website Kastelen in Gelderland
<http://www.kasteleningelderland.nl>
- website Kastelen in Utrecht
www.kasteleninutrecht.eu
- website Rijks Cultureel Erfgoed
www.rce.nl
- website Rijksoverheid
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/monumenten-en-erfgoed-archeologie/vraag-en-antwoord/wat-is-cultureel-erfgoed.html>
- website Stichting Vrienden Kasteel Dussen 2013
<http://www.kasteel-dussen.nl/>
- website TUiN database
http://library.wur.nl/WebQuery/tuin?q=&wq_rel=AND&soort-opdracht=%3DOntwerp
- website Utrechtse Buitenplaatsen
<http://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl>

Contactpersonen

- Heemkundekring De Baronie van Cranendonck;
contactpersoon dhr. van Rooij
- Streekarchief Land van Heusden en Altena;
contactpersoon dhr. van der Aalst

Archieven

- Archief NKS:
Dossiers kasteel Ammersoyen; kasteel Cranendonck; kasteel Dussen; buitenplaats Beek en Hoff; havezathe Laarwoud; huize Scherpenzeel; kasteel Dommelrode; kasteel Neerijnen; buitenplaats Boom en Bosch; buitenplaats Goudestein; huize de Paauw.
- Laarwoud – gemeente Tynaarlo
Archief gemeente Tynaarlo – dossier nummers: 22, 23 en 24; 2865 en 2866
- De Paauw – gemeente Wassenaar
Archief gemeente Wassenaar – dossier nummer 5074.